

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra germanistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Téma domova, vlasti a kulturní identity v románech pro mládež a mladé dospělé. Na příkladech analýzy vybraných románů (Karin Bruder: *Zusammen allein*, Karin König; Hanne Straube; Kamil Taylan. *Oya. Fremde Heimat Türkei*, Karin Kusterer; Edita Dugalic: *Heimat ist nicht nur ein Land*, Karin Kusterer; Edita Dugalic: *Kommst du mit nach Bosnien?*)

The Theme of Home, Homeland and Cultural Identity in Children's Literature and Literature for Young Adults. Analysis of Selected Novels (Karin Bruder: *Zusammen allein*, Karin König; Hanne Straube; Kamil Taylan. *Oya. Fremde Heimat Türkei*, Karin Kusterer; Edita Dugalic: *Heimat ist nicht nur ein Land*, Karin Kusterer; Edita Dugalic: *Kommst du mit nach Bosnien?*)

Tereza Svítlová

Vedoucí práce: PhDr. Tamara Bučková, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: N AJ–NJ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Téma domova, vlasti a kulturní identity v románech pro mládež a mladé dospělé. Na příkladech analýzy vybraných románů (Karin Bruder: *Zusammen allein*, Karin König; Hanne Straube; Kamil Taylan. *Oya. Fremde Heimat Türkei*, Karin Kusterer; Edita Dugalic: *Heimat ist nicht nur ein Land*, Karin Kusterer; Edita Dugalic: *Kommst du mit nach Bosnien?*)* vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 9. 4. 2015

.....

podpis

Děkuji vedoucí své diplomové práce, paní PhDr. Tamaře Bučkové, Ph.D., za rady a pomoc, které mi při psaní práce poskytla.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá problematikou interkulturní literatury pro děti a mládež na příkladech analýzy současných německy psaných děl. V práci je využito kombinace metod strukturní analýzy kompoziční, jazykové a tematické komponenty děl, obsahové interpretace a teorie čtenářské recepce. Na základě analýzy čtyř děl je vymezen žánr interkulturní literatury pro mládež ve vztahu k tématům domova, vlasti a kulturní identity. Domov je zde chápán nejen jako fyzický prostor sloužící k bydlení, ale také ve svém duchovním rozměru reprezentovaným rodinnými vztahy, které hrdinkám děl dodávají pocit jistoty a bezpečí. Vlast je chápána jako rozšířená paralela k domovu. Je to prostor, který je hrdinkám blízký a vzhledem k pocitu sounáležitosti s jeho dalšími obyvateli se v něm hrdinky dobře orientují. Domov i vlast se podílejí na utváření identity hrdinek, přičemž rozhodující roli hraje prostředí, v němž hrdinky žijí a kterému se snaží přizpůsobit se. Ocitají se v konfliktu mezi tím, jak na ně nazírá jejich okolí a jak definují ony samy sebe. Volí-li hrdinky mezi domovem a vlastí, rozhodnou se pro domov v duchovním smyslu, tedy svoji rodinu. Pakliže ale jejich rodina neplní svou funkci, upnou se k vlasti jako k instanci, která jim dodává útěchu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Vlast, domov, kulturní identita, literatura pro mládež, román, analýza, Karin Bruder, *Zusammen allein*, Karin König, Hanne Straube, Kamil Taylan, *Oya. Fremde Heimat Türkei*, Karin Kusterer, Edita Dugalic, *Heimat ist nicht nur ein Land, Kommst du mit nach Bosnien?*, interkulturní literatura

ABSTRACT

This diploma thesis deals with the genre of intercultural children's literature and the literature for young adults on the example of the analysis of current German works. The used method is a combination of structural analysis of compositional, language and thematic component of the works, content analysis and the theory of reader-response criticism. Based on the analysis of four works, the genre of intercultural literature is defined in the relation with the themes of home, homeland and cultural identity. Home is defined not only as a physical space to live but also in the spiritual sense of the word represented by the family relationships, which mean safety and security to the figures. Homeland is perceived as an extended parallel to home. It is a space which is close to the figures and they can easily understand the relations here. Home and homeland both influence the concept of identity, environment being the most important aspect of it. The figures are in conflict of their roles being assigned to them by their environment and the way they define themselves. If the figures have to choose between their home and homeland, they choose their home in the spiritual sense – their family. If the family fails to fulfil its role, they search for the comfort in their homeland.

KEYWORDS

Home, Homeland, Cultural Identity, Children's Literature, Novel, Analysis, Karin Bruder, *Zusammen allein*, Karin König, Hanne Straube, Kamil Taylan, *Oya. Fremde Heimat Türkei*, Karin Kusterer, Edita Dugalic, *Heimat ist nicht nur ein Land, Kommst du mit nach Bosnien?*, intercultural literature

Obsah

1 Úvod.....	7
2 Teoretická část - vymezení základních pojmů.....	11
2.1 Vlast, domov a kulturní identita	11
2.2 Literatura pro děti a mládež (a mladé dospělé) a význam tématu vlasti, domova a kulturní identity v rámci LPDM	16
2.2.1 Žánrový a tematický kontext LPM a analyzovaných románů	20
3 Analytická část.....	27
3.1 <i>Oya. Fremde Heimat Türkei</i>	27
3.1.1 Základní údaje o románu a jeho charakteristika	27
3.1.2 Několik poznámek ke kompoziční a jazykové komponentě	29
3.1.3 Tematická komponenta.....	31
3.1.3.1 Vypravěč, postavy a časoprostor v klíčových místech románu.....	31
3.1.3.2 Domov, vlast a kulturní identita	39
4. <i>1 Heimat ist nicht nur ein Land</i>	49
4.1.1 Základní údaje o románu a jeho charakteristika	49
4.1.2 Několik poznámek ke kompoziční a jazykové komponentě	51
4.1.3 Tematická komponenta.....	53
4.1.3.1 Vypravěč, postavy a časoprostor v klíčových místech románu.....	53
4.1.3.2 Domov, vlast a kulturní identita	58
5.1 <i>Kommst du mit nach Bosnien?</i>	66
5.1.1 Základní údaje o románu a jeho charakteristika	66
5.1.2 Několik poznámek ke kompoziční a jazykové komponentě	67

5.1.3 Tematická komponenta.....	70
5.1.3.1 Vypravěč, postavy a časoprostor v klíčových místech románu.....	70
5.1.3.2 Domov, vlast a kulturní identita	72
6.1 <i>Zusammen allein</i>	79
6.1.1 Základní údaje o románu a jeho charakteristika	79
6.1.2 Několik poznámek ke kompoziční a jazykové komponentě	80
6.1.3 Tematická komponenta.....	82
6.1.3.1 Vypravěč, postavy a časoprostor v klíčových místech románu.....	82
6.1.3.2 Domov, vlast a kulturní identita	86
7 Shrnutí.....	92
8 Schlussfolgerung.....	96
9 Seznam použitých informačních zdrojů	100
10 Seznam příloh	105

„Die Literatur der Kinder ist auch die Wirklichkeit der Kinder.“¹

Peter Härtling

1 Úvod

Tato diplomová práce se zabývá aktuální problematikou multikulturalismu a integrace menšin do většinové společnosti na příkladech čtyř děl současné německé literatury pro děti a mládež. V evropském kontextu je Německo zemí s nejvyšším počtem přistěhovalců, ale téma soužití různých národnostních či etnických skupin je hojně diskutované i v ostatních zemích. Například v České republice je multikulturní výchova součástí rámcových vzdělávacích programů od roku 2005 a jako průřezové téma může být multikulturní výchova vyučována i v rámci cizího jazyka. Při tvorbě výukových materiálů mohou pedagogové využívat i ukázky z krásné literatury.

Předmětem diplomové práce je analýza tématu domova, vlasti a kulturní identity v následujících dílech: *Oya. Fremde Heimat Türkei* od trojice autorů Karin Königové, Hanne Straubeové Kamila Taylana, *Heimat ist nicht nur ein Land* a jeho pokračování *Kommst du mit nach Bosnien?* od Karin Kustererové a Edity Dugalicové a v románu *Zusammen allein* od Karin Bruderové. Jmenované prózy reprezentují z pohledu žánru současnou problémově orientovanou literaturu pro děti a mládež (dále jen LPDM).²

Téma interkulturních vztahů se v LPDM v problémově orientované próze objevilo po změně paradigmatu v 70. letech 20. století a stále si drží svou aktuálnost. Pro ilustraci tohoto tvrzení byla vybrána díla, která vyšla v rozmezí více než dvaceti let. Nejstarším analyzovaným dílem je *Oya. Fremde Heimat Türkei*, které bylo publikované

¹ Citováno podle DODERER 1992, s. 122

² Kromě zkratky LPDM označující celý korpus literatury pro děti a mládež se v práci ještě objevuje zkratka LPM označující pouze její část, tedy literaturu pro mládež

poprvé v roce 1988. Nejnovějším dílem je *Zusammen allein*, které poprvé vyšlo v roce 2010. Dalším důvodem pro výběr právě těchto titulů je pestrost kulturních oblastí, kterých se dotýkají. Společným jmenovatelem všech zvolených prací je Německo jako hlavní časoprostor románů, avšak protagonisté příběhů jsou spojeni i s dalšími zeměmi – Tureckem, Bosnou a Hercegovinou jakožto součástí bývalé Jugoslávie³ a Rumunskem. Dále mě k výběru děl vedla podobnost hlavních hrdinek – ve všech případech se jedná o dívky ve stejném věku,⁴ které kromě hledání vlastní identity řeší rodinné problémy. Do všech analyzovaných próz se také promítá osobní zkušenost autorů s konkrétními kulturními skupinami, přičemž román *Heimat ist nicht nur ein Land* a jeho pokračování *Kommst du mit nach Bosnien?* byl dokonce inspirován skutečným příběhem bosenské dívky Edity a její rodiny.

Cílem práce je provést strukturní analýzu a obsahovou interpretaci děl s důrazem na témata domov, vlast a kulturní identita. Strukturní analýzou⁵ se zde rozumí rozbor vybraných aspektů kompoziční, jazykové a tematické komponenty děl. Zkoumány jsou základní syntagmatické kategorie vypravěče, postav a časoprostoru a jejich podíl na rozvíjení tématu. Z hlediska interpretace práce vychází z teorie čtenářské recepce (reader-response criticism). Tato teorie je založena na předpokladu, že význam literárního díla neurčuje autor, ani nevyplývá jednoznačně z textu samotného, nýbrž význam mu je dodáván až čtenářem. Ten tedy plní aktivní roli, neboť až díky čtenáři dílo získává význam.⁶ Tento přístup se mi pro práci s LPDM jeví jako nejvhodnější, neboť pro dětského čtenáře je dle mého názoru dílo srozumitelnější, pokud je srovnává

³ Bosna a Hercegovina byla jednou ze suverénních republik v rámci Jugoslávské federace. V práci se nejčastěji vyskytuje pouze zkrácený tvar Bosna. Pojem Jugoslávie je zachován v citacích z primární literatury a pro označení válečného konfliktu na Balkáně v 90. letech známého jako válka v Jugoslávii. Pro označení širšího územního celku, tj. území zahrnujícího kromě Bosny a Hercegoviny i další republiky, je používán výraz bývalá Jugoslávie.

⁴ Všem třem hrdinkám je 16 let, výjimku tvoří pouze pokračování příběhu Edity *Kommst du mit nach Bosnien?*, v němž je hrdince už 19 let

⁵ HRBÁČEK 2005 [online]

⁶ Teorie čtenářské recepce se výrazně rozvinula v 60. a 70. letech, a to hlavně ve Spojených státech a v Německu. Jejimi výraznými zastánci byli například Stanley Fish a Wolfgang Iser. Dále viz PEPRNÍK 2004, s. 205

se svou vlastní zkušeností a zasadí je do svých představ o světě. Každý dětský čtenář tak může text interpretovat jiným způsobem, protože i jeho životní zkušenosti jsou různé a subjektivizace je pro něj nejsnazším nástrojem k porozumění textu. V teorii čtenářské recepce je důležitým aspektem očekávání.⁷ To je z mého pohledu klíčovým nástrojem porozumění právě pro dětské čtenáře, neboť jejich životní zkušenosti a představy jsou oproti dospělým čtenářům limitovány. Proto dětská čtenářství více využívají podobnosti s texty stejného žánru a na základě nich utváří své představy o dílech dalších.

Diplomová práce je rozdělena do dvou částí – teoretické a analytické. První část, věnována vybraným aspektům teorie LPDM, definuje základní pojmy, jakými jsou domov, vlast a kulturní identita a literatura pro děti, mládež a mladé dospělé. Je stručně popsána moderní historie LPDM po změně paradigmatu v 70. letech 20. století. Pozornost je věnována jednotlivým korpusům v rámci LPDM, problémově orientované próze a tématům domova, vlasti a kulturní identity. Cílem první části, jež je založena na řešerši, je konfrontace a syntéza teoretických přístupů k LPDM a zachycení současného stavu poznání a vývojových trendů. Druhá, analytická, část se zaměřuje na literárněvědný rozbor zvolených děl, jejichž žánrové a tematické ukotvení v rámci korpusu LPDM. V úvodu je každá próza anotována a jsou stručně představeni autoři. Je nastíněna základní dějová linka a poté je analyzována vnější a vnitřní výstavba děl s důrazem na zobrazení tématu domova, vlasti a kulturní identity. Tato část práce usiluje o poskytnutí vhledu do zpracování tématu domova, vlasti a kulturní identity současně německy psané LPDM na konkrétních příkladech. Cílem práce je žánrové vymezení interkulturní literatury pro mládež ve vztahu k tématům domova, vlasti a kulturní identity ve zde analyzovaných dílech.

Vzhledem k tomu, že analyzovaná díla nevyšla v českém překladu a práce je obhajována na katedře germanistiky, jsou uváděné úryvky z primární literatury ponechány v německém originále bez českého překladu. Sekundární zdroje k problematice LPDM tvoří převážně německy psané publikace, neboť analyzovaná díla

⁷ BÍLEK 2003, s. 86

patří do německy psané LPDM. U citací z cizojazyčné sekundární literatury je v textu práce uváděn český překlad a originální znění je uvedeno v poznámkách pod čarou. Většinu sekundárních zdrojů tvoří publikace věnující se literatuře pro děti a mládež, a to jak monografie, tak i sborníky vydané v období od osmdesátých let až do současnosti. Zahrnuta je tak i nejnovější literatura, která k tématu vyšla v posledních dvou letech.

2 Teoretická část – vymezení základních pojmů

V této části budou vymezeny základní pojmy, které se objevují již v samotném názvu práce.

2.1 Vlast, domov a kulturní identita

Podle Michaela Neumeyera je *vlast* pojmem, který v průběhu času prošel velkými změnami významu.⁸ Je to pojem, který lze definovat například geograficky, politicky či kulturně. Jost Hermand a James Steakley uvádějí, že slovo *Heimat* může označovat prakticky cokoli.⁹ Při uchopení tohoto pojmu je tedy důležité hledisko, prostřednictvím něhož se bude na vlast pohlížet. Na základě stanovení vlastních kritérií může pro každého člověka vlast znamenat něco jiného. Lze ji chápat jako synonymum pro zeměpisnou oblast, ve které se jedinec narodil anebo v ní žije. Shoda s vymezením státních hranic je v tomto případě možná, ale vlast lze v užším smyslu vnímat i jako menší celek – kraj či podobné území. Politické definování vlasti je zřejmě nejjednodušší a je jednoznačné, neboť jedinec se hlásí k vlasti jako k území konkrétního státu. Zde ovšem může dojít k nejasnostem v oblastech s vysokým podílem nepůvodního obyvatelstva. Ti k novému území nemusí cítit žádný vztah, neboť pocházejí z jiné země. Zároveň původní obyvatelstvo nemusí bez výhrad přijímat všechny národnostní a etnické menšiny, jež tam žijí. Proto může být pro obě strany řešením zohlednění kulturního hlediska. Obyvatelé se nebudou identifikovat s celým geografickým či politickým celkem, ale pouze s nositeli těch tradic, které jim jsou vlastní. Zdá se, že vzhledem k rostoucí migraci a globalizaci bude kulturní hledisko získávat na významu. Koncept vlasti tak nemusí být směrodatný jen pro skupiny obyvatelstva, ale i jednotlivce. „Není pochyb o tom, že Heimat v moderním německy mluvícím prostředí

⁸ NEUMEYER 1992, s. 53

⁹ HERMAND; STEAKLEY 1996, s. 89

hraje a hrát bude významnou roli v utváření sebe, identity a významu ve veřejných, ale i soukromých sférách.“¹⁰ Zatímco pro původní obyvatelstvo je snadné se identifikovat s danou zemí a její kulturou, pro migranty a zvláště jejich potomky to je složitější. Ocítají se na pomezí dvou či více různých území, států a kulturních prostředí. Je pro ně obtížné identifikovat se pouze s jednou kulturou a snaha o identifikaci se všemi se vymyká běžnému chápání tohoto pojmu. Vycházím totiž z toho, že vlast je pro člověka jen jedna. Peter Blickle klade vlast do kontrastu se státem, který je pro něj veřejným a politickým pojmem. Vlast je pro něj výsledkem touhy po pocitu sounáležitosti a ochoty podřídit se kulturnímu konstrukt.¹¹ Podle Blickleho tedy nemusí být vlast totožná s geografickým a politickým územím, ale stěžejní jsou právě kulturní hodnoty. Proto je pro migranty a jejich potomky obtížné identifikovat se s kulturami, které mohou vyznávat protichůdné hodnoty než oni.

Abstraktnost a specifičnost pojmu vlast, který může být založen na vysoce subjektivních kritériích, dokládá i neexistence tohoto pojmu v některých jazycích, například v angličtině či francouzštině.¹² Peter Blickle se ovšem vyhraňuje proti tomu, že někteří autoři považují *Heimat* za nepřeložitelné slovo a argumentuje tím, že ve slovanských jazycích tento pojem existuje (pro češtinu uvádí slovo domov).¹³ **Tato diplomová práce chápe pojem vlast na základě geografického vymezení a pocitu sounáležitosti s určitou komunitou, která je dále definována společnou kulturou a jazykem. Vlast je zde chápána jako pojem nadřazený pojmu domov, neboť ten pro jedince tvoří součást vlasti.** Na rozdíl od Petra Blickleho, který pro slovo *Heimat* uvádí český ekvivalent domov, rozlišuje tato práce mezi pojmy vlast a domov. **Vlast definuji jako rozšířenou paralelu k domovu. Je to prostor, na jehož území je jedinec přijímán jako jeho součást a zároveň on sám pocítuje sounáležitost s tímto**

¹⁰ BLICKLE 2002, s. 6 „There is no doubt that Heimat in modern German-speaking situations has played and will continue to play a significant role in constructions of self, identity, and meaning in public, as well as private spheres.“

¹¹ BLICKLE 2002, s. 6

¹² BLICKE 2002, s. 2

¹³ BLICKLE 2002, s. 6

prostorem a jeho obyvateli. Stejně jako ve svém domově se cítí bezpečně, i vlast je pro něj důvěrně známým místem, s nímž ho spojuje jazyk, kulturní zvyky, historie, politické události apod.

Na základě tohoto vymezení pohlíží tato diplomová práce na hrdiny analyzovaných děl jako na ty, kdo se potýkají s rozporem příslušnosti k určitému geografickému území na jedné straně a na straně druhé je pro ně důležitý pocit sounáležitosti se skupinou, která na tomto území tvoří menšinu a toto území za svou vlast na rozdíl od nich nepovažuje (toto téma je nejvýrazněji zastoupeno v próze *Oya. Fremde Heimat Türkei*, dále viz kapitola 3.1.3.2). Práce se také zabývá tématem ztráty vlasti a následně s vyrovnáváním se s touto ztrátou. Pozornost je věnována charakteristice postav, konkrétně hledání identity v souvislosti se ztrátou vlasti (toto téma je zastoupeno v románech *Heimat ist nicht nur ein Land a Kommst du mit nach Bosnien?*, dále viz kapitoly 4.1.3.2 a 5.1.3.2). Práce se zabývá i tím, jakou roli vlast pro hrdiny hraje (nejvýrazněji tematizováno v díle *Zusammen allein*, dále viz kapitola 6.1.3.2).

Wilhelm Gössmann rozlišuje sedm dimenzí pojmu vlast: geograficko-politickou, regionálně-lokální, historicko-tradiční, společensky-sociální, jazykově-kulturní, veřejně-oficiální a individuálně-utopickou.¹⁴ Podle Christopa Launera se v LPDM v souvislosti s vlastní objevují nejčastěji tato témata a motivy: ztráta vlasti (ústřední motiv s touto tematikou v LPDM), stesk po vlastní, návrat do vlasti, útěk a vyhnání či domov v cizině.¹⁵ V románu *Oya. Fremde Heimat Türkei* je hlavním tématem právě návrat do vlasti a stesk po ní, přičemž hrdinka osciluje mezi dvěma vlastmi. V románu *Heimat ist nicht nur ein Land a Kommst du mit nach Bosnien?* je to právě téma ztráty vlasti, kterou hrdinka musí kvůli válce opustit a po návratu už ji nenajde ve stejném stavu. Její vlast zaniká i politicky, neboť jeden územní celek se rozpadá na více menších oblastí.

¹⁴ GÖSSMANN 1996, s. 26

¹⁵ LAUNER 2000, s. 132–138

V románu *Zusammen allein* je ústředním motivem láska k vlasti na úkor rodiny a život v zemi, která je sužovaná diktaturou.

I vymezení pojmu domov je závislé na subjektivních kritériích. To se promítá i do sekundární literatury zabývající se tímto problémem. Naděžda Pelcová uvádí, že domov není předmětem, nýbrž fenoménem, a proto se vzpírá jakékoliv objektivní definici.¹⁶ „Domov je místem setkání generací. Domov je též setkáním muže a ženy. [...] je zde přítomna expandující budoucnost i opatrovaná minulost, jen tato komplementarita se stmeluje v přítomnost jako současnost, shromažďuje a vytváří onu čtvrtou dimenzi – blízkost, důvěrnost, jednotu jinak odděleného. Jen tato komplementarita vytváří domov.“¹⁷ **Tato práce chápe domov nejen jako konkrétní místo k bydlení, ale také jako prostor, který je vytvářen rodinou hrdiny a která mu zajišťuje pocit bezpečí a lásky. Domov chápe jako součást vlasti, jako její podřazený pojem. V souladu s Pelcovou definuje domov jako prostor důvěrných vztahů a intimacy.** Práce zkoumá, jak je ve vybraných dílech domov zobrazen, jak se vzájemně ovlivňuje vlast a domov a jak společně působí na identitu hrdinů (v díle *Oya. Fremde Heimat Türkei* a kapitole 3.1.3.2, v próze *Heimat ist nicht nur ein Land* a kapitole 4.1.3.2, v románu *Kommst du mit nach Bosnien?* a kapitole 5.1.3.2 a próze *Zusammen allein* a kapitole 6.1.3.2).

Pojem kulturní identita je stejně jako domov a vlast silně založen na subjektivních kritériích. Lze ji definovat jako soubor hodnot hlubinné struktury člověka, které jedinec vyznává a jeho osobnostních projevů, kterými tyto hodnoty deklaruje. Mezi ně patří zejména jazyk, náboženské vyznání, zvyky a tradice či světonázor. Koncept kulturní identity je založen na dichotomii my – oni, neboť nejnázve lze vlastní identitu definovat na základě vztahu k jiným identitám a stanovením toho, čím moje identita není.¹⁸ Viera Bačová uvádí základní výklad slova identita jako „totožnost,

¹⁶ PELCOVÁ 2008, s. 1

¹⁷ PELCOVÁ 2008, s. 3

¹⁸ HALL 2013, s. 4

stejnost osoby v čase a ve všech okolnostech.“¹⁹ Základními znaky identity jsou podle ní „autenticita, integrita, kontinuita, relativní stejnost v čase, sebedefinování, definování jinými, odlišnost od jiných, uvědomění si odlišnosti a afiliace s lidskými společenstvími.“²⁰ Mělo by se tedy jednat o trvalé charakteristiky jedince, které jsou pro něj typické a odlišují ho tím od ostatních individuí. Tyto charakteristiky musí mít jedinec zvnitřněné a přijímat je jako součást sebe. Viera Bačová uvádí, že koncept identity nabyl na významu ve druhé polovině 20. století společně s mocenskými konflikty různých národnostních, etnických či kulturních skupin. Setkání více kultur pak může vyústit v multikulturalismus, tedy společné soužití více kultur a vzájemný respekt, asimilaci, když se členové jedné, zpravidla minoritní, kultury vzdají svých zvyků a přijmou tradice majoritní kultury nebo integraci. Často dochází k rozporu mezi tím, jak jedinec definuje sám sebe a jak na něj nahlíží společnost a jaké atributy mu přisuzuje. Richard Jenkins vnímá identitu jako „lidskou schopnost vědět, kdo je kdo a co je co. To zahrnuje vědomí toho, kdo jsme my, kdo jsou ostatní, vědomí ostatních, kdo jsme my a naše povědomí o tom, co si ostatní myslí o tom, kdo jsme my.“²¹ Pro utváření naší identity tedy není nutné znát jen vlastní charakteristiky, nýbrž i vlastnosti a postoje ostatních osob, abychom mohli zařadit nejen sebe, ale i je. **Tato práce se zaměřuje na ztvárnění znaků, které k formování kulturní identity přispívají, a na zachycení rozporů mezi tím, jak jedinec vnímá sám sebe a jak ho vnímá jeho okolí.** Bačová uvádí, že „idea na sebe orientované identity (údajně univerzální pro všechny lidi), která převládá v západní psychologii, vylučuje odlišné kulturní systémy zejména východní nebo asijské (v Evropě také např. středoevropské a východoevropské, resp. kultury skupin imigrantů).“²² Lidé hlavně v západním světě mají tendenci považovat svoji kulturu za tu jedinou správnou a ostatní kultury odmítají. V dichomotii cizí – své se orientují pouze na to své a cizí nechápou a často se ho ani pochopit nesnaží.

¹⁹ BAČOVÁ 2008, s. 109

²⁰ BAČOVÁ 2008, s. 110

²¹ JENKINS 1996, s. 5 „Identity is the human capacity to know who is who and hence what is what. It involves knowing who others are, them knowing who we are, us knowing who they think we are.“

²² JENKINS 1996, s. 114

2.2 Literatura pro děti a mládež (a mladé dospělé) a význam tématu vlasti, domova a kulturní identity v rámci LPDM

Literatura pro děti a mládež představuje široké spektrum nejen témat a žánrů, ale ve svém dosahu především čtenářů. Carsten Gansel považuje LPDM za nejednoznačný pojem, který v různých pojetích může být definován více způsoby. Je nutné zohlednit více aspektů – pedagogické, sociologické a literárně historické.²³ Gansel při definici LPDM zdůrazňuje morálně-sociální funkci (vedle literárně-kognitivní a hedonisticky-emocionální funkce literatury).²⁴ Důležitým znakem LPDM je tedy její didaktická funkce, která má přispívat k osobnostnímu rozvoji jedince, který si i díky literatuře osvojuje morální principy a určuje své místo ve společnosti a orientuje se ve vztazích s ostatními lidmi. „Dospívající čtenář hledá anticipační cesty budoucí zkušenosti a pod vlivem její imaginace dosud nevyzkoušené modely názorů a jednání.“²⁵ Setkání s interkulturní tematikou v rámci LPDM je pro mladé čtenáře důležité, neboť pomocí ní mohou na soužití více kultur na jednom území nahlížet na situaci i z perspektivy menšin, což pro ně může být zásadní v rozvoji schopnosti tolerance a kritického myšlení. Čtenáři jsou limitováni stereotypy, které jim zprostředkovává okolí i média. Literatura pro ně může být způsobem, jak se tohoto stereotypního uvažování zbavit a nahlížet na problematiku z více úhlů. Mohou se jim otevřít nové obzory a propojit si fikční svět s tím reálným.

Bettina Kümmerlingová-Meibauerová definuje LPDM na základě Ewersových teorií třemi způsoby: „(a) literatura, která dětem a mládeži zprostředkovává nutné hodnoty a vědomosti pro jejich výchovu (výchovná a socializační literatura), (b) literatura, která se přizpůsobuje jazykovým, intelektuálním a kognitivním schopnostem dětí a mládeže na základě představ o věkových stádiích ve vývojové psychologii

²³ KÜMMERLING-MEIBAUER 2012, s. 10

²⁴ GANSEL 2010, s. 13–16

²⁵ ČEŇKOVÁ 2006, s. 28

(literatura přiměřená/vhodná dětem a mládeži), (c) literatura, která slouží k osvojení si literárních pravidel, v případě dětské literatury se vyznačuje specifickými znaky jako jednoduchost, redundance či napodobení ústního vyprávění (literatura pro začátečníky), v případě literatury pro mládež usnadňuje mládeži přechod k literatuře pro dospělé (přechodová literatura).²⁶ Přechodovou funkci literatury pro mládež zdůrazňuje i Winfred Kaminski. Tu definuje jako texty pro mladé, kteří už nechtějí číst dětskou literaturu, ale zároveň ještě nechtějí číst literaturu pro dospělé. Věkové rozmezí určuje mezi 11/12 lety až 15/16 lety.²⁷ Pomocí literatury nahlíží čtenář nejen na hodnoty uznávané v dané společnosti a osvojuje si nové poznatky a vědomosti, formuje také svůj morální profil a buduje svou vlastní identitu. Zároveň také potvrzuje své místo ve společnosti tím, že sdílí její výtvoř, které jsou danou komunitou přijímány. Na základě četby tedy neobohacuje jen sebe, ale přispívá k rozvíjení soudržnosti mezi členy skupiny.

Na základě věku příjemce a srovnání s literaturou pro dospělé definují LPDM i další autoři. „Literatura pro děti a mládež je proti literatuře pro dospělé více ovlivněna sociální realitou, vkusem literární kultury, výchovně vzdělávacími postuláty doby, a zejména adresátem a jeho psychickou konformitou.“²⁸ Aspekt adresnosti je tedy důležitým kritériem při vymezování LPDM. Jana Čenková vymezuje věk čtenáře LPDM mezi třemi a šestnácti lety.²⁹ Malte Dahrendorf upozorňuje na zrádnost určování vhodnosti knih pro čtenáře pouze na základě věku. Podle něj můžou přesné věkové

²⁶ KÜMMERLING-MEIBAUER 2012, s. 13 „(a) Literatur, die für die Erziehung des Kindes oder Jugendlichen unabdingbaren Werte und Kenntnisse vermittelt (Erziehungs- oder Sozialisationsliteratur), (b) Literatur, die sich gemäß den Vorstellungen einer entwicklungspsychologischen Altersstufen-Theorie an das Sprachvermögen, die intellektuellen und kognitiven Fähigkeiten sowie die Bedürfnisse des kindlichen und jugendlichen Lesers anpasst (kind- und jugendgemäße Literatur), (c) Literatur, die der Aneignung literarischer Regeln dient und sich hinsichtlich der Kinderliteratur durch spezifische Merkmale wie Einfachheit, Redundanz und Nachahmung mündlichen Erzählens auszeichnet (Anfänger- oder Einstiegsliteratur), hinsichtlich der Jugendliteratur dem Jugendlichen den Übergang zur Erwachsenenliteratur erleichtern soll (Übergangsliteratur).

²⁷ KAMINSKI 1998, s. 107

²⁸ ČENKOVÁ 2006, s. 10

²⁹ ČENKOVÁ 2006, s. 12

hranice vést k sebenaplňujícímu se prorocství a tím k manipulaci.³⁰ Čtenáři budou konfrontováni s díly, která odpovídají jejich věku a jsou kompetentními institucemi, například školou, považována za vhodná, nicméně tím můžou být zanedbány zájmy dítěte a jeho individuální vývoj. Naopak dítě začne vyhledávat pouze ta díla, která mu jsou předkládána jako vhodná. Tematicky se dnes LPDM přibližuje literatuře pro dospělé, liší se ale svým zpracováním. LPDM zjednodušuje a podává témata tak, aby byla přitažlivá a srozumitelná pro dětského čtenáře. Běžně se knihy označují formulí „vhodné pro čtenáře od ... let.“ Je nutné vždy respektovat individualitu a vyspělost dítěte. Setkání s jinými kulturami je běžným jevem často již pro děti v mateřské školce, a proto by se dítě se zpracováním tohoto tématu v LPDM mělo setkat co nejdříve. Je ovšem nutné dbát na výchovný aspekt díla, neboť to je jedna ze základních funkcí LPDM a morální poselství může být v případě interkulturní tematiky dezinterpretováno, neboť čtenář bude využívat již existujících rámců k tomu, aby dílo pochopil, a může tak přehlédnout skutečné poselství díla.

V rámci LPDM je možné ještě samostatně odlišit literaturu pro děti, mládež a mladé dospělé. Všechna díla, která jsou v předkládané diplomové práci analyzována, se řadí k literatuře pro mládež (dále jen LPM).³¹ Z tohoto důvodu jsou další teoretická vymezení v této kapitole věnována právě jí. Manfred Manquardt vymezuje díla pro mládež tak, že jsou podle něj ve srovnání s tvorbou pro děti spíše realisticky orientována.³² Heins-Heino Ewers charakterizuje literaturu pro mládež jako „literaturu, která tematizuje mládež, zpřítomňuje svět mládeže a jejími problémy se zabývá zásadně, nejen okrajově.“³³ Jejím úkolem je zprostředkovávat znalosti a hodnoty. Slouží morálnímu rozvoji dětského čtenáře, který si díky ní osvojuje vědomosti o světě a dále

³⁰ DAHRENDORF 1996, s. 21

³¹ Zkratka LPDM je zachována tam, kde je jí označen celý korpus literatury pro děti a mládež

³² MANQUARDT 2010, s. 120

³³ EWERS 1998, s. 388 „Jugendliteratur ist eine Jugend thematisierende, eine jugendliche Lebenswelten vergegenwärtigende, eine mit jugendlichen Problemen nicht nur beiläufig, sondern zentral sich auseinandersetzen Literatur.“

se intelektuálně rozvíjí.³⁴ Prostřednictvím korpusu LPDM má čtenář příležitost poznávat různé světy a modely chování, získávat cit pro spravedlnost, odlišovat od sebe dobré a špatné vzorce chování a pozorovat, jaké následky to které chování může mít. Na základě fiktivních situací v díle si čtenář může vytvořit paralelu k zcela konkrétní životní situaci, v níž se nachází, a může se s jednáním literárních postav identifikovat, či se od nich naopak distancovat. Tato literární zkušenost mu pak může pomoci v rozhodovacích procesech a dalších životních situacích.³⁵ Peter Scheiner definuje realistickou LPDM jako „vzorové zobrazení krizových životních situací mladých lidí, ve kterých se zjevně projevují základní rozpory mezi životními požadavky a nezávislými hodnotovými představami mladé generace a společenskými normami reprezentovanými generací dospělých.“³⁶ Zatímco téma kulturní identity a s ní souvisejících interkulturních předsudků může vést k rozvoji tolerance vůči ostatním, téma domova a vlasti povede k vytváření si pocitu sounáležitosti s určitou skupinou a rozvoji národního uvědomění a udržování rodinných hodnot.

Literatura pro mladé dospělé je určena věkem čtenáře mezi 15 a 17 lety a tvoří předěl mezi LPDM a literaturou pro dospělé.³⁷ Bettina Kümmerlingová-Meibauerová definuje literaturu pro mladé dospělé věkovou hranicí 16 až 20 let.³⁸ Zároveň uvádí i pojmy All Age Literature a Crossover Literature, které právě reagují na nemožnost přesného věkového určení při stanovování vhodnosti jednotlivých děl, tedy zda patří ještě do LPDM, či již do literatury pro dospělé. All Age Literature cílí na všechny čtenáře bez ohledu na věk a taková díla jsou tudíž přitažlivá pro děti, mládež i dospělé.³⁹ Známým příkladem může být série knih o Harrym Potterovi od J. K. Rowlingové. Crossover Literature je podobným pojmem, je založen na tom, že dílo se nedá zařadit

³⁴ EWERS 2000, s. 178–179

³⁵ MANQUARDT 2010, s. 129

³⁶ SCHEINER 1984, s. 50

³⁷ BUČKOVÁ 2009, s. 287

³⁸ KÜMMERLING-MEIBAUER 2012, s. 9

³⁹ KÜMMERLING-MEIBAUER 2012, s. 13

ani do LPDM, ani do literatury pro dospělé. Jeden z románů, *Zusammen allein*, který lze přiřadit právě do kategorie předělové literatury, se ocitá na pomezí LPDM a literatury pro dospělé. Jazykovým zpracováním dílo již odpovídá literatuře pro dospělé, tematicky může oslovit jak mládež, tak i dospělé.

Literatura pro mladé dospělé je styčným bodem mezi LPDM a literaturou pro dospělé. Domnívám se, že přesné věkové rozmezí adresátů této tvorby není možné určit. Na základě názvu by se mělo jednat o osoby ve věku kolem osmnácti let, přesto nelze přesně určit spodní či vrchní hranici. Důležitým aspektem je fakt, že takováto tvorba je přitažlivá jak pro dospívající, tak i dospělé čtenáře, a vyznačuje se tak vícesměrnou adresností. Je to prostředek pro dospívající seznámit se se složitějším a komplexnějším zpracováním témat, která jsou pro ně relevantní, a zároveň prostředek pro dospělé čtenáře nahlédnout do světa mládeže. **Tato diplomová práce chápe literaturu pro mladé dospělé jako korpus textů, které svým formálním i obsahovým zpracováním oslovují čtenáře dospívající i dospělé a nevyznačují se akomodací tak, jako díla pro děti a mládež.**

2.2.1 Žánrový a tematický kontext LPM a analyzovaných románů

Vývoj LPDM a její žánrové a tematické struktury souvisel a souvisí se změnami v politických systémech, proměnami společnosti i změnou filozofických paradigmat. Ve svých počátcích nebyla LPDM (či lépe literatura předkládaná dětem a mládeži) dětskému čtenáři vlastně vůbec nijak přizpůsobena a sloužit měla pouze výchovným cílům. V sedmdesátých letech 20. století dochází k tematickému obratu a v LPDM se objevují dříve tabuizovaná témata jako smrt, válka, drogy či problémy s alkoholem.⁴⁰ V osmdesátých a devadesátých letech se okruh témat následně ještě rozšiřuje a do LPM vstupují témata sexuálního zneužívání v rodině, homosexuality, kriminality mladistvých

⁴⁰ DAUBERT 1999, s. 93

či poruch příjmu potravy. Mladí čtenáři jsou totiž konfrontováni s problémy ze světa dospělých, které se jich dříve netýkaly.⁴¹ V devadesátých letech se do LPM dostávají témata násilí, adopce, AIDS, integrace cizinců, xenofobie a problémů migrantů a azylantů.⁴² Nejvíce se problematika migrantů v LPM tematizovala během 90. let, nicméně své místo našla už dříve, V současnosti tedy LPDM využívá širokou škálu témat, která jsou přítomná i v literatuře pro dospělé, pouze je svým jazykovým a uměleckým zpracováním přizpůsobuje dětem a mládeži.

Marja Rauchová uvádí tyto žánry literatury pro mládež: kriminální, dobrodružný, fantastický, fantasy, science-fiction, historický, ze současnosti, filozofický, problémově orientovaný a interkulturní.⁴³ Poslední jmenovaný žánr nebyl některými ostatními literárními vědci, například Günterem Langem, dosud uznán jako samostatný žánr. Rauchová ho definuje takto: „Jsou to texty literatury pro mládež, ve kterých je zobrazeno, jak dvě či více kultur přichází do kontaktu a které jsou jazykově, obsahově a formálně určeny tímto setkáním kultur.“⁴⁴ **Z tohoto pohledu je tedy možné všechna analyzovaná díla *Oya, Die Heimat ist nicht nur ein Land, Kommst du mit nach Bosnien?* a *Zusammen allein* zařadit do oblasti realistické, problémově orientované, interkulturní LPDM.** Zatímco Rauchová chápe problémově orientovanou a interkulturní LPDM na stejné úrovni, **považuji v této diplomové práci interkulturní LPDM spíše jako podžánr problémově orientované LPDM.**

Heins-Heino Ewers definuje problémově orientovanou LPDM na základě toho, že její protagonisté jsou přímo ohroženi na životě. Toto pojetí by platilo pro dílo *Heimat ist nicht nur ein Land*, v němž hlavní hrdinka Edita a její rodina prožívá válku v Jugoslávii a ze strachu o vlastní život prchá mimo válečnou oblast do zahraničí. I když

⁴¹ DAUBERT 1999, s. 93

⁴² DAUBERT 1999, s. 95–96

⁴³ RAUCH 2012, s. 66

⁴⁴ RAUCH 2012, s. 240 „Darunter sind jugendliterarische Texte zu verstehen, in denen dargestellt wird, wie zwei oder mehrere Kulturen miteinander in Berührung kommen und die auf sprachliche, inhaltliche und formale Weise von dem Aufeinandertreffen der Kulturen bestimmt sind.“

je Edita v bezpečí, stále musí řešit problémy, které jí útěk z vlasti způsobil. Musí se vyrovnat s materiálními nedostatky, ale i s nepochopením okolí. Ústředním motivem tedy není přímo strach o život ve spojitosti s válkou, ale spíše hledání svého místa v životě a vlastní identity. Ve vymezení problémově orientované LPDM se tedy přikláním spíše k pojetí Tamary Bučkové, která do tohoto subkurpusu řadí problémy, s nimiž se děti a mládež potýkají obecně, aniž by je přímo ohrožovaly na životě.⁴⁵ Hrdinka Oya v díle *Oya. Fremde Heimat Türkei* je postavena před rozhodnutí otce opustit Německo a nový život v Turecku pro ni představuje mnoho problémů, s nimiž se musí vyrovnat. Nedobrovolně odchází ze své země, protože tak si to přeje její rodina, která je pro ni vším. I ona je vytržena ze svého přirozeného prostředí a čelí novým okolnostem. Na rozdíl od Edity ví, že se již do své vlasti v Německu nebude moct již nikdy vrátit, protože její cestovní pas je neplatný a neexistuje možnost udělení víza. Edita v díle *Kommst du mit nach Bosnien* už není ohrožena válkou, ale stále se musí vyrovnávat s jejími následky. Splnil se jí její dlouholetý sen a může se se svou rodinou vrátit zpět do rodné země. Tam ale naráží na bariéru, která vznikla mezi uprchlíky a těmi, co v Bosně během války zůstali. Byť Edita Bosnu opustit musela – jednak ze strachu o život, jednak na povel rodičů, trápí ji výčitky svědomí, že opustila svůj lid v nouzi. Agnes v díle *Zusammen allein* ponechají oba rodiče samotnou u příbuzných a emigrují. Agnes je rodiči zrazena a přijmout jejich odchod je pro ni velmi bolestné. Na rozdíl od předešlých dvou hrdinek se Agnes ocitá sama bez nejbližší rodiny. Druhou rovinou v jejím příběhu je dospívání v diktátorském režimu. Ten její život sice přímo neohrožuje, ovšem značně ho omezuje. Nemůže na veřejnosti svobodně vyjadřovat svoje názory, a protože je země ve špatném hospodářském stavu, potýká se s nedostatkem potravin i dalšího zboží. Byť jí rodiče občas posílají balíčky s potravinami či oblečením, jejich kontakt je velmi skoupý a pro Agnes nedostatečný.

Podle definice Marji Rauchové tato díla patří i do interkulturní literatury, neboť se zde setkává více kultur a toto setkání tvoří ústřední téma. Dalším příkladem

⁴⁵ BUČKOVÁ 2009, s. 106

interkulturní LPDM mohou být díla Renate Welshové *Ülkü, das türkische Mädchen*, které zachycuje střet turecké menšiny reprezentované děvčátkem Ülkü s většinovou rakouskou společností, do níž se její rodina snaží začlenit. Teprve dívčina nemoc a její nepřítomnost ve škole přiměje její spolužáky zamyslet se nad svým chováním a přehodnotit svůj vztah k Ülkü a přijmout ji mezi sebe. Hans-Georg Noack se ve svém díle *Benvenuto heißt willkommen* věnuje italským přistěhovalcům přicházejícím do Německa v naději na lepší práci a životní podmínky. Walter Wippersberg zpracovává problematiku jugoslávské menšiny v rakouské společnosti ve své knize *Fluchtversuch*. Hlavním hrdinou je chlapec Ivo, který chce z Vídně uprchnout zpět do své vlasti, protože již nemůže snášet posměšky svých sousedů. Všechna tato díla vznikla již v sedmdesátých letech⁴⁶ a tematizují problematiku gastarbeiterů, kteří přišli do cizí země ve snaze zlepšit svůj životní standard, ale narážejí jen na posměch, nenávist a urážky. S gastarbeitery je spojeno i dílo *Oya. Fremde Heimat Türkei*, neboť Oyin otec do Německa přišel za prací.

Setkání s cizím⁴⁷ vede u čtenářů k rozvoji empatie, koordinaci perspektiv, tedy porozumění vlastní roli a roli ostatních, a převzetí jiných perspektiv, tedy náhledu na svět očima druhých. Toho jsou podle Evy Burwitzové-Melzerové schopni čtenáři od 12 let věku.⁴⁸ Zahrnutí tohoto tématu do LPDM je tedy důležité pro osobnostní rozvoj čtenářů, kteří si na základě setkání s cizí kulturou mohou uvědomovat vlastní identitu a zároveň se zbavovat předsudků o jiných kulturách. „Hledání vlastní identity, téma a motiv v mnoha problémově orientovaných knihách pro mládež, není vybráno náhodou, ale protože tato tematika naráží na důležité potřeby čtenářů.“⁴⁹ „Knihy pro mládež jsou jednak zrcadlem pro osobní životní otázky, životní zkušenosti a možnosti jednání,

⁴⁶ PAUKNER 1998, s. 82

⁴⁷ Jedná se o sémiologickou kategorii, která zahrnuje vše nové, jiné a nezvyklé. Stojí jako protiklad k vlastnímu, známému.

⁴⁸ BURWITZ-MELZER 2000, s. 43–49

⁴⁹ MANQUARDT 2010, s. 121 „Die Suche nach der eigenen Identität, Thema und Motiv in vielen problemorientierten Jugendbücher, ist also nicht zufällig so gewählt, sondern weil diese Thematik auf ein ganz wichtiges Lesebedürfnis der Jugendlichen selbst stößt.“

jednak prostředníkem pro to seznámit se s cizími perspektivami.⁵⁰ Kromě interkulturní LPDM se objevuje i pojem migrantská LPDM, který ale spíše než s tématem děl souvisí s jejich autory, kteří právě tvoří na pomezí dvou kultur, neboť sami mají migrantskou zkušenost a obvykle tvoří v jiném než svém mateřském jazyce. „Literatura migrantů zobrazuje společenskou realitu a má proto dokumentární charakter.“⁵¹ Autoři mají přímou zkušenost s danou problematikou, a proto jsou jejich díla důležitá pro rozvoj tolerance ve společnosti. Podle Herberta Ossowského brání předsudky vůči všemu cizímu porozumění a vzájemnému se přiblížení, o což se snaží i knihy zpracovávající tematiku vlasti a životních osudů migrantů a jejich dětí.⁵²

Hannelore Daubertová rozděluje realistickou LPDM na problémově orientovanou, psychologickou a zábavnou.⁵³ Podle Daubertové by LPDM neměla zobrazovat jen zdravý⁵⁴ dětský svět, nýbrž by ho měla znázorňovat se všemi jeho nedostatky, sociálními problémy a nespravedlnostmi, neboť to je svět, ve kterém děti i dospělí žijí.⁵⁵ Toto pojetí se promítá i v analyzovaných románech. Ačkoliv se jedná o díla určená dětem a mládeži, nezachycují ideální dětský svět, nýbrž témata jako válku, opuštění dítěte rodiči či nucený sňatek. Souhlasně s Hannelore Daubertovou se domnívám, že podobná témata jsou pro LPDM legitimní a jejich místo má v rámci LPDM své opodstatnění. Skrze fikční světy se mohou dětské čtenáři vyrovnávat s různými nástrahami a nespravedlnostmi skutečného světa. Oproti tomu Winfried Freund tvrdí, že „bylo odjakživa úkolem literatury kontrolovat stávající vztahy a udržovat naživu sen o lepší skutečnosti.“⁵⁶ To se změnilo až v sedmdesátých letech 20.

⁵⁰ PAYRHUBER 2011, s. 121 „Die Jugendbücher sind sowohl Spiegel für persönliche Lebensfragen, Lebenserfahrungen und Handlungsmöglichkeiten als auch Medium dafür, fremde Erfahrungsperspektiven kennenzulernen.“

⁵¹ ZIELKE-NADKARNI 2001, s. 118

⁵² OSSOWSKI 2000, s. 185

⁵³ DAUBERT 1999, s. 92 – problemorientiert, psychologisch, komisch

⁵⁴ Heile Kinderwelt

⁵⁵ DAUBERT 1999, s. 92–93

⁵⁶ FREUND 1996, s. 5

století, kdy LPDM přestala být idealizována a přestala izolovat dětské čtenáře od určitých, míněno tedy negativních, témat. „V realistických vyprávěních a románech pro mládež obsahuje LPDM psychologicky vykreslené postavy, které si kladou nárok na to představovat realisticky působící jednotlivce.“⁵⁷ Tyto postavy mají podle Doderera dvě základní funkce – jsou nositeli děje a znázorňují způsoby chování a myšlenkové procesy. Díky tomu se může čtenář s těmito postavami emocionálně i kognitivně identifikovat.⁵⁸ „Účinnost získávají problémově orientované texty díky autenticitě zobrazovaného, tomu, že se vztahují k aktuálním problémům a především díky účinku znovupoznání.“⁵⁹ Problémově orientovaná LPDM nabízí podle Manquerdta čtenářům potřebnou pomoc k vypořádání se s realitou.⁶⁰ Na základě četby čtenáři sdílí příběh postavy, která se potýkala se stejným či podobným problémem jako oni a mohou si osvojit různé způsoby řešení a hlavně dojít k poznání, že jejich situace řešitelná je. „Literatura se sice vztahuje ke „skutečné“ realitě, sama ale není skutečná, nýbrž je esteticky ztvárněnou realitou.“⁶¹ Podle Franze-Josefa Payrhubera ani není možné realitu literárně v celé její komplexnosti ztvárnit. „Literárně lze vystihnout realitu – zvláště pro mladé čtenáře a čtenářky – pouze útržkovitě a v obsahovém či tematickém výběru.“⁶² „LPDM přímo či přeneseně odráží v motivech, postavách a dějích mezilidské vztahy, popisuje mocenské vztahy mezi jednotlivcem a skupinami, mezi většinou a menšinami, mezi majetnými a chudými, mezi cizím a domácím.“⁶³ Tak se například „gastarbeiter“

⁵⁷ DODERER 1992, s. 83 „In den realistischen Erzählungen und Jugendromanen enthält die Kinder- und Jugendliteratur psychologisch durchgezeichnete Gestalten, welche den Anspruch erheben, wirklichkeitsgetreu wirkende Individuen darzustellen.“

⁵⁸ DODERER 1992, s. 83

⁵⁹ GANSEL 1997, s. 29 „Die Wirksamkeit gewinnen problemorientierte Texte aus der Authentizität des Dargestellten, dem Bezogensein auf jeweils aktuelle Wirklichkeitsfelder und vor allem aus dem Wiedererkennungseffekt.“

⁶⁰ MANQUARDT 2010, s. 120

⁶¹ PAYRHUBER 2011, s. 106 „Die Literatur bezieht sich zwar auf die „wirkliche“ Wirklichkeit, sie ist aber nicht selbst wirklich, sondern ästhetisch gestaltene Wirklichkeit.“

⁶² PAYRHUBER 2011, s. 109 „Literarisch kann Wirklichkeit – zumal für junge Leser und Leserinnen – nur ausschnittsweise und in inhaltlicher oder thematischer Auswahl erfasst werden.“

⁶³ DODERER 1992, s. 86

stal symbolem pro něco cizího, ale zároveň i pro to, co je cizí jen zdánlivě.⁶⁴ LPDM tak může přispět ke změně postoje vůči cizím, neboť čtenáři mohou zjistit, že to, co je jim předkládáno jako cizí, je ve skutečnosti důvěrně známé.

Tato diplomová práce se blíže zabývá čtyřmi díly reprezentujícími interkulturní, problémově orientovanou realistickou literaturu pro mládež. Žánr interkulturní LPM vymezují jako korpus textů, které výraznou měrou zpracovávají téma soužití více národnostních či náboženských skupin a tematizují problémy, které to může přinášet. Interkulturní LPM chápu jako soubor děl, která se snaží přispět k odstranění hranic mezi cizím a svým tím, že dávají nahlédnout na osudy postav, jež zastupují koncept cizího. V souvislosti s tímto žánrem jsou pro díla typická témata kulturní identity a vztahu k vlasti a domovu, neboť zpochybňují ustálenou představu, že vlast může být jen jedna. Je to kategorie textů, které mají v dnešním světě své opodstatnění, a to i v rámci literatury pro děti a mládež, neboť pomáhají formovat postoje mladé generace.

⁶⁴ DODERER 1992, s. 86

3 Analytická část

V této části diplomové práce budou postupně analyzována vybraná díla, jež jsou zde seřazena podle roku vydání. Díla jsou analyzována podle jednotné struktury tak, aby mezi sebou pak mohla být komparována. Nejprve jsou stručně představeni autoři a dílo je zasazeno do širšího historického rámce, který blíže charakterizuje dobu jeho vzniku a okolnosti, které vzniku díla předcházely. Dále je nastíněna základní dějová linka, v níž je shrnut obsah děl, což usnadňuje orientaci při analýze kompoziční, jazykové a tematické komponenty děl. Největší pozornost je věnována zobrazení tématu domova, vlasti a kulturní identity a interpretaci jejich významu v těchto dílech.

3.1 *Oya. Fremde Heimat Türkei*

3.1.1 Základní údaje o románu a jeho charakteristika

Dílo vyšlo poprvé v roce 1988 a bylo napsáno trojicí autorů – Karin Königovou, Hanne Straubeovou a Kamilem Taylanem. Všem těmto spisovatelům je téma migrantů blízké a mají s ním vlastní zkušenost, ať už jako migranti či lidé migrantům pomáhající. Karin Königová je publicistkou na volné noze žijící v Hamburku. Dříve působila jako sociální pracovníce a výrazně se věnovala právě tématu tureckých dívek a žen v emigraci. Hanne Straubeová absolvovala studium turkologie, sociologie a etnologie na univerzitách ve Frankfurtu a Istanbulu. Straubeová se dlouhodobě odborně věnuje tématu života Turků v Německu. Kamil Taylan má přímou osobní zkušenost s migrací. Tento novinář, který se narodil v Istanbulu, odešel do Německa, kde studoval sociologii a fyziku.

V úvodu románu je uvedena poznámka, že dílo má být čteno jako kolektivní příběh. Autoři odkazují na fakt, že v průběhu 80. let se z Německa do Turecka vrátilo

okolo dvou milionů Turků. To působí problémy hlavně pro jejich potomky, kteří se často v Německu již narodili a hovoří mnohem lépe německy než turecky, na což ale v tureckých školách není vůbec brán ohled a nedostatečná znalost místního jazyka tak dětem často brání v dalším vzdělávání.⁶⁵ Tato poznámka slouží k tomu, aby si čtenář uvědomil, že se nejedná o zcela smyšlený příběh, ale osudy skutečných lidí, jejichž životní zkušenost může být reprezentována právě skrze postavu Oyi. Oya je prototypem a zástupkyní turecké menšiny v Německu. Je symbolickou a vzorovou postavou, do níž se promítají osudy reálných lidí. Kolektivní příběh je tedy sémiologickou kategorií, která upozorňuje na širší okruh lidí, které zobrazuje a kterým je adresován. Dá se tedy očekávat, že příběh nejvíce osloví právě příslušníky tohoto kolektivu, kteří se s hrdiny příběhu budou moci snáze identifikovat, a děj bude dobře korespondovat s jejich životními zkušenostmi.

Román vypráví příběh šestnáctileté dívky jménem Oya, která společně se svou rodinou původem z Turecka žije ve Frankfurtu nad Mohanem. Jednoho dne se Oyini rodiče rozhodnou vrátit se natrvalo zpět do své vlasti. Ačkoliv s tím Oya nesouhlasí, musí opustit Německo a začít nový život v jiné zemi. Ve Frankfurtu zůstává pouze její starší bratr s manželkou. V Turecku si připadá jako cizinka a vzhledem k silnějšímu vlivu náboženství a jiným společenským zvyklostem i nesvobodná. Na rozdíl od života v Německu jí otec zakazuje chodit do školy a připravuje ji na život v domácnosti, protože ten odpovídá představě turecké společnosti o úloze ženy. Dokonce pro ni rodiče vyberou i vhodného ženicha, kterým je Oyin bratranec Ahmet. Přes počáteční nevoli se Oya se svým nastávajícím sblíží a i díky kamarádkám z Německa, se kterými udržuje kontakt, si zvyká na život v Turecku. Musí se vypořádat s očekáváními, která na ni klade vlastní rodina, i s předsudky, kterými ji zahrnuje okolí. Zároveň se musí vyrovnat s tím, že se do Německa už nikdy nesmí vrátit.

Próza přináší srovnání dvou odlišných kultur a tematizuje nepřátelskost vůči cizincům. Její hrdinka se cítí jako cizinka nejen v Německu, kam se její rodina

⁶⁵ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 5–6

přistěhovala, ale i v Turecku, kde ji místní obyvatelstvo odmítá přijmout mezi sebe. Román se zabývá hledáním vlastní identity zasazené do rodiny, společnosti, kultury a nakonec vlasti. Román na poměrně jednoduchém příběhu ukazuje, jak složité je najít osobní rovnováhu na základě nečekaných zvrátů, které nám život přinese, a které jsme si sami nezvolili. Příběh přináší pohled na mladou dívku, která odmítá identitu v podobě společenských rolí, které se jí její okolí snaží přiřknout.

3.1.2 Několik poznámek ke kompoziční a jazykové komponentě

Architektonicky je román rozdělen do 22 kapitol, každá z nich má stručný, často jednoslovný název. V těch se objevuje motiv cesty - Abreise, Ausflug, prostorové označení - Istanbul, Unser Haus, jména postav - Sevim, Peter či motiv spojení s Německem - Brief aus Frankfurt, Brief nach Deutschland. Názvy kapitol tedy z velké části korespondují s tématy domov, vlast a kulturní identita. Všechny názvy jsou statické, výjimku tvoří pouze předposlední kapitola Das Leben geht weiter, která obsahuje sloveso v určitém tvaru. Dynamičnost tohoto názvu odráží i celkové vyznění příběhu, byť se hlavní hrdinka potýká se samými problémy a nespravedlnostmi, dokáže se se všemi vyrovnat a nahlížet na ně kladně. Ačkoliv je její život značně ovlivněn společenskými tradicemi a dogmatickou rodinnou výchovou, Oya neztrácí naději, že přeci jen bude mít možnost uzpůsobit si ho alespoň částečně podle svých představ. Řazení díla do kapitol je jedním ze znaků akomodace, tedy zohlednění kognitivního, emocionálního a jazykového vývojového stádia u dětí a mládeže. Podle Marji Rauchové se akomodace kromě mimotextových znaků – typografii, ilustraci a nadpisů u kapitol – projevuje také výběrem tématu, délkou vět či vyhýbáním se cizím slovům.⁶⁶ Text musí být tematicky i vizuálně uzpůsoben tak, aby byl přitažlivý a srozumitelný pro dětského čtenáře.

⁶⁶ RAUCH 2012, s. 17

Kromě řazení do kapitol *Oya. Fremde Heimat Türkei* žádné uzpůsobení mimotextových znaků nevykazuje. S výjimkou obalu není dílo ilustrováno a velikost písma odpovídá běžně používanému standardu. Na obalu knihy je nakreslena tvář dívky s ustaraným výrazem. V pozadí lze vidět moře a siluety mešity a minaretů. Celé pozadí, včetně nebe, je vyvedeno v šedé barvě, která vzniká smícháním černé a bílé. Tyto dvě barvy mohou být chápány jako zástupné symboly pro tureckou a německou kulturu a šedá jakýmsi jejich spojením či kompromisem mezi nimi. Běžně je také šedá chápána jako projev smutku.⁶⁷ Kapitoly jsou spíše krátké a vnitřně uzavřené, nejrozsáhlejší je úvodní kapitola, expozice, v níž jsou představeny hlavní postavy, časoprostor a je nastíněna základní dějová linka. Příběh je vyprávěn chronologicky, což je typické pro realistické romány. Kniha začíná rozhodnutím rodiny k návratu z Německa do Turecka a postupně popisuje jejich přípravy, průběh cesty, příjezd do Turecka a jejich další osudy v této zemi.

Jazykově je dílo velmi dobře čtivé a srozumitelné, využívána je jednoduchá slovní zásoba a kratší věty. Toto zjednodušení jazyka je určeno nejen adresátem textu, ale i vypravěčem, kterým je šestnáctiletá dívka. Prosté formulace a běžně užívaná slovní zásoba bez odborných termínů či metafor působí z úst vypravěčky autenticky. Jazyková komponenta je částečně analyzovaná i v rámci dále uvedených ukázek. Zatímco vypravěčka mluví německy lépe než turecky, její rodiče hovoří německy velmi špatně, jejich promluvy jsou gramaticky chybné, vyjadřují se spíše heslovitě, v útržcích. Nicméně v tomto ohledu dílo působí nesourodě, protože v některých situacích se rodiče vyjadřují jen velmi obtížně a v jiných zase hovoří naprosto bez chyb. Domnívám se, že tento rozpor slouží pro intenzifikaci situací, v níž jsou Oyini rodiče vnímáni jako cizinci, a proto je jejich jazyková bariéra ještě zveličena. Při běžné komunikaci se rodiče vyjadřují gramaticky správně zřejmě z toho důvodu, že jejich neznalost není pro situaci relevantní (např. při konverzaci s Oyou či rodinným přítelem Peterem), a proto by chyby

⁶⁷ Vizualní podoba obalů konkrétních vydání je zobrazena v příloze této práce

v textu mohly působit zbytečně rušivě. Například při setkání v Německé škole⁶⁸, když vedení školy nechce Oyu přijmout ke studiu, otec říká:

„Aber Oya gut Deutsch. Sie gehen neun Jahre Schule in Deutschland. Du schauen Papiere, Oya.“⁶⁹

Při konverzaci s Peterem ale mluví bezchybně:

„Endlich jemand, der unsere Sorgen versteht. Peter, du bist einer von uns. Weder deutsch noch türkisch, so halbe-halbe, wie wir,“ sagte mein Vater plötzlich auf Deutsch.⁷⁰

3.1.3 Tematická komponenta

3.1.3.1 Vypravěč, postavy a časoprostor v klíčových místech románu

„Pojmem vypravěč se rozumí způsob, jakým jsou v textu prezentovány centrální elementy děje, tedy postavy, události a dějiště.“⁷¹ Zde je příběh vyprávěn v ich-formě, což zvyšuje autenticitu textu a ulehčuje čtenářům s podobným osudem, kterým prochází Oya, identifikaci s postavami. Vypravěč je intradiegetický, splývá s hlavní hrdinkou. Podle Jiřího Kotena je funkce vypravěče v díle centrální kategorií, která vypovídá o událostech a existencích fikčního světa.⁷² Na děj tak čtenář nahlíží jen skrze perspektivu Oyi, jež je limitována svým věkem a dosavadní životní zkušeností.

Hlavní postavy románu jsou představeny již v první větě. Na základě mimetického přístupu můžeme tyto postavy chápat jako autonomní osoby, které byly

⁶⁸ Jedná se o název školy

⁶⁹ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 42

⁷⁰ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 76

⁷¹ KLARER 2011, s. 49 „Unter Erzählperspektive versteht man die Art und Weise, wie Personen, Ereignisse oder Schauplätze – also die zentralen Elemente der Handlung – in einem Text präsentiert werden.“

⁷² KOTEN 2013, s. 101

stvořeny na základě podobnosti s reálnými lidmi.⁷³ Mezi postavami je zřetelný prvek podřízenosti a nadřízenosti. Otec stojí v dominantním postavení vůči své ženě i dceři, obě ho poslouchají. Rovnoprávné postavení s otcem mají bratři, které Oya musí také poslouchat. Na tomto faktu je možné ilustrovat odlišný přístup k roli žen a mužů v různých kulturách. Na základě genderového zařazení, sociálního konstruktů, jsou ženy automaticky brány jako podřízené mužům. Při pohledu na tuto skutečnost očima jiné kultury se to zdá zcela nepochopitelné, ovšem pro příslušníky daného společenství je to naprosto přirozené. Všichni členové jsou k tomu vychováni a neznají jiný způsob uspořádání. Tomu se ovšem vymyká Oya, která by si ráda zachovala poznané svobody z Německa, ale ty jsou do turecké společnosti nepřenositelné. Byť se pozice otce může zdát neotřesitelná, i on se nachází v podřízeném postavení, a to vůči institucím, jimiž jsou například úřady či škola. Rodiče pojmenovali všechny své děti, i nejmladší Deryu, která se již narodila v Německu, tureckými jmény. Tento krok může být chápán jako snaha o udržení si turecké identity v dalších generacích a také svědčí o tom, že rodina brala svůj pobyt v Německu jen jako dočasný a nesnažila se plně se integrovat do německé společnosti.

Nejpropracovanější postavou je Oya, jejíž jméno je i titulem románu. Je postavou oblou, která je psychologicky prokreslená. Byť je v podřízeném postavení vůči rodičům, pokouší se několikrát jejich rozhodnutí zvrátit, avšak pokaždé bez úspěchu. Toto vzdorovité jednání se ale vymyká její pasivní roli, kterou by jako žena a zároveň ještě dítě měla dle tureckých zvyklostí správně zastávat. Ve všech případech jejího aktivního zásahu do děje se jedná o pokus vyhnout se chystanému sňatku s Ahmetem. Nejprve se Oya obrátí s žádostí o pomoc na Petera. Přání po změně tedy iniciuje, ale zatím si netroufá postavit se vůči otce sama. V Petera vkládá naděje a jeho odmítnutí je pro ni velkým zklamáním. Na jednu stranu tento krok vypovídá o důležitosti mužské role tak, jak ji Oya vnímá, na druhou stranu svědčí o její nevyzrálosti, naivitě a zřejmě i zoufalství. Nachází se v situaci, se kterou si sama neumí poradit, a tak o pomoc požádá

⁷³ BACHORZ 2004, s. 51

blízkého přítele. Následující ukázka zachycuje rozhovor Oyi a Petera, v němž se ho snaží získat na svou stranu a vyzvat ho k tomu, aby se s ní sám oženil. Ukázka také ilustruje kulturní rozdílnost Turků a Němců. Pro Petera jsou Oyiny požadavky naprosto nepochopitelné. Oya se zase ve snaze uniknout jednomu muži obrací na jiného, kterého alespoň dobře zná. Úryvek je delšího rozsahu, neboť zachycuje komunikační událost mezi Oyou a Peterem v celé její komplexnosti. Lze pozorovat vývoj Oyiných myšlenek i její stupňující se zoufalství.

„Jetzt sag mal, was ist los,“ förderte mich Peter auf.

Ich erzählte ihm alles haargenau. Danach fühlte ich mich ein wenig besser. Dass er mich entführen sollte, verriet ich ihm natürlich nicht. Gespannt wartete ich auf seine Reaktion.

„Ganz schön verzwick,“ antwortete er ausweichend. „Was willst du jetzt machen?“

„Ich dachte, du könntest mir helfen. Du kennst doch unsere Sitten.“

„Aber wie denn? Ich bin doch ein Deutsche. Ich könnte mal mit deinem Vater sprechen. Vielleicht kannst du erst deine Schule beenden und dann Ahmet heiraten.“

Eine Welt brach für mich zusammen. Schule, Schule... Nur an die Schule dachte er. Das war wohl das wichtigste für die Deutschen. Hatte er kein Herz? Konnte er sich nicht vorstellen, wie mir zumute war? Hatte er denn nicht gemerkt, dass ich Ahmet gar nicht liebte? Und außerdem war er mein Cousin! Hatte Peter überhaupt keine Gefühle für mich? Aber warum hatte er mich dann in den Arm genommen? Es war doch keine Einbildung von mir gewesen!

Vor Enttäuschung fing ich an zu heulen. Es war mir sehr peinlich, aber es brach einfach aus mir heraus. Und was machte Peter? Er stand wie ein Ölgötze herum. Umständlich holte er ein Tempotaschentuch aus seiner Jeans und sagte: „Hier putzt dir erst mal die Nase. Es wird schon alles gut werden. Ich spreche mit deinem Vater, ob er nicht noch ein oder zwei Jahre warten kann mit der Verlobung.“

Kapierte er denn gar nichts? Es ging mir schließlich nicht nur um die Zeit. Ich wollte Ahmet einfach nicht. Ich raffte meinen ganzen Mut zusammen und sagte zu ihm: „Und was ist mit uns?“

„Wir werden gute Freunde bleiben, wie immer. Ich komme dich weiterhin besuchen und schreibe dir aus Deutschland.“

Dieser Hornochse! Mochte er mich denn kein bisschen?

„Hast du überhaupt keine Gefühle für mich?“ Fragte ich ihn mit zitternder Stimme.

„Doch, Oya, ich mag dich sehr. Aber das reicht doch nicht zum Heiraten. Außerdem will ich erst mein Studium beenden, und höchstwahrscheinlich muss ich noch meinen Ersatzdienst ableisten. Zum Heiraten ist es noch viel zu früh für mich.“

„Warum hast du dann mit meinen Gefühlen gespielt?“

„Ich war nett zu dir, weil ich dich mag.“

„Trotzdem läßt du zu, dass ich Ahmet heiraten muss.“

„Was soll ich denn machen? Soll ich mich mit ihm duellieren?“

„Was heißt duellieren?“ Fragte ich hoffnungsvoll.

„Mit ihm streiten, ihn töten.“

„Würdest du das für mich tun?“

„Komm, Oya. Nein, natürlich nicht. Ich bin gegen Gewalt.“

Ich war zwar vollkommen durcheinander, aber soviel verstand ich, dass Peter nicht um mich kämpfen wollte. Er war nicht so tapfer wie der Lehrer im Film, der das Mädchen, das er liebte, auf dem Pferd entführte. (...) Die Hoffnung auf Rettung durch Peter hatte sich zerschlagen. Ich musste einen eigenen Weg finden, um Ahmet loszuwerden.“⁷⁴

Protože si urputně přeje, aby ji Peter zachránil, mylně interpretuje jeho gesta. Zatímco Peter se snaží být jen milý, Oya si jeho chování vykládá jako projevy lásky. Pozoruhodná je Peterova argumentace, proč chystanému sňatku nemůže zabránit. Odvolává se na to, že jako Němec, tedy příslušník jiné kultury, nemůže zasahovat do uspořádání a zvyklostí kultury turecké. Byť je mu turecká mentalita blízká, schovává se za svou identitu a od problému se distancuje. Schovává se za svou odlišnou identitu, aby se vyhnul složité situaci. Současně to svědčí i o respektu, který chová k Oyině otci. Nedovolí si mu odporovat a sňatek mu rozmluvit, pouze se pokusí ho oddálit. Peter se vymezuje proti tureckým zvyklostem tím, že zdůrazňuje svoje němectví. Když mu Oya navrhuje svatbu, ohání se tím, že svatba bez lásky je pro něj nemyslitelná. Stejný osud pro svou kamarádku ale schvaluje. V tom se opět odráží, že veškeré jednání je vždy nutné vnímat v kontextu dané kultury a doby. Pro německou kulturu jsou dohodnuté sňatky nemyslitelné, proto je sám pro sebe odmítá. Oproti tomu ale vnímá tento fenomén jako součást jiné kultury, a proto mu pro její příslušníky připadá akceptovatelná.

Druhým Oyiným pokusem, jak uniknout svatbě, je znelíbit se svému snoubenci. V této situaci už Oya spoléhá jen sama na sebe.

„Grenzloser Hass stieg in mir hoch. Ohne nachzudenken nahm ich eine Schere in die Hand. Schnitt mir eine dicke Locke ab. Das würde Vater weh tun, dem meine Locken doch so gut gefielen. Aber hatte er nicht auch der Heirat mit Ahmet zugestimmt? Sicher wollte er durch mich seine Schulden bei Onkel Hüsnü ausgleichen. Mädchen werden in der Türkei oft noch für Geld an den Bräutigam verkauft. (...) Ganz bleich und mit so kurzen Haaren erkannte ich mich kaum wieder. An meinem Verlobungstag erwartete man von mir, dass ich mich schminkte! Mit meinem einzigen Lippenstift malte ich mir einen riesigen Mund, einen traurigen Clownsmund. Die Augenbrauen

⁷⁴ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 86–88

rasierte ich mir mit Vaters Rasierapparat ab und malte mir stattdessen dicke, schwarze Balken mit Mutters Augenbrauenstift.“⁷⁵

Ze strany rodičů cítí zradu. Chce se tedy nejen znelíbit svému budoucímu snoubenci, ale zároveň chce šokovat i své rodiče a ukázat jim, do jaké krajnosti ji jejich rozhodnutí zavedlo. Domnívám se, že k tomuto kroku se Oya uchyluje, jelikož se při zasnubách cítí jen jako předmět obchodu. Snaží se tedy sebe, zboží, poškodit tak, aby pro kupujícího již nebyla atraktivní. Patrně doufá, že ošklivou dívku nebude Ahmet chtít. I v této úvaze se promítá její nezkušenost či zkreslená představa o uzavírání manželství. V románu je tak implicitně zdůrazněno, že zatímco německá společnost se řídí vlastním rozhodnutím a pouze sympatiemi mezi partnery, turecká klade na první místo zájem rodiny a finanční výhodnost sňatku. Ovšem ani tento pokus se nesetká s úspěchem a k zasnoubení skutečně dojde. Posledním Oyiným pokusem vyhnout se svatbě je pokus uprchnout ze země zpět do Německa. Na konzulátu je však její žádost o vydání víza zamítnuta, a tak i tento plán krachuje.

Dochází ke gradaci v dějové linii románu, čtenář je udržován v napětí. Zejména mladší čtenář bude jistě doufat ve šťastný a spravedlivý konec. Pro čtenáře vycvchaného v evropské kultuře bude nepřijatelná představa, že by dívka skutečně mohla být provdána proti své vůli. Čtenář čeká na okamžik, kdy se Oyiný snahy zamezit sňatku setkají s úspěchem. Nicméně veškeré její úsilí je zbytečné. Tuto skutečnost lze interpretovat jako nevyhnutelnost osudu a odkazuje na člověka nikoliv jako na jednotlivce, ale jako na součást určitého společenství, jehož zvyky a tradice musí respektovat, pokud chce být jeho členem. Dílo lze chápat jako kritiku evropského, individuálního způsobu uvažování, na jehož základě každý nejdříve hájí své zájmy a často je staví nad dobro ostatních. Oya se nakonec rozhodla přijmout manželství, protože její rodině by odmítnutí sňatku způsobilo velké potíže.

⁷⁵ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 90

Další důležitou postavou románu je Oyin otec Osman, hlava rodiny, která o všem rozhoduje. V Německu se cítí jako cizinec – neumí jazyk a odlišuje se i svým vzhledem. Velmi si potrpí na svou pověst ve společnosti. Je pro něj nepřijatelné, aby jeho žena v Turecku pracovala. I když mají nedostatek peněz, musí matka zůstat doma, protože pro ženu, která žila v Německu, se nesluší pracovat. Je pro ně těžké vyrovnávat se s očekáváními, která do nich vkládají jejich příbuzní a sousedé. Ti mají samozřejmě zkreslené představy o životě svých krajanů v Německu a každého navrátilce považují za bohatého. V televizi běží programy, v nichž mladé Turky a Turkyně v Německu vykreslují jako prostitutky a drogově závislé. I s těmito předsudky musí Oyina rodina bojovat. Matka se navíc ocitá ve svízelné situaci, kdy se snaží vyhovět své matce, která nekompromisně prosazuje turecké zvyky a zároveň Oye, která bojuje o co nejvíce svobod, na které byla zvyklá z Německa. Matka představuje ideál turecké ženy – je doma, stará se o rodinu, muži v ničem neodporuje. Nedovolí si Osmanovi vzdorovat. Sama za něj byla provdána ve 14 letech na přání rodičů a stejný osud přijímá i pro svou dceru Oyu. Je navíc ve svém životě znevýhodněná, protože neumí číst ani psát, a proto je závislá na pomoci druhých.

Postupem času je otec z návratu do vlasti spíše zklamaný. Provázejí ho hlavně finanční problémy. Peníze od německé vlády stále nepřicházejí, dost peněz musejí vynaložit na podplácení, navíc mu jeho žena vyčítá, že se rodině nedaří dobře. To opět ukazuje na tradiční rozdělení rolí v turecké společnosti. I když jsou ženy zbaveny některých práv, je možné říci, že je jim to kompenzováno menším spektrem povinností. Živit rodinu je údělem muže a žena se na chodu domácnosti ekonomicky podílet nemusí. I když nabízí, že si najde zaměstnání, manžel jí v tom brání, protože to by poškodilo jeho hrdost a pověst ve společnosti. Ani matka ale není v Turecku zcela spokojená, je ráda, že se shledala znovu se svou rodinou, ale přesto něco z Německa postrádá. I když se navenek snaží vystupovat jako spokojená žena a manželka, i jí něco chybí. Ani ona nenalézá v turecké společnosti pochopení, protože zažila něco, co je pro místní ženy nepředstavitelné. Musí se zpětně přizpůsobit místním zvyklostem, protože jinak bude ze společenství vyloučena.

„Oya, wach auf, wir sind nicht mehr in Deutschland. Was meinst du, wie oft ich Sehnsucht nach Deutschland habe! Wie gerne würde ich mal wieder mit meinen Frankfurter Freundinnen Kaffee trinken und mich unterhalten! Die Frauen hier verstehen mich nicht. Sie sitzen den ganzen Tag zu Hause und können nicht begreifen, was ich vermisše. Sie wissen nicht, wie es ist berufstätig zu sein und über selbst verdientes Geld zu verfügen.“⁷⁶

I když se ani jednomu z rodičů v Turecku zcela nedaří a návrat neproběhl zcela podle jejich představ, je pro ně adaptace na jiné prostředí určitě jednodušší než pro Oyu. V Turecku oba vyrostli a tamější zvyky jsou jim vlastní. Do německé společnosti se nikdy plně neintegrovali, protože se jednak na první pohled lišili svým vzhledem, jednak nikdy plyně neovládali jazyk. Věděli, že se jednoho dne vrátí do své vlasti, proto se zřejmě ani nesnažili se začlenit. Uchovali si své zvyky a stýkali se hlavně s tureckou komunitou. Po návratu je ale obtížné, aby se zařadili zpátky. Jejich okolí je zatíženo předsudky a má o nich nepravdivé informace.

Zatímco otec je jednou z ústředních postav a jeho rozhodnutí jsou stěžejní pro rozvíjení tematické komponenty, neboť hlavní tematická linka se rozvíjí na základě jeho iniciativy, matka je pasivní postavou. V dichotomii oblá – plochá postava⁷⁷ se blíží ploché postavě, její chování je předvídatelné, nijak nepřekvapuje. Je statická a neprochází žádným vývojem. Stojí ve stínu otce. Z konfigurace matka – dcera vyplývá, že matka v Oye vidí samu sebe a představuje si pro ni stejný osud, který potkal ji. Oproti tomu Oya se z tohoto osudu chce vymanit a získat matku na svou stranu v boji proti otci a babičce, což se jí ovšem nedaří.

Paralelní postava k Oye je student turkologie a syn učitelů němčiny, kteří pracovali v Turecku, Peter. Oyin otec o něm hovoří takto:

⁷⁶ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 86

⁷⁷ Oblá postava se vyznačuje dynamikou a psychologickou hloubkou, její chování je nepředvídatelné a výrazněji zasahuje do děje. Plochá postava je zjednodušená, často reprezentovaná jednou dominantní vlastností. Její jednání je předvídatelné, neboť odpovídá ustálenému schématu. Dále viz FORSTER 1991, s. 70

„Peter, du bist einer von uns. Weder deutsch noch türkisch, so halbe – halbe wie wir.“⁷⁸

Peter je s oběma kulturami dobře obeznámen, hovoří plynne turecky, což usnadňuje kontakt mezi ním a Oyinou rodinou. I on byl konfrontován se změnou prostředí, k Turecku si ale zřejmě nestihl vytvořit takový vztah, aby zemi postrádal a navíc je s její kulturou v kontaktu prostřednictvím svého studia a sousedů, které později v Turecku navštíví. I on se tedy ocitá na pomezí dvou kultur, na rozdíl od Oyi ale není cílem žádných urážek či posměchu. Turecké obyvatelstvo ho mezi sebe přijímá jako svého. Zde je opět patrná kritika evropské společnosti, která se straní cizinců a je vůči nim nepřátelská. Oproti tomu turecká kultura je představena jako otevřená a přátelská k cizincům.

Vedlejšími postavami v textu jsou Oyiny kamarádky Ayse a Nurcan. Ty jsou pouze zmíněny v úvodní kapitole knihy a dále už se s jejich postavami nijak nepracuje. Při opakovaném čtení či zpětném zamyšlení ale čtenář zjistí, že jejich role je naopak velmi důležitá – ony totiž předznamenávají Oyinou budoucnost.

„Jetzt waren wir also auch dran! Zuerst war es die Familie von Nurcan, dann die Familie von Ayse aus der Parallelklasse, und jetzt gingen wir zurück. (...) Wie sollte ich in der Türkei ohne meine Freundinnen auskommen? Ich hatte ja gesehen, wie es mit Ayse und Nurcan gegangen ist. Zuerst haben wir uns noch oft geschrieben, dann ist die Verbindung eingeschlafen. Ehrlich gesagt, ich war einfach zu faul zum Schreiben gewesen. Die Probleme, die sie in der Türkei hatten, waren mir sehr fremd. Ayse, die nie heiraten wollte, schrieb plötzlich nur von ihren Hochzeitsvorbereitungen und der Aussteuer, die sie noch zu besticken hätte. Und bei Nurcan ging es nur noch um das Auto ihres Verlobten.“⁷⁹

Oya hovoří o odcizení, které je dáno nejen fyzickou vzdáleností, ale hlavně rozdílností prostředí, a tím i způsobu uvažování. Ve chvíli, kdy Oya o těchto slovech přemýšlí, si ještě nedovede představit, že podobný osud potká i ji. Postavy Nurcan a Ayse opět potvrzují nevyhnutelnost osudu a kontinuitu, kterou je třeba dodržet. Také

⁷⁸ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 93

⁷⁹ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 8

podporují záměr autorů odkázat na to, že Oyinův zkušební sdílí mnoho Turků, kteří Německo museli opustit a vrátit se do země, jejíž problémy jsou jim cizí.

Děj románu je z počátku zasazen do Německa. První kapitola zachycuje přípravu rodiny na odjezd. Většina příběhu se poté odehrává v Turecku. V románu není jasné uvedeno, do kterého roku je děj zasazen, což může odkazovat na univerzálnost příběhu a osudy ostatních Turků, kteří ze země odcházeli v průběhu osmdesátých let. Stěžejním datem románu je 1. červenec, což je den, do kterého musí rodina Německo opustit, jelikož jejich pasy ztrácejí platnost. Celý román se odehrává v rozmezí několika měsíců. Změna prostoru je zásadním tématotvorným prvkem. S touto změnou dochází i k proměně charakterů a konstelací postav. Otec najednou vyžaduje přísnější disciplínu, Oya se musí vzdát svých zvyků z Německa. Z důvěrně známého prostředí přechází do cizího. Je tedy patrné, že existuje souvislost mezi charakterem člověka a kulturním prostředím, v němž jedinec žije a kterému se snaží přizpůsobit se či alespoň se jím nechává ovlivňovat. Ačkoliv primární socializační roli plní rodina, tvořící jedinci domov, nezanedbatelný vliv na něj má i vnější prostředí, které lze v tomto případě označit za vlast. Oba tyto fenomény se tak podílejí na utváření jedincovy individuality a identity. Tomuto aspektu je blíže věnována kapitola 3.1.3.2.

3.1.3.2 Domov, vlast a kulturní identita

Domov je pro Oyu symbolizován především její rodinou. Vyrůstá se svojí matkou, otcem Osmanem, starším bratrem Avnim a devítiletou sestrou Deryou. Další z bratrů Ali žije a studuje v Turecku germanistiku. Když dojde k plánování odchodu do Turecka, Oyi se nikdo na názor neptá, jen je jí to oznámeno jako hotové rozhodnutí. Dívka se snaží najít zastání v učitelce či svém sousedovi Peterovi, ale nikdo nedokáže otcovu vůli zlomit. Pozice otce v rodině je velmi silná, což je typické pro muslimská společenství, v nichž žena bývá podřízena muži a sama o ničem nerozhoduje.

Patriarchální rodinné uspořádání je jednou z tradic, kterou si rodina drží i v jiné zemi, kde postavení muže a ženy je rovnoprávné.

„Entscheidungen sind bei uns Türken Männersache, sie fallen in der Regel im Café, zwischen zwei Tavla-Spielen, das die Deutschen Backgammon nennen. Im Teehaus sind Frauen unerwünscht.“⁸⁰

Tímto citátem popisuje Oya situaci ohledně mužské a ženské role. Zároveň sama sebe identifikuje s Turky. Oya má potřebu přiřadit se k určité skupině, či spíše vyhovět požadavku okolí být někam zařazena. S Turky ji pojí vzhled, jméno, původ, tradice i jazyk. Má s nimi tedy více společných znaků než s Němci. I když vyrůstá ve společnosti s německou většinou, výrazný vliv na utváření její osobnosti má její rodina.

Domov v Německu je Oyinými rodiči od první chvíle brán jen jako přechodný, původně sem přišli na pět let, nyní ovšem od jejich příchodu uběhlo už dvacet pět let. Za svůj pravý domov považují Turecko. Zde mají byt, který pronajímají. Pobyt v Německu vnímají jen jako prostředek k tomu, aby ušetřili dostatek peněz na návrat do vlasti a tam si mohli vybudovat opravdový a stálý domov. Po svém návratu do Turecka ale zjišťují, že jejich podnájemníci se nevystěhovali, a oni tak musí zůstat u příbuzných. Objevuje se motiv domova, který již nepatří jim. Oyinů rodinu v jejich domově nahradili noví lidé, kteří místo odmítají opustit. Zároveň to poukazuje na fakt, že rodina se nemá kam vrátit a je odkázaná na pomoc druhých. I když v Turecku vlastní byt, nejsou tu vítání. V Německu se cítili jako cizinci, jen na návštěvě, ovšem mezitím se odcizili i svému původnímu domovu, který obsadil někdo jiný. Aby domov získali zpět, musí současné nájemníky uplatit.

Specifickou symbolikou oplývá domov, který má Oya sdílet se svým manželem Ahmetem. Byt dostanou od rodičů ženicha, vybavení si mají zařídit sami. Stejně jako sňatek, který byl dohodnutý rodiči a mladá dvojice ho musela přijmout, ale je už jen na nich, jakým způsobem si manželství vytvoří podle svých představ. Hotová je pouze kuchyně – vybavení je z Německa. Byt má výhled na moře, což pro Oyu symbolizuje

⁸⁰ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 8

svobodu. V tomto bytě se střetávají rodinné tradice a jejich nevyhnutelnost, zpodobněná například dohodnutým sňatkem, a možnost si tyto tradice přizpůsobit. Setkává se zde turecký i německý element. Oya ví, že nemusí žít v tradičním tureckém manželství, v němž muž je hlavou rodiny a žena se jen stará o domácnost a muže poslouchá. Stejně jako v případě bydlení, může se podílet i na podobě svého manželství.

„Stolz zeigten Tante Hatice und Onkel Hüsni mir die Wohnung, die sie für uns im zweiten Stock ihres Hauses renoviert hatten. Es war eine Vierzimmer-Wohnung mit Küche, Bad und Balkon. Der Balkon war das schönste an der Wohnung. In der Wohnung standen noch keine Möbel. „Die müsst ihr euch selbst aussuchen,“ sagte Onkel Hüsni. „Das hat ja noch Zeit.“ Tante Hatice ging mit mir in die Küche, die bereits eingerichtet war. Sie war komplet aus Deutschland gekommen.“⁸¹

Změna bydlení pro Oyu symbolizuje i životní změnu, když opouští dětský život a stává se dospělou a samostatnou ženou. Domov pro Oyu znamená hlavně respekt k rodinným a společenským tradicím. Je pro ni také místem setkání s rodinou, které si cení nade všechno.

Slovo vlast je obsaženo již v názvu díla *Oya – Fremde Heimat Türkei*. To za Oyinů vlast označuje konkrétní geografickou oblast, nicméně k ní přidává označení fremd (cizí). Vyvstává tedy otázka, zda vlast vůbec může být cizí. Titul předznamenává rozpor, se kterým bude hrdinka konfrontována. Turecko je sice vlastí jejích rodičů, ovšem Oya sama cítí větší vztah k Německu, místu, kde vyrostla a kde má kamarády. Oya k Turecku nemá žádný kladný citový vztah, zná zemi jen z prázdnin a vyprávění svých rodičů. Naopak k němu cítí spíše odpor. Důvod návratu rodiny je čistě finanční – odměna, kterou dostanou od německé vlády. I když do Německa podle svých slov přišli pouze na omezenou dobu kvůli výdělku, nebýt této pobídky od státu, patrně by se k návratu neodhodlali. Cestu do Turecka má Oya na rozdíl od rodičů, kteří se těší, spojenou spíše se starostmi, jak dokončí školu a jestli se bude moci stát zdravotní sestrou, což je její vysněné povolání. Jedinou nadějí, kterou do přestěhování vkládá, je, že ustanou urážky od spolužáků. Těm se původně snažila se vzepřít a hledat zastání u dospělých, nicméně i zde narazila na nenávisť k cizincům. Němci obviňují Turky z toho,

⁸¹ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 112

že kvůli nim nemůžou sehnat práci. Je od nich vyžadována vděčnost za to, že můžou žít v lepších poměrech, než jaké panují v jejich původní vlasti. To je pro Oyu nepochopitelné, protože ona si nemohla vybrat, kde bude žít. Zde se od ní ale očekává, že se přizpůsobí veškerým zvykům a vzdá se své identity utvořené rodinným zázemím. Na druhou stranu jí je ale neustále připomínáno, že je jiná a mezi Němce stejně nikdy patřit nebude. Když jde otec na úřad ohlásit vystěhování, úředníci jsou najednou přátelští a příjemní. S xenofobií se tak setkávají nejen mezi svými sousedy a známými, ale i na oficiálních místech, kde své diskriminační postoje dávají otevřeně najevo i zástupci státu.

„Deutschland, auf Nimmerwiederssehen.“⁸²

Těmito slovy se otec při odjezdu loučí s místem, kde prožil 25 let. I když zde strávil více času, než ve své rodné zemi, nevytvořil si k Německu citový vztah, proto jemu, na rozdíl od Oyi, není líto, když zemi opouští. V Německu se stejně stýkal převážně s tureckou komunitou, nikdy se nenaučil pořádně německy a pobyt tam bral jen jako dočasný. Nikdy ho na rozdíl od své dcery nepovažoval za svůj domov.

Ačkoliv se Oya do Turecka nijak netěší, první dojem, který o svém novém domově získává, je pozitivní. Je uchválena západem slunce nad Bosporem. Most spojující dva kontinenty, Evropu a Asii, Německo a Turecko, je jako Oya, i v její osobě se spojuje turecká a německá kultura. Oya neustále naráží na to, že se ji její okolí snaží zařadit do určité kategorie (Turkyně, německá Turkyně). Ona toto jejich počínání nechápe, sama nemá potřebu definovat se jako Němka, či Turkyně. Je si vědoma toho, že nepatří zcela ani do jedné skupiny. Turecký odkaz v ní žije díky jejím rodičům, sama však inklinuje spíše k německé kultuře, ta je pro ni svobodnější a přirozenější. Turecko pro ni znamená řád, kterému se nechce podvolit a samá omezení.

„Mädchen brauchen in der Türkei keinen Beruf. Du warst lange genug in der Schule. Nun musst du eine gute Hausfrau werden, da hast du allerdings noch einiges

⁸² KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 75

dazuzulernen. Die türkischen Sitten sind dir in Deutschland ganz fremd geworden. Der Platz der Frau ist am Kochtopf.“⁸³

Tato slova pronáší otec, a tím bere Oye naději splnit si sen stát se zdravotní sestrou. Přitom se řídí zvyklostmi země, ve které vyrostl on, ale nebere ohled na to, v jaké společnosti vyrostla Oya. Zatímco turecké dívky nepoznají nic jiného než život v domácnosti, protože stejně žijí i jejich matky a ostatní ženy, Oya vyrůstala obklopena ženami, které se mohly profesně realizovat a svobodně rozhodovat o svém životě.

V Německu se Oya cítí jako Turkyň, v Turecku zase spíše jako „Deutschländerin.“

„Ich war ihnen [den Eltern] sowieso schon zu deutsch! Den Deutschen war ich zu türkisch. Manchmal wuste ich selbst nicht mehr, wer ich eigentlich war und wo ich hingehörte. Ich war halb so und halb so, die Grenze lief durch mich hindurch.“⁸⁴

Dostává se do konfliktu rolí, které jsou po ní vyžadovány v různých prostředích. Její pozici lze přirovnat ke hře vrhcáby, o které v knize mluví – Turci ji nazývají Tavla, Němci zase Backgammon. Jedna a tatáž hra, dvě různá pojmenování – stejně jako Oya, která je Němci označována za Turkyňi a pro Turky je zase moc německá. Právě při této hře, u níž je důležitým faktorem náhoda, se otec Oyi ve společnosti svých tureckých přátel rozhodl k návratu do vlasti. Pro Osmana je Německo cizí, pro jeho dceru Oyu zase Turecko. To pro otce symbolizuje návrat ke starým pořádkům a znovuzískání životních jistot. Naopak jeho nejstarší syn Avni se již adaptoval na německé zvyky a ve Frankfurtu zůstává. Snaží se mírnit otcovy extrémní názory na roli žen ve společnosti či náboženství tím, že mu předkládá racionální argumenty. Argumentuje například tím, že žena může pracovat, protože tím přispěje do rodinného rozpočtu a Oya by měla dál chodit do školy, protože vyšší vzdělání jí jen prospěje. Otec má zřejmě strach o svou identitu, aby ho Turci zase přijali mezi sebe, a proto najednou trvá na dodržování přísných pravidel. Do německé společnosti se nikdy plně nezapojil a obává se, že se

⁸³ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 10–11

⁸⁴ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 15–16

odcizil i tureckým zvykům. Proto nyní vyžaduje důsledné následování tureckého vzoru. To ale jeho synovi Avnimu připadá až bláznivé:

„Wir müssen ja in Deutschland nicht mehr türkischer sein als in der Türkei.“⁸⁵

Pro návrat se otec rozhodne i za cenu, že se rodina rozdělí, protože Avni zůstává v Německu. Stejně jako je rodina rozdělena svou náklonností k jiným tradicím, rodiče inklinují k tureckým, ale jejich děti jsou skoro od narození zvyklé na ty německé, rozdělí se i geograficky. I když se rodina vrací zpět, nic již nemůže být tak jako dřív, nelze navázat tam, kde přestali. V Německu nenechávají jen část svých životů, ale i část své rodiny, která je s touto zemí bude navždy spojovat. Oni se sem už ale nikdy nesmějí vrátit.

„Diese [Deutschen] wollen mit uns Türken meist nichts zu tun haben. Unsere Sitten akzeptieren sie nicht. Immer wieder fragen sie: Warum esst ihr kein Schweinfleisch, warum tragen eure Mütter Kopftücher, warum hockt ihr immer zu Hause?“⁸⁶

Německá společnost nepřijala rozdíly mezi svými zvyky a zvyky jiných národností, což je pro Oyu nepochopitelné. Ona sama totiž vyrostla v obou kulturách, a proto se ve zvyklostech obou kultur dobře orientuje. Nechápe, proč musí svému okolí rozdíly vysvětlovat a své tradice před nimi obhajovat. Německá společnost ji nikdy nepovažovala za svou součást, proto nyní Oya doufá, že jako rodilá Turkyňe se do turecké společnosti zařadí snáze.

V Turecku se cítí utlačovaná svou rodinou i očekáváními ostatních. Najednou nesmí nosit oblečení, na které byla zvyklá, protože pro tamější obyvatelstvo je příliš vyzývavé a neslušné. Nesmí poslouchat svou oblíbenou hudbu, ani si v pokoji lepit plakáty známých zpěváků. Část sebe a svých zvyků musela nechat v Německu. Otcovu silnou pozici v rodině doplňuje další muž – její nejstarší bratr Ali. On Oye kontroluje osobní věci, oblečení a rozhoduje o tom, co si může vzít na sebe. Ze své rodiny je tak spíše nešťastná. Svou babičku nazývá drakem (Drachen), což není příliš lichotivé

⁸⁵ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 10

⁸⁶ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 10

přirovnání. Symbolika draků se v různých společenstvích může lišit, velmi pravděpodobně se ale v tomto případě jedná o zosobnění negativních vlastností, jako je touha po moci a ovládnání druhých lidí. Často tak bývají označovány hádavé osoby. Zároveň jsou draci často spojováni s destruktivními schopnostmi. Ty lze přisuzovat i Oyině babičce, protože je to právě ona, kdo se nejvíce snaží zbavit Oyu jejích dosavadních zvyklostí a obrátit ji na turecký způsob života. Babička si velmi potrpí na tradicích, německé zvyklosti jsou jí zcela cizí a Německo označuje za bezbožnou zemi. Po svých vnoučatech požaduje předčítání z Koránu. Matce Oya vyčítá, že se jí dostatečně před ostatními nezastává. Kontakt s Německem pro Oyu představují dopisy kamarádkám a učitelce a také její bratr Ali, který studuje germanistiku na univerzitě.

Naopak otec je tím, kdo ji od Německa oddaluje. Otec chce navázat tam, kde Turecko opustil, ale neuvědomuje si, jakou změnou jeho vlast prošla. Stále se drží starých zvyklostí, aby ostatní přesvědčil, že je správný Turek. Nehledí na to, že i pozice žen se v turecké společnosti proměňuje a prohlubují se rozdíly v postavení ženy ve městě a na vesnici. Místním Turkům se zase nelíbí, jaké změny do jejich společnosti přinášejí navrátilivší se z Německa, podle nich místní zvyklosti jen kazí. Velkou kritičkou navrátilivších se je i Oyina babička. Oya tak nebojuje jen s předsudky cizích lidí, ale i výtkami své nejbližší rodiny.

Zklamáním je pro ni také zamítnutí její žádosti o přijetí do Německé školy. Když se podařilo přesvědčit otce, aby mohla ve studiu pokračovat, zvolená škola ji nepřijme kvůli nedostatku místa.

„Die Deutschen wollen uns nicht mal in der Türkei haben, auch wenn wir dafür bezahlen,“⁸⁷

komentuje to její otec. Má pocit vykořeněnosti a toho, že o jeho rodinu nikde nikdo nestojí. Z německé strany cítí křivdu, protože si připadá nechtěný a odstraněný. Německá společnost je neakceptovala v Německu, distancuje se od nich i v Turecku.

⁸⁷ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 53

V Turecku se Oya cítí osamělá, se svými vrstevnicemi se nemá o čem bavit, protože nemají stejné kulturní zázemí a zkušenosti. Život v Turecku se jí zdá nudný a postrádá to, co měla v Německu, ať už je to způsob oblékání, kluby pro mládež, či fast food. Spolužáci ve škole mají o Německu mylné informace. Její jedinou kamarádkou je dívka Sevim, která též vyrůstala v Německu, ale pak se s rodiči vrátila zpět. S tou si může o všem povídat a společně plánují i návrat do Německa. Ten zkrachuje, když se dozvědí, že jejich pasy jsou již neplatné a mají zákaz vstupu do země.

„In unseren Pässen stand ganz groß: UNGÜLTIG. Selbst wenn wir uns neue Pässe hätten besorgen können, wären wir trotzdem nie mehr nach Deutschland hereingekommen. Mir wurde zum ersten Mal bewusst, dass ich nie mehr nach Deutschland kommen würde, nicht einmal um Conny oder Frau Schneider zu besuchen.“⁸⁸

Chystaný sňatek s Ahmetem je pro Oyu velkou ránou. Z počátku se snaží mu zabránit, ale její plány nevycházejí. Nevyhnutelnost jejího osudu symbolizuje i postava vědmy, která Oye předpoví budoucího manžela přesně podle popisu Ahmeta. Předzvěstí jejího osudu je i zhlédnutí filmu o dívce, kterou chce rodina provdat proti její vůli. Na rozdíl od Oyi ale tento příběh končí šťastně.

„Mein Kind, Vater und ich sind zu dem Entschluss gekommen, dass du bald heiraten sollst. Du weißt ja, dass du seit deinen Kindertagen Ahmet versprochen bist. (...) Aber ich liebe ihn doch gar nicht. Für ihn empfinde ich überhaupt nichts. (...) Das macht nichts. Die Liebe kommt später.“⁸⁹

Sňatek je v turecké společnosti považován spíše za obchodní akt, racionální rozhodnutí, které závisí na rodinách snoubenců. Oyini rodiče se na svatbě dohodli se svými příbuznými, protože chtěli, aby dcera zůstala v rodině. Oya si má vzít svého bratrance. Pro Oyu je z počátku nemyslitelné, aby se nevdala z lásky, pod tíhou rodinných a společenských tradic ale rezignuje. Ze zoufalství si ostříhá vlasy, které symbolizují ženskost a svobodu a které si muslimské ženy tradičně zahalují. Oya se

⁸⁸ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 85

⁸⁹ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 103

domnívá, že svým vzhledem dokáže svého snoubence odradit, ale to se nestane. Později pochopí, že na připravované svatbě nedokáže sama nic změnit, a tak se snaží hledat na ní alespoň něco pozitivního. Oya představu o lásce získala hlavně z románů a časopisů. Její iluze o romantické lásce je ale nabourána pragmatičností jejích rodičů. Ti tvrdí, že láska v manželství není vůbec potřeba, stačí vztah založený na přátelství či podobající se sourozeneckému poutu.

„Nur die Liebe, die hatte ich mir anders vorgestellt. Aber vielleicht gab es sie gar nicht so, wie sie in den Romanen und Illustrierten geschildert wurde...?“⁹⁰

Snaží se připravovaný sňatek racionalizovat a utěšuje se tím, že Němky sice mají svobodu výběru, ale zase častěji se s nimi muži rozvádějí a opouštějí je. Určitou útěchou jsou jí také slova její švagrové, která byla též provdána za Oyina bratra proti své vůli, ale nyní je v manželství spokojená.

Oya, i když původem Turkyně, se v Turecku setkává s rozdíly, které pro ni vždy nejsou plně pochopitelné. Její matka najednou nosí šátek na hlavě, i když v Německu ho nenosila. Sama Oya ho musí oblékat do mešity, byť ho dříve nenosila vůbec. Dodržování náboženských tradic je zde mnohem silnější než v Německu. Asi nejtěžší je pro ni adaptovat se ve škole. Dívky se vzdělávají odděleně od chlapců a v jedné třídě je až dvojnásobný počet žaček, než byl v Německu. S tím je spojena i jistá anonymita školáků, kteří jsou všichni vedeni pod čísla a musí nosit školní uniformy. Pokud chce žák komunikovat s učitelem, musí mu vždy sdělit své identifikační číslo. Oya se ve škole cítí ztracená a nepochopená. Nerozumí výuce, která je zatížena zkreslenými informacemi a zřejmě i nedostatečnou kvalifikací učitelů. V hodinách zeměpisu se dozvídá, že největším nepřítelem je Řecko a Řekové, z čehož je Oya zmatená, protože v Německu Řekyně patřila mezi její nejlepší kamarádky. Mohla se s ní svobodně kamarádit a nikdo jí to nezakazoval či jejich přátelství nezpochybňoval. Najednou je jí tvrzeno, že Řekové jsou špatní. V turecké škole jsou navíc dovolené fyzické tresty, což se Oye také nelíbí. Velkým zklamáním je pro ni i výuka němčiny, neboť vyučující podle

⁹⁰ KÖNIG, STRAUBE, TAYLAN 2002, s. 131

ní německy vůbec neumí. Má možnost srovnávat turecké a německé školství. První je velmi autoritativní, žáci musí učitele poslouchat na slovo, je nemyslitelné zpochybnit cokoliv, co učitel řekne. Od žáků se vyžaduje disciplína a pouze odříkávání naučených odpovědí. Oproti tomu německé školství se podle Oyi snažilo žáky více aktivizovat a přimět je k tomu, aby vedli diskuzi a o učivu přemýšleli.

Turecko na Oyu působí jako zkorumpovaná země, vše se řeší jen prostřednictvím úplatků, a to celníkům na hranicích, podnájemníkům, aby se vystěhovali, policistům i lékařům. Motiv peněz je v knize výrazným prvkem, neboť jsou hybatelem zásadních rozhodnutí, která rodina Oyi učiní. Nejprve je to rozhodnutí odejít do Turecka, aby jinde našli lepší práci, mohli si vydělat více peněz a zvýšil se jejich životní standard. Stejný důvod je vede i k tomu, aby z Německa odešli zpět do Turecka. Kvůli penězům je rodina ochotná vzdát se částečně svých tradic – žena má být v domácnosti, ale Oyina matka v Německu pracovala, aby podpořila rodinný rozpočet. I když to zřejmě hluboce uráží otcovu hrdost, s jednáním své ženy souhlasí, protože peníze opravdu potřebují. Po návratu do vlasti je pro něj ale práce jeho ženy nemyslitelná, protože místní obyvatelstvo by se mu vysmálo a pohrdalo by jím.

I přes převahu negativních změn vidí Oya na Turecku nějaká pozitiva – delší prázdniny, moře, větší bydlení. Je ochotna snášet svůj osud, který ji připravili rodiče a společenský tlak. I když Oya přišla o mnoho svobod a kamarádů, stále je se svou rodinou, což je pro ni nejdůležitější.

4. 1 Heimat ist nicht nur ein Land

4.1.1 Základní údaje o románu a jeho charakteristika

Román *Heimat ist nicht nur ein Land* s podtitulem *Eine bosnische Flüchtlingsfamilie* erzählt vyšel poprvé v roce 1994. Napsala ho německá spisovatelka Karin Kustererová na základě vyprávění Edity Dugalicové a její rodiny.

Karin Kustererová se narodila v roce 1955 v Mnichově a vystudovala slavistiku a etnografii. Pracovala v azylovém centru a převážně se soustředila na pomoc bosenským uprchlíkům. V létě 1992 se osobně ujala rodiny ze Sarajeva, kterou u sebe ubytovala.⁹¹ Přímá zkušenost s osudy lidí zasažených válkou v Jugoslávii ji inspirovala k napsání příběhu o Editě a její rodině. Podobně jako román *Oya. Die Fremde Heimat Türkei* (více viz kapitola 3.1) lze i tento román označit za kolektivní příběh. Editin osud sdílejí tisíce uprchlíků. „Tato kniha se neobrací proti žádnému národu jako takovému, ani ne tomu srbskému. Ale je to kniha proti válce a jejím zločinům, proti nacionalismu a je to především kniha, která chce vyzvat k míru a usmíření.“⁹² Byť próza zachycuje osudy bosenských Muslimů, neviní žádný národ z páchání válečných zločinů, ale spíše poukazuje na změnu v přístupu k různým národnostním skupinám v rámci multietnického státu a jejich cestu od pokojného soužití k válce, nenávisti a zabíjení.

Jiným způsobem budou na dílo nahlížet čtenáři s přímou zkušeností s válkou v Jugoslávii, jinak budou příběh interpretovat čtenáři bez této zkušenosti. Sama Edita se na tyto čtenáře v počátku příběhu obrací.

„Ihr kennt unser Volk nur als arme, verzweifelte Flüchtlinge, vielleicht habt ihr überhaupt erst durch den Krieg erfahren, dass es Bosnier gibt. Ich möchte euch

⁹¹ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 1

⁹² KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 9–10 „Dieses Buch richtet sich nicht gegen irgendein Volk als solches, auch nicht gegen das serbische. Aber es ist ein Buch gegen den Krieg und seine Verbrechen, gegen Nationalismus – und vor allem – ein Buch, das zu Frieden und Versöhnung aufrufen will.“

erzählen, wie wir lebten – vor dem Krieg. Und was dann wirklich passierte, aus unserer Sicht, denn wir waren Augenzeugen.“⁹³

Je možné usuzovat, že román je určen spíše nezúčastněnému čtenáři, neboť v něm Edita často popisuje muslimské zvyky a život v tehdejší Jugoslávii, který by tamním čtenářům byl dobře známý. Dílo lze chápat nejen jako kritiku války a nacionalismu, ale i jako poděkování těm, kteří válečným uprchlíkům nezištně poskytli pomoc na úkor vlastního pohodlí. Nebyli lhostejní k osudům cizích lidí a pozvali je do svých domovů, aby s nimi sdíleli střechu nad hlavou a podpořili je materiálně i psychicky.

Román zachycuje útěk Editiny rodiny z Bosny, kterou na začátku 90. let postihla válka. Rozhodnutí odejít z rodného města je pro ně na jednu stranu velmi bolestné, na druhou stranu je to jediná možnost, jak si zachránit vlastní život. Editina rodina totiž patří k Muslimům, kteří tvoří v oblasti menšinu a jsou během války pronásledováni a zabíjeni. Nejdříve se ukrývají u známých v nedalekém městě, to ale představuje pro obě strany velké nebezpečí. Přebývají totiž v srbské rodině, ovšem Muslimové a Srbové během války bojují proti sobě. Během krátké návštěvy rodného města zjistí, že jejich byt byl zničen, což pro ně znamená nejen ztrátu domova, ale i vlasti. Proto se rozhodnou prchnout do zahraničí a ocitnou se v maďarském utečeneckém táboře. Během útěku se ale členové rodiny rozdělí a Editin bratr Edo musí dokonce na frontu. Podmínky v utečeneckém táboře jsou velmi skromné, proto se rozhodnou pokračovat dál v cestě. Z Maďarska se vydávají do Německa, kde je přijme cizí manželský pár, který se o ně stará a poskytne jim ubytování i stravu. Později se rodina usazuje u matky své hostitelky, které pomáhá s péčí o domácnost. Válka v jejich vlasti pořád trvá a naděje na návrat jsou v nedohlednu.

⁹³ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 12

4.1.2 Několik poznámek ke kompoziční a jazykové komponentě

Román je rozdělen do 18 nepříliš rozsáhlých kapitol. Stejně jako u románu *Oya. Die Fremde Heimat Türkei* jsou názvy většiny kapitol statické a korespondují s hlavním tématem díla, tedy fenoménem vlasti a identity. Již první kapitola nese název *Wir sind Flüchtlinge*, v němž je zachycena nová identita hlavních postav. V této kapitole jsou postavy představeny a prozrazen je i závěr příběhu – rodina je stále na útěku. Román využívá retrospektivní kompozice. Pro zachycení vzpomínek využívá vypravěčka minulý čas. Není tedy důležitý závěr příběhu, neboť ten je odhalen už na začátku, ovšem podstatný je jeho průběh, protože v něm je zachycena konkrétní osobní zkušenost dospívající hrdinky s válkou. Název první kapitoly také odráží jejich pocit ztráty vlasti a nezačleněnost mezi jiné společenství v nové zemi. Momentálně se necítí ani jako Bosňáci, ani jako Němci, ale hlavně jako uprchlíci, kteří teď nepatří nikam a čekají na konec války. Množné číslo v názvu kapitoly odkazuje na více osob, které sdílejí stejný osud – ať už je to Editina rodina, či ostatní uprchlíci. S určováním identity souvisí i název další kapitoly *Wir sind Muslime*. Vzhledem k tomu, že Edita pochází z multinárodnostního státu Bosna, v němž všechny národy hovoří shodným jazykem,⁹⁴ sdílejí některé tradice, historii a jedno území, je to právě náboženství, co je odlišuje od ostatních obyvatel země. Jedna z kapitol nese název titulu celé knihy *Heimat ist nicht nur ein Land*. V té se Edita snaží vysvětlit svůj vztah k vlasti, rodnému městu a přiblížit čtenářům situaci v tehdejší Jugoslávii, ještě než vypukla válka. V názvech kapitol se opakovaně objevuje motiv útěku – *Wir sind Flüchtlinge*, *Auf der Flucht* či *Die Flucht geht weiter*. Utíkají nejen před válkou a nebezpečím, ale i před lidmi, kteří je pronásledují na základě jejich náboženského vyznání.

⁹⁴ Jedná se o srbochorvatštinu, kterou tehdy hovořili Srbové, Chorvati i bosenští Muslimové. V písemné podobě byla používána jednak latinka, jednak také cyrilice. Po rozpadu Jugoslávie se národní varianty tohoto jazyka ustálily jako svébytné jazyky – srbština, chorvatština a bosenština. Dnes jsou všechny tři úředními jazyky Bosny a Hercegoviny a nejvíce se od sebe liší v rovině lexikální. Dále viz KAFADAR 2009, s. 95–107

Vzhledem k tomu, že zvláště mladšímu čtenáři může být historie bývalé Jugoslávie zcela cizí, je próza doplněna jednak o historická data s vysvětlením nejdůležitějších událostí, jednak o mapy zachycující územní proměny bývalé Jugoslávie před válkou a během ní. Tyto materiály slouží nejen k hlubšímu porozumění příběhu, ale také zvyšují jeho autenticitu. Čtenář se může seznámit s průběhem války den po dni a případně si sám aktivně vyhledat další informace, dílo má kromě estetického a výchovného záměru i částečně cíl vzdělávací. Zprostředkovává nejen historické události, ale také morální hodnoty.

Autenticita vyprávění je podpořena také fotografií dívky na jejím přebalu. Zatímco kresba je umělecké ztvárnění (například na přebalu knihy *Oya. Die Fremde Heimat Türkei*), fotografie zachycuje realitu takovou, jak se skutečně jeví. Mladá dívka stojí na ulici mezi troskami města, v ruce drží tašku a její pohled je obrácen směrem k obloze. Taška opět odkazuje na motiv cesty, nebe je v mnoha nejvýznamnějších náboženstvích chápáno jako symbol ráje či posmrtného bytí. Toto gesto tedy může být chápáno nejen jako projev naděje, ale i jako touha po znovunalezení společné řeči mezi příslušníky jednotlivých náboženství v rámci území bývalé Jugoslávie. Byť jsou tedy náboženství na první pohled odlišná, mají přeci jen cosi společného a jejich stoupenci by se měli navzájem respektovat a snažit se o nalezení způsobu mírového soužití.

Román je psán jednoduchým a srozumitelným jazykem. Občas se vyskytují delší souvětí, což zřejmě odráží formu mluveného projevu a vrstvení myšlenek, neboť autorka Karin Kustererová získávala od Edity informace prostřednictvím rozhovorů, které pak s většími či menšími úpravami přepisovala a vytvářela z nich celistvý příběh. Z hlediska slovní zásoby jsou využívány spisovné výrazy. Kromě němčiny se objevují i výrazy z bosenštiny, které jsou používány hlavně pro označení reálií a jsou opatřeny i německým ekvivalentem – např. Mali Zvornik (Klein-Zvornik), Prokleta Jerina (Jerina die Verfluchte), slivovica (Schnaps) či bratrstvo – jedinstvo (Brüderlichkeit und Einheit).⁹⁵ Tyto pojmy tedy označují jevy specifické pro Editinu vlast, pro porozumění

⁹⁵ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 15–20

čtenáři jsou přeloženy i do němčiny. Pokud není doslovný překlad možný, jsou dané jevy vysvětleny. To se týká například pokrmů, které jsou specifické v dané oblasti. Popisům reálií je věnováno mnoho prostoru, tyto pasáže slouží k tomu, aby čtenář lépe pochopil, jakým způsobem Editina rodina a další bosenští Muslimové žili. Neporozumění mezi národnostmi totiž často pramení jen z nedostatku informací a strachu z neznáma, který je ještě podpořen předsudky a stereotypy. A Edita chce čtenářům ukázat, že i navzdory jiné víře žije její rodina běžným životem jako lidé jiného vyznání či jiné národnosti.

4.1.3 Tematická komponenta

4.1.3.1 Vypravěč, postavy a časoprostor v klíčových místech románu

Zdrojem tématu je (auto)biografická zkušenost Edity Dugalicové, která svůj příběh za pomoci Karin Kustererové předává čtenářům. Edita je zároveň autorkou, vypravěčkou a hlavní hrdinkou příběhu. „Vyprávění je předstírání. Vypravěč chce budít dojem, že mluví o postavách, které zná a ke kterým referuje. Jeho příběh je ale fikce a ve skutečnosti tyto věci nedělá. Hraje nicméně falešnou hru, užívá formu vyprávění známých faktů, ačkoliv tak nečiní. Toto je nejzřetelnější, když je fikce vyprávěna v 1. osobě.“⁹⁶ Byť je tedy Editin příběh inspirovaný skutečnými událostmi, které ona a její rodina prožila, napsaný román zachycuje fikční svět, který Edita vytvořila a vystupuje v něm. Toto pojetí odpovídá subžánru LPDM – vzpomínkové či memoárové literatuře, v německy mluvících zemích označované jako Erinnerungsliteratur.⁹⁷ Ta se významně rozvíjela po druhé světové válce jako reakce na prožitá trauma, forma odporu a zároveň

⁹⁶ KOTEN 2013, s. 47

⁹⁷ V této práci je upřednostněn německý termín, protože dle mého názoru lépe vystihuje podstatu tohoto subžánru tím, že slovo Erinnerung odkazuje jednak na (osobní) vzpomínku, jednak na (kolektivní) paměť

projev etické odpovědnosti přeživších obětí.⁹⁸ „Význam tohoto žánru spočívá v tom, že aktualizuje ničivou sílu historických událostí na osudech jednotlivců a soustředí se při tom na zkušenost, která se nezabývá historickými událostmi ani kolektivním vědomím společnosti.⁹⁹ Tento žánr tedy autorovi může poskytnout prostor k reflexi vlastních zkušeností a procesu vyrovnávání se s nimi. „Ve vzpomínkovém románu je na událost nově nahlíženo a ta je rekonstruována s úmyslem odkrýt dosud neznámé aspekty historické pravdy.“¹⁰⁰ Autor tak může objevit nové dimenze historické události, o níž referuje, a s odstupem na ni nahlízet jinou perspektivou. Toto pojetí může být přínosné i pro čtenáře. Ten se může seznámit s pozadím historických událostí očím přímého účastníka. K žánru Erinnerungsliteratur lze zařadit i díla *Heimat ist nicht nur ein Land* a *Kommst du mit nach Bosnien?*, v nichž se autorka snaží vyrovnat se s válečným traumatem také tím, že své zážitky a pocity sdílí se čtenáři. Válečná zkušenost je pro ni podnětem k tomu, aby se zamyslela nad svou vlastní identitou a identitou svého národa. Dílo lze tedy chápat nejen jako zobrazení osobní zkušenosti autorky, ale také jako zachycení kolektivní paměti daného společenství. Edita tedy nereferuje jen o své životní etapě, ale podává svědectví o stavu společnosti v dané historické epoše.

Nejedná se však o věrné zachycení historických událostí. Prožitky jsou redukovány do několika událostí, jména některých postav byla změněna a rozchází se i čas vyprávění a vyprávěného. Pro porozumění fikčnímu příběhu k němu ale přistupujeme, jako kdyby byl skutečný, a uplatňujeme kognitivní prostředky, které používáme v našem běžném životě.¹⁰¹ Jelikož tento fikční svět jeví výrazné podobnosti

⁹⁸ ASSMANN 2011, s. 79

⁹⁹ ASSMANN 2011, s. 79 „Die Bedeutung dieser Gattung besteht dabei darin, die zerstörerische Wucht der großen Geschichte in ihrem Niederschlag auf Einzelgeschichten und individuelle Schicksale zu vergegenwärtigen und sich dabei vornehmlich auf jene Erfahrungen zu konzentrieren, die weder in die historischen Darstellungen noch in das kollektive Gedächtnis der Gesellschaft eingegangen sind.“

¹⁰⁰ ASSMANN 2011, s. 80 „Im Erinnerungsroman wird die Geschichte neu besichtigt und rekonstruiert mit dem Anspruch, noch unbekannte Aspekte der historischen Wahrheit freizulegen.“

¹⁰¹ KOTEN 2013, s. 113

se skutečným světem, snaží se mu čtenář porozumět právě tím, že k němu přistupuje jako ke skutečnému.

Většina příběhu je vyprávěna ich-formou prostřednictvím hlavní postavy Edity. Některé události jsou ale zprostředkovány i jinými postavami, což čtenáři umožňuje vytvořit si ucelenější obraz dění a nahlédnout na událost více perspektivami. Ostatní postavy přecházejí do role vypravěče také v případech, v nichž Edita nebyla přímou účastnicí popisovaných událostí, a slovo tak dostávají další členové její rodiny, aby poskytli svoje svědectví. Využití multiperspektivy zvyšuje autenticitu příběhu. Jiný vypravěč je uveden už v názvu kapitoly – např. Todeslisten (Papa erzählt).

Hlavní postavou je Edita Dugalicová, šestnáctiletá dívka z Bosny, vedlejšími postavami je její matka Azra, otec Fahrudin a starší bratr Edo, student práv. Presentace postav je ukazující, postavy jsou představeny hlavně skrze monolog.¹⁰² Foster uvádí, že knižním postavám, na rozdíl od těch skutečných, je možné plně porozumět. „Známe jeden druhého jen přibližně, na základě vnějších znaků, a to slouží jako dostatečný základ nejen pro společnost, ale dokonce i pro intimitu. Ale lidem v románech může být čtenářem plně porozuměno, pokud si to autor přeje, jejich vnitřní i vnější život může být odkryt.“¹⁰³ Zatímco v reálném životě se lidé znají spíše povrchně a často podléhají předčasným soudům v hodnocení druhého, při čtení knihy má čtenář možnost literární postavě porozumět více do hloubky. Má k dispozici její vnější popis a charakteristiku, zprostředkovanou často ostatními postavami, seznamuje se s jejími myšlenkami a niternými prožitky prostřednictvím vnitřních monologů, sleduje její chování a může se k němu zpětně vracet a analyzovat ho ve světle nových událostí. Byť je tedy Edita literární postavou, která má svou předlohu ve skutečném světě, jejímu literárnímu já je mnohem jednodušší porozumět.

¹⁰² KLARER 45

¹⁰³ FORSTER 1990, s. 57 „We know each other approximately, by external signs, and these serve well enough as a basis for society and even for intimacy. But people in a novel can be understood completely by the reader, if the novelist wishes, their inner as well as their outer life can be exposed.“

„Ich heiße Edita und bin 16 Jahre alt. Seit ein paar Monaten lebe ich hier in Deutschland, zusammen mit meinen Eltern und meinem Bruder. (...) Meine Mutter Azra ist Lehrerin, mein Vater Fahrudin Filialleiter einer Bank und mein Bruder Edo, der acht Jahre älter ist als ich, Jurastudent. Na ja, zumindest waren sie das.“¹⁰⁴

Edita představuje sebe a svou rodinu již úvodu první kapitoly. Tím je opět kladen důraz na osobní zkušenost, nikoliv na události z války jako takové. Příběh je personalizován a jsou pojmenovány konkrétní osoby, které válku prožily. U sebe a svého bratra Edita uvádí věk, čímž chce poukázat na to, že válka se týká všech bez ohledu na věk, tedy i dětí či dospívajících. Členy své rodiny pak představuje jménem a zaměstnáním, o která přišli. Válka jim tak vzala nejen jejich domov, ale i část jejich identity. Museli se vzdát svých povolání, neboť v Německu kvůli jazykové bariéře podobnou práci nemohou získat. Všichni byli zvyklí pracovat duševně, nyní jsou buď nezaměstnaní, nebo musí pracovat manuálně. Naštěstí neztratili jeden druhého, byť otec byl na seznamu smrti a Edo bojoval na frontě. Spolu dohromady jsou silnější a snáze překonávají život v cizině, protože se mohou navzájem podporovat. Na Editině osudu je ilustrována neschopnost jedince jakkoliv zasáhnout proti válce.

Matka je vykreslena jako silná žena, pro kterou je její rodina vším. Zlomí ji až zpráva o smrti jejího syna, která se však záhy ukáže jako mylná. Pro své děti si matka přeje lepší budoucnost v míru i za cenu toho, že by odešly do Ameriky, či zůstaly v Německu a rodina se rozdělila. Rodiče jsou zobrazeni jako zástupci starší generace, která už se na změny hůře adaptuje, zatímco mladým je svět otevřen. I když Edita původně snila o životě v Americe, dochází k přesvědčení, že nejlépe jí bude v její vlasti v Bosně.

Bratr Edo je odhodlaný bránit svou vlast a sám se přímo účastní bojů. Příchod do Německa proces zvykání si na nové prostředí je pro něj těžší než pro Editu. Jelikož byl na frontě, nechápe, že Němci se o válku v Jugoslávii skoro nezajímají.

¹⁰⁴ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 11 a 12

„Die Menschen sitzen hier ruhig nach dem Abendessen vor dem Fernsehen und sehen ein paar Bilder von Bosnien, aber in Wirklichkeit hat niemand eine Ahnung, was tatsächlich gar nicht so weit von hier geschieht. Und es wird diskutiert und diskutiert, während dort unten nur gestorben wird.“¹⁰⁵

Neuvědomuje si ovšem, že jeho zkušenost je na ostatní nepřenositelná. Byť argumentuje tím, že geograficky je bývalá Jugoslávie nedaleko Německa, ve skutečnosti je to pro Němce jiný svět. Je to pro ně dění, které se jich přímo netýká, navíc ho vnímají pouze zprostředkovaně skrze média. Edo je mladý muž, který se musí obětovat nejen pro svou vlast tím, že pro ni zabíjí, ale i pro svoji rodinu, neboť je musí dlouhou dobu v Německu všechny živit ze svého platu. Válka ho změnila, přišel o všechny své dosavadní jistoty a musel přihlížet válečným zločinům a sám zabíjet, přesto doufá, že po konci války bude moci žít svůj předešlý život. Jeho zkušenost z války je ale doma tabu tématem, o kterém nikdo z rodiny nemluví.

Role otce není tak výrazná jako v románu *Oya. Fremde Heimat Türkei*. Stojí v opozici k matce, která je praktikující muslimkou¹⁰⁶ a nositelkou náboženských tradic, neboť on sám je ateista. Na jejich manželství je ukázána tolerance a smysl pro pochopení. Matka věří v něco, co je otci vzdálené, a přesto spolu dokázali vytvořit rodinu a vychovat děti. Jelikož by otec měl v tradičním uspořádání zastávat roli živitele rodiny, je pro něj traumatizující a ponižující, že tuto roli v Německu plnit nemůže, a že je odkázán na pomoc druhých. Jeho největším přáním je vrátit se zpět do své vlasti a pokračovat ve své práci, která mu dříve zajišťovala nejen prostředky k živobytí, ale také určitou společenskou prestiž.

Časově je román vymezen obdobím války v Jugoslávii, první změny v chování obyvatel této země Edita datuje do léta 1991. Stěžejní je období let 1992 a 1993, na jehož závěru končí i děj románu, byť válka stále pokračuje. Vzhledem k tomu, že jedním z ústředních motivů románu je útěk, odehrává se děj na více místech. Většina příběhu je

¹⁰⁵ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 109

¹⁰⁶ Pojem (bosenský) Muslim označuje příslušníka jedné národnostní skupiny v Bosně, slovo muslim pak vyjadřuje příslušnost k islámské víře obecně

zasazena do Zvorniku v Bosně a Hercegovině, dále pak do utečeneckého tábora v Maďarsku a do Německa.

4.1.3.2 Domov, vlast a kulturní identita

Edita společně s rodinou bydlí v bytě v centru Zvorniku, vlastními silami si postavili také domek na okraji města. Edita má vlastní pokoj, který si sama zařídila. Popisům obydlí je v knize věnována značná pozornost.

„Ich hatte ein Zimmer ganz für mich, das ich auch selbst eingerichtet durfte. An der Decke und an den Wänden hingen Poster, vor allem von Popsängern. (...) Außerdem sammelte ich möglichst verrückte, große Hüte, die überall in meinem Zimmer herumhingen, 35 Stück hatte ich! Aber das beste war meine riesige, rote, ungeheuer bequeme Ledercouch!“¹⁰⁷

Z popisu Editina pokoje je zřejmé, že se nijak výrazně neliší od pokojů jejích vrstevníků například v Německu. Vypravěčka chce ukázat, že její životní styl se podobá způsobu života ostatních obyvatel bývalé Jugoslávie, ať už to jsou Srbové či Chorvaté, a také ukazuje na podobnosti s dospívajícími v dalších evropských státech. Když Edita vzpomíná na dobu před válkou, říká, že měli všechno a jako první jmenuje právě byt. Ačkoliv přišla i o kamarády a její rodiče ztratili práci, vlastní bydlení je to, co postrádá nejvíce. Bydlení pro ni tedy není jen místem, kde přespává, hospodaří a setkává se se svými blízkými, ale hlavně místem, které ji poskytuje pocit bezpečí a ochrany před vnějším světem. Domov je místo, kam se může uchýlit, když chce být sama či s rodinou, je to důvěrně známé místo, kde panuje harmonie. Ta je ale narušena válkou, protože najednou pro ně není nikde bezpečno.

Když vypukne válka, rozhodne se Editina rodina uprchnout z města pryč. Nejdříve se schovávají u známých Srbů, bojům mezi těmito dvěma národy navzdory. Protože jsou ale Srbové a bosenští Muslimové najednou během války oficiálně

¹⁰⁷ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 35

nepřátelé, představuje to pro obě zúčastněné strany velké nebezpečí. Opustit domov bylo pro Editinu rodinu velmi těžké rozhodnutí. Aby si zachránili život, prchli jen s nejnnutnějšími věcmi, vše nechali ve svém bytě. Museli se tak vzdát mnoha svých osobních věcí, svých vzpomínek, neboť některé věci jako fotografie již nikdy nepůjde nahradit. Opouštějí domov, který vybudovali, a zároveň se jim rozpadá i rodina. Otec a bratr musejí do války, Edita s matkou jsou na útěku. Během několika dní přicházejí o všechny dosavadní jistoty – rodina je rozdělena, mají o sobě navzájem jen kusé informace, musejí prchnout z bytu i města, ze sousedů a známých se stávají nepřátelé. Později se přesunou k jiné rodině, tentokrát Chorvatům. Ti jsou také považováni za nepřátele Muslimů. Editina matka, muslimka, ale neváhá, a se svojí chorvatskou hostitelkou pravidelně navštěvuje katolický kostel.

„Meine Mutter ging oft mit unserer Gastgeberin in die Kirche, um zu beten, denn sie sagte, jetzt könne uns nur noch Gott helfen, und Gott sei ja überall derselbe und der Eine.“¹⁰⁸

I když je Azra muslimkou, je tolerantní i k ostatním náboženstvím. Svou víru chápe spíše jako individuální vztah k Bohu, který ale nemusí být spojen s konkrétní církví, či naopak i jiné církve jí mohou zprostředkovat kontakt s Bohem. Veškeré uspořádání jejího světa se zhroutilo, a tak se obrací na vyšší moc, na Boha, a prosí ho o pomoc. Tento její krok opět svědčí o propojenosti jednotlivých národností a náboženství. Jako věřící se všichni obracejí na určitý božský princip, byť ho každé náboženství může vykládat či zpodobňovat jinak.

Jednoho dne se Edita a matka odhodlají k návratu domů, i když je to pro ně velmi nebezpečné. Chtějí ale vědět, v jakém stavu jejich byt je, a také touží znovu vidět město, kde dříve žily. Naleznou však již jen trosky. Jejich domov je zcela zničen.

„Die Nachbarin ging mit mir durch die offene Tür. Alle Schränke waren geleert worden, was die Soldaten nicht hatten brauchen können, lag auf dem Boden verstreut und teilweise zerbrochen. Kleider, Geschirr, Scherben, überall Schmutz und

¹⁰⁸ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 60

Vogeldreck, da die Fenster weit offen standen. Alles Wertvolle war verschwunden – Fernseher, Video, Schmuck, vergoldetes Besteck.“¹⁰⁹

Dveře, symbol bezpečí a soukromí, jsou zničeny, někdo narušil osobní prostor rodiny. Uvědomují si, že i když válka skončí, nebudou se mít kam vrátit a budou muset vše budovat od začátku. Nejvíce traumatické je pro ně ale pomyšlení, že domov jim zničili jejich sousedé, lidé, s kterými se denně setkávali a přátelili. Nyní jsou však rozděleni válkou a propagandou. Rabující si nejen odnesli cenné věci, ale ty nepotřebné zničili, aby tak napáchali co nejvíce škody a z věcí nemohl mít užitek ani nikdo jiný. Později se v bytě usazuje srbská rodina a jejich dům na kraji města je zcela zničen.

„Mein Mann hatte also Recht gehabt: Es gab keine Existenz mehr für uns in dieser Stadt. Ich hatte gedacht, ich wäre heimgekehrt, aber das stimmte nicht. Ich hatte keine Heimat mehr.“¹¹⁰

Ztratili domov a jsou stále na útěku. Uvědomují si, že se již nemají kam vrátit, protože vše je zničeno – obydlí, město i vztahy mezi obyvateli. Netrpí jen materiálními ztrátami, ale hlavně tím, že ztratili důvěru ve své sousedy, kteří je nyní pronásledují a snaží se jim škodit. Jsou svědky zabíjení a násilí na ženách. Zjišťují, že v rodném městě a zemi pro ně už není místo, a tak později prchají do Chorvatska a odsud do Maďarska.

„Wir sind dem ungarischen Volk sehr dankbar, dass sie uns so einfach ohne bürokratische Schwierigkeiten aufnahmen und uns so gut versorgten. Sie taten alles für uns, was man nur tun kann. Ich finde die Ungarn wirklich großartig!“¹¹¹

Takto se Edita vyjadřuje o Maďarech a azylu, který jim poskytli. Po zkušenosti s válkou už jí pomoc mezi lidmi nepřijde tak samozřejmá, a proto vyjadřuje podivení a vděčnost. Její sousedé, přátelé a známí ji zradili, připravili o klidný život a domov, který se jí naopak snaží nahradit cizí lidé. V Maďarsku žijí s matkou v utečeneckém táboře v jedné místnosti s další ženou a jejími dvěma dětmi. Přesto pobyt zde přijímají s velkým vděkem, protože v jejich vlasti zuří válka. I když se jim podařilo zachránit si

¹⁰⁹ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 64

¹¹⁰ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 66

¹¹¹ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 76

život, prožívají velkou nejistotu, nevědí, kdy se do své země budou moci vrátit. Na útěku se setkávají s pomocí a pohostinností druhých, přesto jim chybí vlastní domov. Vzhledem k tomu, že jejich příbuzný žije v Německu, rozhodnou se tam přesídlit. Byť se tedy geograficky posouvají dále od své původní vlasti, odcházejí za svým příbuzným, který je pro ně spojnicí s domovem. Německo válečné uprchlíky přijímá jen na základě pozvánky, proto se nejdřív musí najít německá rodina, která je u sebe ubytuje. Opět se tedy ocitají odkázáni na pomoc cizích lidí. Editinu rodinu přijmou manželé Funkovi. Ti se k nim chovají velmi mile a ochotně, snaží se jim ve všem pomoci. Velkou překážkou je ale jazyk – Editina rodina nemluví německy. Jelikož je byt Funkových všem dohromady malý, stěhuje se Edita s rodinou zase jinam – k mamince pana Funkeho do jejího většího domu. To Edita vítá, protože má pocit, že staré paní mohou být nápomocni a alespoň částečně se odvděčit za laskavost, se kterou se o ně Funkovi starají. Paní Güntherová má pro Editinu rodinu pochopení, sama si prošla podobnou zkušeností, když přišla o domov.

„Sie sagt, sie sei selbst am Ende des Zweiten Weltkrieges aus ihrer Heimat vertrieben worden, und sei wisse, wie das ist, wenn man alles verloren hat.“¹¹²

Členové Editiny rodiny jsou nyní v bezpečí. Čekají ale na konec války, aby se mohli vrátit zpět. Zprvu se Edita odmítá smířit s myšlenkou, že by pobyt v Německu mohl být dlouhodobý, a odmítá se proto učit se německy, neboť to považuje za zbytečné. Brzy ale pozná, že válka stále trvá, a tím se tak oddaluje naplnění jejích nadějí na návrat domů. S domovem je spojena alespoň ve svých vzpomínkách. Postrádá svůj předchozí život a své přátele. Zmiňuje i svou nejlepší kamarádku Svetlanu, Srbku. Je tedy zřejmé, že v ní válka nezanechala pocit nenávisti vůči národnostem jako celku, válečné zločiny vnímá jako činy jednotlivců.

„Es vergeht kein Tag, an dem ich nicht an zu Hause denken muss. Und ich sehne mich nach meinem Zimmer, meinen Freundinnen, vor allem nach Svetlana – ja, stellt euch vor, sogar nach meiner Schule.“¹¹³

¹¹² KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 105

¹¹³ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 35

Za svou vlast považuje Edita svoje nejbližší okolí, tedy město, ve kterém žije – Zvornik. To vnímá jako součást většího území, republiky Bosna a Hercegovina a bývalého státu Jugoslávie. Vyrůstá v multikulturní zemi, společně s dalšími národy a jejich náboženstvími. Zatímco Editina rodina patří k bosenským Muslimům, Srbové jsou ortodoxními křesťany a Chorvati katolíky. I přes tyto rozdíly ale Edita vnímá svou vlast jako jeden celek.

„Für mich war Heimat ein bisschen wie eine Zwiebel: Die äußere Schicht war der Staat Jugoslawien, die innere war Bosnien-Herzegowina als ein Teil davon, und der Kern – für mich das wichtigste – war meine Stadt Zvornik und ihre Umgebung. Alles gehörte zusammen und widersprach sich nicht. Ich weiß jetzt, dass Heimat nicht nur ein Land oder eine Stadt ist.“¹¹⁴

Zkušenost s válkou a nenávisť mezi jednotlivými národy, které dříve žily pokojně vedle sebe, přimělo Editu svou představu o vlasti přehodnotit. Během války byl její byt i celé město zničeno. Stát se rozpadl, její vlast jako politický celek oficiálně zanikla. Zřejmě proto rezignuje na geografické určení a vnímá vlast spíše jako společenství lidí včetně jejich zvyků a tradic nezávisle na místě.

„Wenn mich früher jemand nach meiner Nationalität gefragt hätte, so hätte ich geantwortet: Ich bin Jugoslawin. Vielleicht hätte ich auch noch gesagt, dass ich aus Bosnien komme, aber dass ich eine „Muslima“ bin, hätte ich nur erwähnt, wenn mich jemand speziell danach fragte – und das tat niemand.“¹¹⁵

Svou identitu definuje Edita podle místa svého původu. Je pro ni důležitější oblast, odkud pochází, než náboženství či tradice.

„Wir sind Muslime. Musliman hatte in unserer Sprache zweierlei Bedeutungen: Einmal bezeichnete es die Glaubenszugehörigkeit zum Islam, zum anderen aber die Volkszugehörigkeit zur „muslimischen Nation“ des früheren Jugoslawien.“¹¹⁶

¹¹⁴ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 15

¹¹⁵ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 12

¹¹⁶ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 23

Ani jedna z definic pojmu „Musliman“ ale pro Editu osobně nehraje výraznou roli. Zřejmě je to dáno i tím, že její otec je ateista, a tak víru vnímá jen skrze svou matku, která ale na rozdíl od svých rodičů není ortodoxní věřící. Jugoslávie byla socialistickým státem, který náboženství nepodporoval. V Editině rodině byli všichni přesvědčení komunisté, nikdo však rozpor mezi vírou v Boha a komunistický režim nevnímal. I když Edita vyrostla v muslimské rodině, sama se aktivně zajímala i o křesťanství a i v tomto náboženství se dobře orientovala.

„Ich las den Koran, aber auch die Bibel.“¹¹⁷

Křesťanství například využívá při popisu muslimských tradic, snaží se je vysvětlit právě ve srovnání s křesťanstvím. To je pro ni též součástí její kultury, vnímala ho skrze chorvatské obyvatelstvo v bývalé Jugoslávii. Zřejmě se tím chce přiblížit i čtenářům, které v knize často oslovuje. Svou muslimskou identitu Edita nevnímá až do vypuknutí války, kdy je na ni upozorňována ostatními. Ačkoliv se tak sama nedefinuje, jsou to její spoluobčané ostatních národností, kdo ji jako Bosňачku označují a na základě toho ze společenství vyčleňují.

„Es war früher nicht so wichtig, ob man Muslim, Serbe oder Kroate war. Und jetzt ist es das Entscheidende. Es entscheidet in meinem Land darüber, ob man in seiner Heimat bleiben darf oder verjagt wird, ob man erschossen wird oder nicht.“¹¹⁸

Najednou se toto označení stává rozhodujícím kritériem o životě a smrti člověka. Pro Muslimy jsou vydávány seznamy smrti, jejich domy jsou rabovány, ve společnosti jsou nechtění. Edita sama se od ostatních nedistancuje. Ale je to její okolí, které ji zařazuje do určité skupiny, se kterou Edita necítí příliš společného.

„Ich kann nicht verstehen, warum mich jemand hassen sollte für das, was andere Muslime lange von mir getan haben. (...) Ich glaube, dass Bosnien kein Land mehr für mich sein wird. Ich möchte nicht unter Menschen leben, mit denen ich nicht reden kann, aus Angst vor der Vergangenheit.“¹¹⁹

¹¹⁷ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 19

¹¹⁸ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 13

¹¹⁹ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 107 a 109

Po zkušenosti s válkou má Edita strach vrátit se zpět do vlasti, protože se bojí, že svým okolím nebude vnímána jako individualita, ale jako součást skupiny lidí, se kterou ji osobně ale nic zásadního nepojí. Obává se, že ztratila nejen svou vlast a domov, ale že přijde i o svou identitu, která je v rozporu s tím, jak vnímá ona sama sebe a jak ji vnímá okolí.

„Brüderlichkeit und Einheit. Damit war gemeint, dass die verschiedenen Völker Jugoslawiens zusammenhalten und sich nicht gegenseitig umbringen sollten.“¹²⁰

Role médií

Kromě výše analyzovaných témat je v díle *Heimat ist nicht nur ein Land* výrazný motiv sdělovacích prostředků, což je nejen symbolizováno Editiným přáním stát se novinářkou, ale i zneužíváním médií pro válečnou propagandu, která jen rozdmýchává nenávisť mezi jednotlivými národnostmi. Média během války zprotředkovávají informace nikoliv nestranně, ale upravují je podle toho, s kým zrovna sympatizují. Tato skutečnost tedy ještě prohlubuje zoufalství a bezmoc Editiny rodiny a dalších obyvatel Bosny, neboť jsou pod tlakem nepravdivých zpráv. Je pro ně těžké se v situaci zorientovat, ale vidí, že na média se nelze spoléhat.

„Ich stellte mir vor, ich wäre ein ahnungsloser junger Serbe, der dem Fernsehen glaubte, so wie ich früher: Ich dachte, ich würde wahrscheinlich nach diesem Bericht zu den Waffen greifen. Ich begriff, dass Fernsehen morden kann.“¹²¹

Edita považuje média za válečný nástroj, který může vybízet k násilí. Schválně upravují informace tak, aby působily emotivně, a útočí na city bosenských obyvatel. Podobný názor má i její bratr Edo, který se snaží se od médii zprostředkovaných zpráv oprostit a nahlížet na dění vlastním úsudkem, který mu nikdo nepoudsouvá.

¹²⁰ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 20

¹²¹ KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 59

„Wisst ihr, ich hatte im Fernseher entsetzliche Bilder von serbischen Greueln gesehen, von Folter und Ermordung von Frauen und Kindern. Damals, vor dem Fernseher, hatte ich mich ohnmächtig in meinem Zorn gefühlt. Ich hasste die Menschen, die anderen so etwas antaten. Im Hass ist es nicht schwer, zu töten. Aber ich verliess mich nicht allein auf die Medien, denn ich weiß, auf allen Seiten gibt es Propaganda, und ich verfolgte sowohl die Berichterstattung in Sarajevo als auch die serbische und kroatische. Alle zeigten den Horror des Krieges – darin waren sie sich ähnlich, aber jede Seite machte den Gegner dafür verantwortlich.“¹²²

Myslím, že v díle *Heimat ist nicht nur ein Land* se jedná o extrémní zneužití médií, nicméně to vyzývá i k zamyšlení nad jejich rolí i v dnešní společnosti. Byť v našich podmínkách nejsou sdělovací prostředky využívány k válečné propagandě, stále častěji slouží i jiným cílům, převážně politickým či hospodářským, a proto se na ně nelze nikdy zcela spolehnout.

¹²² KUSTERER, DUGALIC 1994, s. 98, Edův výrok

5.1 *Kommst du mit nach Bosnien?*

5.1.1 Základní údaje o románu a jeho charakteristika

Kommst du mit nach Bosnien? je pokračováním příběhu *Heimat ist nicht nur ein Land*, napsaného opět Karin Kustererovou na základě vyprávění Edity Dugalicové. Dílo bylo vydáno poprvé v roce 1997, tedy tři roky po první části. Válka v Jugoslávii byla ukončena podepsáním mírové dohody na konci roku 1995. Z Editiny vlasti Bosny vznikla dvě autonomní území – Srbská republika a Chorvatsko-muslimská federace. Editino rodné město Zvornik patří na základě dohody k Srbské republice, přičemž Srbové a bosenští Muslimové byli ve válce úhlavními nepřáteli. Návrat do vlasti tak nebude příliš snadný.

Myslím, že pokračování Editina příběhu chce hlavně ukázat, že by si člověk měl vážít věci, které má. Edita žila běžný život, ale během velmi krátké doby o všechno přišla. Nyní ze svého předchozího života postrádá vše, i ty věci, které dříve vnímala negativně. Bylo jí upřeno mnoho ze základních práv – právo na svobodu, bezpečí, nedotknutelnost domova, přišla o svou důstojnost, když byla vyhnána z města na základě své víry. Dnes je mír v střední či západní Evropě považován za něco naprosto přirozeného, přesto i dnes dochází k válečným konfliktům, a to i na evropském kontinentu. Dokud se to ale netýká nikoho z nás, cítíme se v bezpečí a často lhostejní k lidem, jichž se to bezprostředně dotýká. Editin příběh ukazuje, že válka může zasáhnout každého a že nikdy nemůže mít vítěze, protože si vždy vybere příliš mnoho obětí.

Byť by se mohlo zdát, že pokračování příběhu bude zachycovat již jen pozitivní události, neboť válka skončila, není tomu tak. Edita se s následky války musí vyrovnávat nejen sama v sobě, ale i před svým okolím. I když válka oficiálně skončila, stále jsou ve společnosti přítomny hlasy, které vyvolávají nevraživost mezi jednotlivými národnostními skupinami.

Po čtyřech letech strávených na útěku a v Německu se Edita se svou rodinou konečně může vrátit do své vlasti. Román zachycuje první cestu Edity a jejího otce do Bosny a postupné přesídlení členů rodiny zpět do jejich vlasti. Edita vypráví o svých přáních, snech i obavách, které se po dlouhých letech střetávají s realitou. Během války ztratili vše a nyní musí začít znovu od začátku. Edita popisuje proces shánění bydlení, hledání práce i dokončování studia. Ústředním tématem je konflikt mezi uprchlíky a těmi, co během války zůstali v bývalé Jugoslávii. Edita trpí výčitkami svědomí, že opustila svou vlast i její lid, a zatímco ona žila v bezpečí, ostatní museli bojovat o život a vypořádávat se s následky války. Zjišťuje také, že její školní docházka v Německu je v Bosně neplatná, a proto si musí během velmi krátké doby dodělat potřebné zkoušky, aby mohla složit maturitní zkoušku. Tento fakt je pro ni velmi frustrující, protože má pocit, že její studium v Německu bylo jen ztrátou času. Ztratila i kontakt se svými blízkými přáteli – najednou si připadá nesvá a neví, o kterých tématech se s nimi bavít. Pociťuje ale nepopsatelné štěstí, když je zpátky ve své vlasti, na niž je stále hrdá.

5.1.2 Několik poznámek ke kompoziční a jazykové komponentě

Próza je rozdělena do 19 kapitol, které jsou spíše kratšího rozsahu. Název první kapitoly *Edita, fährst du mit nach Bosnien?* vystihuje hlavní téma celého příběhu a je také variací na jeho titul. Položená otázka dává Editě na výběr, zda se do vlasti vrátit chce, či ne. Zatímco její odchod z Bosny byl nucený, při návratu má již možnost volby. Přesto ani na okamžik nepochybuje, že by se nevrátila. V názvu této kapitoly se také Edita, vypravěčka, ocitá v roli adresáta. Stejně jako ona v románu často oslovuje čtenáře, nyní je oslovena sama. V příběhu je tato věta vyřčena jejím strýcem, nicméně ji lze přeneseně chápat i jako hlas či volání Editiny vlasti a jejích obyvatel. Země je po válce v troskách, a proto je potřeba každého, kdo by se podílel na jejím znovuvybudování. Tomuto chápání by odpovídaly i Editiny výčitky, které ji trápí v souvislosti s tím, že zemi na rozdíl od jiných opustila. I názvy ostatních kapitol korespondují s hlavním

tématem příběhu – návratem. Odrážejí buď proces návratu, či život přímo v Bosně – Heimkehr und Daheimgebliebene, Ich komme wieder – und bald für immer!, Fahrt nach Sarajevo či Alltag in Tuzla. Názvy kapitol se tedy přímo vztahují k Bosně. Některé kapitoly jsou uvozeny citáty. Zařazením těchto intertextových odkazů vypravěčka předpokládá, že čtenář bude tyto citáty znát a bude schopný zařadit je do kontextu. Vzhledem k tomu, že všechny se přímo týkají Bosny, lze soudit, že může být primárně adresováno čtenářům z tohoto kulturního prostředí.

Na obálce knihy je opět fotografie dívky, tentokrát detail jejího obličeje. Je oblečena v černé mikině a v pozadí jsou vidět trosky domů. Černá barva symbolizuje smutek, rozbité cihly poukazují na zkázu města. Zároveň ale symbolizují materiál, ze kterého je možné vybudovat nové domy. Trosky města v pozadí portrétu mladé dívky lze chápat jako manifest vnitřního stavu přeživších. Byť válka napáchala mnoho materiálních škod, které jsou viditelné na první pohled, má mnoho obětí i mezi lidmi, kteří válku přežili. Uspořádání světa, na které byli dosud zvyklí, se rozpadlo. Mají v sobě hluboké rány pramenící ze zkušenosti s lidskou krutostí a nenávistí. I když válečné útrapy přežili, stali se svědky vražd, mučení a znásilňování. Mnoho z nich přišlo o někoho blízkého. Není nutné tedy znovu vystavět jen města, ale i víru lidí jeden ve druhého, protože jen soudržností a vzájemným respektem dokážou zamezit tomu, aby se podobný konflikt opakoval.

Jazykově je román velmi podobný prvnímu dílu *Heimat ist nicht nur ein Land*. Je ovšem znatelný jistý posun ve složitosti myšlenek a způsobu uvažování, což odráží fakt, že spoluautorka a vypravěčka během daných tří let dospěla a nyní formuluje své myšlenky komplexnějším způsobem. Její vidění světa není už tak černobílé, čemuž odpovídá i způsob jejího vyjadřování. Zatímco ve slovní zásobě příliš znatelné rozdíly nejsou, na první pohled je zřejmá složitější syntax, delší souvětí a lepší návaznost jednotlivých vět. Ačkoliv je próza doporučována stejné věkové skupině jako první díl, tedy od 12 let, lze očekávat, že pokračování bude vyhledávané i staršími čtenáři, kteří se seznámili s Editiným příběhem už v *Heimat ist nicht nur ein Land*. I když je děj situován

do Bosny, na rozdíl od prvního dílu se zde nevyskytuje příliš mnoho bosenských výrazů s komentářem. To opět odkazuje na to, že vypravěčka předpokládá, že její příběh čtenář zná již z prvního dílu. Přesto je však možné číst *Kommst du mit nach Bosnien?* i bez předchozí znalosti prvního příběhu jako samostatný komunikát.

Zatímco první díl se více soustředil na zachycení děje a byl tedy dynamičtější, v *Kommst du nicht nach Bosnien?* se objevují ve větší míře popisy, metafory, personifikace i přirovnání. Jelikož ústředním motivem díla jsou vzpomínky, které jsou vyvolány různými vjemy – akustickými, vizuálními, olfaktorickými či gustatorickými, snaží se vypravěčka zprostředkovat tyto vjemy i čtenářům skrze jazykové prostředky, které využívá.

„Dann ging die Sonne auf, sie schwamm blutrot auf den Nebelfeldern und färbte die dünnen Wolken am Himmel über uns zartrosa.“¹²³

Jazyk utváří vlastní tématotvorný prvek, neboť právě v jazyce se odráží jedna ze změn, kterými poválečná Bosna prochází. Do Editiny mateřštiny pronikají nové výrazy, kterými se bosenští Muslimové chtějí odlišit od ostatních národnostních skupin. Tyto výrazy jsou ale Editě cizí a často nezná ani jejich význam. Nová slova pocházejí z islámských zemí a mají tak přiblížit Bosňáky arabským muslimům a vytvořit tak propast mezi nimi a Slovany. Edita je změnami zaskočena a staví se k nim kriticky. Byť se jedná jen o změny ve slovní zásobě, je jazyk jedním ze základních prvků podílejících se na podobě kulturní identity. Je tedy možné předjímat, že po jazykových změnách mohou nastat i další změny v kultuře včetně formování nových hodnot a tradic. Bosenští Muslimové byli svými slovanskými sousedy zrazeni, proto nyní hledají novou identitu u arabských muslimů, kteří jsou ovšem radikálnější. Posílení náboženských tradic tedy může znamenat snahu dát jasně najevo svou identitu. Za tu byli během války pronásledováni, a proto ji nyní ostentativně ukazují.

¹²³ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 25

5.1.3 Tematická komponenta

5.1.3.1 Vypravěč, postavy a časoprostor v klíčových místech románu

Vypravěčkou příběhu je opět Edita, jež je zároveň hlavní postavou příběhu. Tentokrát nedostávají příležitost ostatní postavy, aby vyprávěly děj ze svého pohledu. Jejich vyjádření je zaznamenáno až v poslední kapitole *Wie geht es weiter?*, v níž postavy shrnují své pocity z války, života v Německu a návratu do Bosny. Podání příběhu je tak svěřeno pouze jedné vyprávěcí instanci. Myslím, že tomu je tak proto, že dospělá vypravěčka již dokáže předat příběh čtenáři souvisleji a komplexněji, a proto není nutné využívat perspektivy dalších vypravěčů. Dále to také ukazuje na odlišné zkušenosti, které uprchlíci během pobytu v zahraničí získali. Zatímco jejich zkušenosti s válkou v Jugoslávii, a tedy i důvod opuštění vlasti byly shodné, v otázce návratu se jejich přístupy už odlišují. Proto Edita mluví jen sama za sebe, nikoliv za širší kolektiv. Rozpory panují i uvnitř její rodiny. Zatímco Edita je o návratu pevně přesvědčena, její matka je skeptická a raději by si pro svou dceru představovala lepší budoucnost v cizině, než ve válkou poznamenané Bosně. Edita tedy čtenářům zprostředkovává jen svou perspektivou, jak návrat prožívala, a co pociťovala. Vyprávění v *ich*-formě působí autentičtěji, neboť Edita sama referuje o událostech, které prožila. Jedná se o subjektivní zachycení skutečnosti.

Hlavní postavou je devatenáctiletá Edita. Stále je zřetelná její láska k vlasti. Pozoruhodný je fakt, že i přes veškeré útrapy necítí zatrpkllost či nenávisť vůči těm, co válku začali a nepovažuje ji za projev kolektivního rozhodnutí, ale spíše morálního selhání jedinců, kteří se chtěli dostat k moci. I když nikoho otevřeně nekritizuje či neosočuje, lze přeci jen z jejího příběhu vyčíst, že jí vadí rozdíly v zacházení se Srby a Muslimy. Zatímco Muslimové umožňují Srbům vrátit se do jejich domovů tak, jak to stanovila mírová dohoda, Srbové v návratu Muslimům brání. Právě z tohoto důvodu se Edita nemůže vrátit do rodného města Zvorniku. Byť je Edita ještě velmi mladá, dokáže dobře reflektovat své chování i myšlení. Připouští si, že své počáteční neúspěchy

v Německu připisovala změně prostředí a spíše se na ni vymlouvala, než aby se snažila sama se aktivně začlenit do společnosti a naučit se jazyk. V těchto těžkých chvílích měla ke své vlasti až nekritický vztah, zidealizovala si ji a považovala ji za dokonalou. Nyní, na konci svého pobytu v Německu, už dokáže situaci zpětně nahlédnout a adekvátně zhodnotit. Dokáže se i kriticky vyjádřit o některých svých bosenských spoluobčanech, kteří zaprodávají svou identitu v očekávání finančního zisku od arabských zemí.

Edita se stává svobodnou, její život už není přímo závislý na rozhodnutích jejích rodičů. Může si sama zvolit, jakou cestou se chce vydat. K této její emancipaci přispěl nejen její věk, ale i pobyt v Německu, kde jsou mladí lidé samostatnější než v Bosně. Zkušenost s jiným kulturním prostředím ovlivnila i Editinu osobnost. Nyní se nebojí postavit se svým rodičům a prosadit si svůj názor, což je v Bosně něco ojedinělého. Rozhodne se tedy neuposlechnout přání rodičů, stát se lékařkou, a plánuje studovat germanistiku a pracovat jako učitelka. Proměnou prochází i Editin bratr. Z Eda se stává živitel rodiny, zastupuje tak roli otce, který je dlouhodobě nezaměstnaný. Otec je vlastně jediný, komu se z rodiny dlouho nedaří sehnat práci, což je pro něj velmi potupné a ztrácí tím ve svých očích prestiž, přestože v rodině mu nezaměstnanost nikdo nevyčítá. Jedná se tedy spíše o střet s očekáváními společnosti, že otec bude živitelem rodiny. Když Fahrudin tyto nároky nesplňuje, cítí se nespokojený a těžko se vyrovnává s tímto selháním. Otec dostává v díle *Kommst du mit nach Bosnien?* také více prostoru než v prvním díle, jeho postava je nyní důležitější, neboť on je Editiným společníkem při cestě do Bosny. Naopak postava matky je upozaděna a stojí spíše v opozici vůči manželovi i dceři, protože na rozdíl od nich není o návratu do vlasti tak přesvědčena jako oni.

Na rozdíl od prvního dílu se většina děje odehrává v Bosně, což koresponduje i s názvem díla. „Pojem prostoru je kulturním a sociálním konstruktem, stejně jako konstruktem sémantickým. Je tedy abstraktním pojmem, skrze který si modelujeme podobu světa. Prostor společně s časem představují dva významné okruhy problémů také z antropologického hlediska, protože vymezení svého „místa“ tvoří odpradávná

představu o vlastní identitě.”¹²⁴ Stejně jako vlast lze i literární prostor chápat jako uměle vytvořený pojem, jehož prostřednictvím jedinec nahlíží na svět. Jeho životní zkušenosti jsou limitované prostorem, ve kterém žije. Utváří jeho osobnost, neboť má na něj vliv a zároveň i jedinec se musí prostoru přizpůsobit. Edita při cestě do Bosny musí přejít do jiného jazyka, neboť v posledních letech mluvila na veřejnosti výhradně německy. Prostor jí také poskytuje podněty, které v ní vyvolávají vzpomínky na předválečnou Bosnu. Nejsou to ani tak lidé, kdo v ní vzpomínky vzbuzuje, ale krajina, zvuky, vůně, co v ní iniciuje její přemýšlení o vlasti. Tento fakt dokládá, že vlast je výrazně spjata nejen s jejími obyvateli, ale také geografickým prostředím, které utváří její unikátnost.

Z časového hlediska příběh zachycuje dění několika měsíců v druhé polovině roku 1996. Příběh začíná v květnu 1996, důležitým datem je 24. 5. 1996, což je den, kdy Edita s otcem odjíždí na první cestu do Bosny. Příběh zachycuje období několika měsíců po této cestě, ovšem vypravěčka se často vrací do minulosti. To odkazuje na fakt, že její minulost a válečné zážitky jsou důležitou součástí její identity. Její minulost ji spojuje s ostatními obyvateli bývalé Jugoslávie. Po svém odchodu ze země se totiž její život začal ubírat jiným směrem, než život lidí, kteří v Bosně zůstali i během války.

5.1.3.2 Domov, vlast a kulturní identita

V Německu Editina rodina strávila čtyři roky. Celou dobu ji neopouští naděje, že jednoho dne se vrátí zpět domů do Bosny. Odmítne nabídku své příbuzné přestěhovat se do Ameriky a nechce zůstat ani v Německu, byť život tam by byl mnohem pohodlnější než v Bosně, která je po válce zcela zničená. Edita je ale patriotka a touží po tom vrátit se domů. Je možné, že si život ve své vlasti idealizuje. Najednou ji strýc navrhne, zda by s ním nechtěla Bosnu navštívit. To je pro Editu naprosto nečekaná zpráva, ale neváhá ani minutu.

¹²⁴ VÁLOVÁ 2012 [online]

„Fährst du mit nach Bosnien... Das klingt wie: Komm, wir fliegen morgen auf den Mond! Bosnien hatte es für uns Flüchtlinge nur im Fernsehen und in den Briefen von Verwandten und Freunden gegeben. Das Land unserer Erinnerungen, das einmal unsere Heimat gewesen war, existierte nicht mehr, denn alles war anders geworden.“¹²⁵

Cestu do Bosny přirovnává k cestě na Měsíc, je to pro ni něco neskutečného a neuvěřitelného. Návrat do Bosny představuje pro Editu velká očekávání, ale i strach, v jakém stavu se její vlast nachází. Několik let žila jinde, kde se cítila místním obyvatelstvem nepochopená, neboť téměř nikdo z jejího okolí válku nezažil. Zároveň se ale odcizila své původní vlasti a jejím obyvatelům, protože nesdílela jejich každodenní strach o život a nepřihlížela válečným zvěrstvům. Současnou podobu života v Bosně tak zná jen z médií, kterým ale po zkušenostech s propagandou nemůže příliš důvěřovat a také díky rodině a známým, kteří v Bosně zůstali. Bojí se, jestli ji místní obyvatelstvo přijme zpět. V Německu našla nový domov, ale ani zde to nebylo ideální. Jejím bratrovi i rodičům se podařilo najít práci, ale kvůli šetření žili všichni v jednom bytě ještě s Edovou manželkou a dcerou. Přestože žila ve stísněných podmínkách, byla si vědoma toho, že lidé v její vlasti často ani střechu nad hlavou nemají, a proto si nyní dovede vážit i těch věcí, které dříve považovala za samozřejmé.

„Überhaupt war ich in der ersten Zeit nach der Flucht auf die ganze Welt beleidigt gewesen, auch auf Deutschland und die Deutschen. (...) Es dauerte ganz schon lange, bis ich die Deutschen besser verstand, nicht nur sprachlich, jetzt will ich sogar Deutschlehrerin werden in meiner Heimat. (...) Wir haben viele Freunde und Bekannte in Deutschland gewonnen, bosnische und deutsche. Und ich hatte in der Schule auch Freundinnen aus der Türkei und aus Italien.“¹²⁶

Byť začátky v Německu nebyly jednoduché, otevřely se jí nové životní perspektivy a změnila svůj náhled na svět. Chce využít své nabyté znalosti němčiny a stát se po vzoru své matky učitelkou. Bude moci zůstat v kontaktu s kulturou, kterou poznala a dále ji šířit ve své vlasti. Byť v bývalé Jugoslávii žilo více národností

¹²⁵ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 17

¹²⁶ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 20–21

pohromadě, až v Německu měla možnost poznat další národnosti a ujistit se v tom, že opravdu nezáleží na tom, odkud člověk pochází, ale jaký je jeho charakter.

„Ich hatte das Gefühl, im Gegensatz zu den Daheimgebliebenen in der ganzen Zeit des Krieges fast nichts für Bosnien getan zu haben, und jetzt wollte ich wenigstens eine gute Lehrerin für die bosnischen Kinder werden.“¹²⁷

Vzhledem k rozdělení Bosny na dvě autonomní území spravovaná na jedné straně Srby a na straně druhé Muslimy a Chorvaty, se sice Editina rodina může vrátit do země, nemůže však vstupovat do svého města Zvorniku. Jejich byt teď obývá jiná rodina, a i když na něj dle mírové dohody mají nárok, ve skutečnosti ho zpět získat nedokážou. I přes toto zklamání jim ale návrat domů vynahrazují příbuzní, kteří je přijímají velmi vřele. Rodinná soudržnost jim nahrazuje fakt, že se ocitli bez vlastní střechy nad hlavou. Byť jejich příbuzní mají sami nouzi o peníze a jejich bydlení je velmi skromné, dělí se o všechno se svými navrátilivšími se členy rodiny. Je tedy zřejmé, že rodina je základním elementem domova.

„Ich bin wieder daheim. Das ist ein Gefühl, das kann ich gar nicht beschreiben. Da muss man dich erst mal verjagt haben, du musst vier Jahre lang fort gewesen sein, deine Sprache verändert und vier Jahre lang nur geträumt von zu Hause – und dann musst du wiederkommen, um zu verstehen, wie das ist, wenn du sagen kannst: Ich bin wieder daheim.“¹²⁸

Do vlasti se Edita vydává poprvé po několika letech se svým otcem na jaře 1996. Mezitím se pro ni Německo stalo novým domovem a němčina jazykem, kterým mluvila na veřejnosti. Když si po cestě do Bosny chtěla koupit pítí, automaticky mluvila na prodavačku německy, vůbec si neuvědomila, že používá jiný jazyk, než kterému prodavačka rozumí. Při projíždění krajinou své vlasti si uvědomuje, že některé výrazy ze svého mateřského jazyka zapoměla. Její život se změnil a s tím i její jazyk. V němčině se přednostně musela naučit výrazy, které na ni měly bezprostřední dopad. Změna prostředí má tedy na život jedince velký vliv, Edita začala hovořit jiným jazykem,

¹²⁷ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 113

¹²⁸ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 131–132

pomocí něhož vyjadřuje to, co je pro ni momentálně důležité. Osvojuje si tedy nejdříve výrazy, které jsou nutné pro přežití v nové zemi. Propast mezi Editou a jejími bosenskými známými vzniká ale hlavně kvůli odlišným zážitkům z války.

„Ich hatte so gerne mit ihr über all das gesprochen. Über den Krieg, über das Massaker. Über ihre getoteten Freunde. Aber ich konnte nicht. Sie war da gewesen, in Bosnien, in Tuzla, als all diese Dinge passierten – aber wo war ich gewesen? Hatte ich überhaupt ein Recht dafür, zu trauern wie sie?“¹²⁹

Na rozdíl od Oyi, jejíž první dojmy z vlasti jsou pozitivní, vidí Edita jen trosky svého původního domova. Stát Jugoslávie již neexistuje, ale rozpadl se na několik území, stejně jako se začala rozpadat Editina identita. Musí jednak bojovat s vlastními výčitkami, jednak s předsudky okolí. Vzhledem k tomu, že válku prožila v jiné zemi, v míru, nedokáže se plně identifikovat s lidmi, kteří v bývalé Jugoslávii zůstali a válku prožili na vlastní kůži. Trpí výčitkami, že zradila svou vlast, když ji opustila. A teď, když se vrací, nemá kde navázat, protože jí na rozdíl od ostatních chybí určité prožitky. Ráda by se o válce dozvěděla více, ale neodvažuje se zeptat, protože by jí mohlo být vyčítáno, že odešla. Ani v Německu neměla příležitost s někým o válce mluvit, protože tam ji z jejích přátel nezažil téměř nikdo. Dokonce si pokládá otázku, zda má vůbec právo truchlit, když válku prožila jinde. Společné zážitky jsou tak jedním z prvků, které utvářejí vlast, neboť díky nim se jedinec může cítit propojen s ostatními obyvateli a ti se zase obracejí na něj, neboť s ním mohou sdílet své myšlenky.

„Aber ich merkte, dass ich – zumindest gegenüber den jungen Leuten – auf keinen Fall so etwas wie Mitleid zeigen oder über die jetzigen Zustände jammern durfte. Sonst fühlten sie sich gleich in ihrer Ehre getroffen. Über die Zustände meckern durften nur sie selber, nicht, wer aus dem Ausland kam – so wie ich.“¹³⁰

„Jetzt denken alle, wir Flüchtlinge aus Deutschland seien steinreich. Sie wissen, wie hoch die Löhne in Deutschland sind, aber oft haben sie keine Ahnung, wie viele Steuern man dort bezahlen muss, wie hoch die Mieten und wie teuer alles andere ist.“¹³¹

¹²⁹ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 43

¹³⁰ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 56

¹³¹ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 48

Edita a její rodina podporovali své příbuzné během války alespoň na dálku a posílali jim potravinové balíčky, oblečení a další potřeby. Nemohli si užívat vlastních peněz, aniž by se rozdělili se svými rodinami v Bosně, neboť ty trpěly nouzí. Pro Editinu rodinu jsou typické silné citové vazby, které jsou jedním z důvodů návratu. Avšak někteří jejich spoluobčané je teď na základě darů vnímají jako velmi majetné. Lidé zůstanuvší v Bosně během války nemají možnost srovnání svého životního stylu s jinými zeměmi, proto na uprchlíky nahlíží ze své perspektivy tak, jak by nahlíželi na sebe. Neuvědomují si ale, že prožili část života v jiné kultuře, a proto na ně nemohou uplatnit své znalosti a zavedená schémata. Zkušenosti uprchlíků se vymykají zkušenosti zůstanuvších, pro něž je těžké odlišné kulturní prostředí a jeho systém zpracovat do svých rámců, pomocí nichž nahlíží na svět.

„Vier Jahre lang war ich Ausländerin gewesen. Jetzt war ich wieder daheim. Hier endete Bosnien nicht an der Wohnungstür. Was für ein Gefühl! Hier sprach man meine Sprache auf der Straße, hier verstand man meine Vergangenheit, ohne dass ich viel erklären musste, hier kannte man meine Lieder, hier duftete es nach unserer Küche, hier hörte ich den Gebetsruf von den Minaterren der Moscheen, hier konnte ich helfen, das Land aufzubauen.“¹³²

Edita se zmiňuje o tom, že v Německu nahrazovala svou vlast svým domovem, neboť pouze ten v ní udržoval pocit její identity. Vlast pro ni znamená svobodu, neboť pouze v ní může naplno projevit své osobnostní rysy, pouze zde se jí dostává pochopení. Ovšem tak jako se změnila Edita, mění se i její vlast. Tyto změny se Editě příliš nezamlouvají, protože tak ztrácí jistotu důvěrné známého vztahu k vlasti a ta se jí vzdaluje.

„Die Kultur unseres Landes hat sich seit dem Krieg verändert. Jedes Volk betont jetzt seine Traditionen, gerade auch, um sich von den anderen abzugrenzen. Zum Beispiel versucht man jetzt, die alten türkischen Lehnwörter unserer Sprache wiederzubeleben. (...) Manche Begriffe dieser „alt-neuen“ Sprache kenne ich überhaupt nicht, aber ich schäme mich zu fragen, aus Angst, „keine richtige Bosnierin“ zu sein.“¹³³

¹³² KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 78

¹³³ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 61

„Einerseits finde ich es gut, dass unsere bosnische-muslimischen Traditionen jetzt mehr zur Geltung kommen als früher. Andererseits habe ich auch komische Gefühle dabei. Zum Beispiel, wenn islamische Länder uns Hilfe und Arbeit anbieten, in der deutlichen Erwartung, dass wir ihre Sitten annehmen.“¹³⁴

Tuto změnu v chování bosenských Muslimů lze chápat nejen jako odvetnou reakci vůči těm, kteří je během války pronásledovali, ale také jako projev krize identity. Nemusí se tedy jednat jen o ostentativní manifestaci chování, za které jejich příbuzní a známí během války zemřeli a oni nyní v míru mají náboženskou svobodu, proto schválně zveličují vlastnosti, jež byly dříve nežádoucí. Lze to chápat také jako projev zoufalství a touze po pocitu sounáležitosti se skupinou, která jim může nabídnout ochranu. Bosenští Muslimové jsou specifickou náboženskou a národnostní skupinou, svými slovanskými sousedy byli pronásledováni, nyní se tedy obracejí na islámské země. Ze své podstaty mají bosenští Muslimové blízko jednak je Slovanům a jednak k arabským muslimským zemím. Ve svém náboženském přesvědčení ale nejsou natolik ortodoxní jako ony, proto se vůči nim dříve vymezovali.

„In Deutschland nannte man uns „bosnische Flüchtlinge“, in Bosnien nennt man uns jetzt „švabe“, das heißt Deutsche (wortlich Schwaben). Was sind wir eigentlich?“¹³⁵

I když Edita nehodlá přistoupit na zvyky radikálního islámu, i ona prochází krizí identity. Musí se vyrovnávat se snahami svého okolí, zařadit ji do nějaké skupiny, protože tento proces zjednodušení pomáhá jejímu okolí lépe chápat svět a jeho uspořádání. Před válkou si byla svou identitou jistá, nyní ale není svými sousedy přijímána jako bosenská Muslimka, ale jako německá bosenská Muslimka či přímo Němka. Ona se ale především cítí jako Bosňáčka, proto jí označení za Němku vadí. Naráží na konflikt rolí a sama nyní musí hledat svou identitu.

„Ein Freund, dessen Mutter Kroatin und dessen Vater Muslim ist und der vor dem Krieg in Bosnien und in Kroatien gelebt hatte, sagte, er würde am liebsten in

¹³⁴ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 61

¹³⁵ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 69

Deutschland bleiben und Deutscher werden. Mit diesen Leuten da unten, die sich alle bloß hassen und abschlagen, will ich nichts mehr zu tun haben, mit denen kann ich mich nicht identifizieren.”¹³⁶

Editin kamarád se vyjadřuje kriticky o obyvatelích Bosny a považuje je za nenávistné vůči sobě navzájem. Proto Editě doporučuje zůstat v Německu, ta o tom ale nechce slyšet. Byť pravděpodobně souhlasí s jeho výtkami vůči svému národu, přesto je odhodlána se vrátit. Na rozdíl od svého kamaráda totiž zná i situaci v Německu a ví, že ani tam to není ideální a že i tam existuje rasismus a xenofobie, byť v umírněnější a ne tolik očividné formě. A protože ji s Bosnou pojí silnější pouto než s Německou, bude raději žít tam. Jak ale sama Edita oceňuje na Německu, je tam mnohem přirozenější soužití více národnostních, náboženských a kulturních skupin než v Bosně. V uvedeném citátu je také zajímavá formulace stát se Němcem. Mluvčí tedy nepovažuje příslušnost k určitému národu za vrozenou, ale výsledek osobního rozhodnutí. I když pochází z chorvatsko-muslimského prostředí, dokáže si představit, že by se plně identifikoval s jiným národem a přijal ho za svůj. Oproti němu Edita se spíše řídí rodinnými tradicemi a historií a takováto změna ji neláká.

„Als ich alles verloren hatte, mein Haus, unsere Wohnung und vor allem meine Arbeit, da fühlte ich mich nicht mehr als Mensch. Es war, als ob ich vom Himmel gefallen sei.”¹³⁷

Tato slova pronáší Editin otec. Vyjadřuje v nich důležitost domova jakožto nezbytné součásti identity člověka. Bez domova ztratil pocit podstaty svého lidství. Na rozdíl od Edity mu tolik nechybí vlast jako taková, ale jen její část, kterou tvořil jeho domov. Domov totiž neposkytuje jen fyzický prostor k bydlení, ale je také odrazem toho, co si člověk v životě vybudoval a čeho dosáhl. A to nejen materiálně, ale domov především odráží jeho životní hodnoty, které dál předává svým potomkům a kteří společně s ním domov vytvářejí.

¹³⁶ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 79

¹³⁷ KUSTERER, DUGALIC 1997, s. 127

6.1 *Zusammen allein*

6.1.1 Základní údaje o románu a jeho charakteristika

Román spisovatelky Karin Bruderové *Zusammen allein* vyšel poprvé v roce 2010. I v tomto románu se odrážejí autobiografické rysy autorky. Ta se narodila ve městě Brašov v Rumunsku, ve svých deseti letech ale „byla rodiči odvléčena na Západ a donucena k asimilaci.“¹³⁸ Hrdinku jejího díla *Zusammen allein* tak lze chápat jako projekci její touhy moci se postavit rozhodnutí rodičů. Za rukopis románu *Zusammen allein* získala Karin Bruderová cenu Frau Ava Literaturpreis.¹³⁹

Krátce před jejími šestnáctými narozeninami opouští hlavní hrdinku příběhu Agnes její otec a emigruje do Německa. Přesně rok poté otce následuje i jeho manželka, a tak se Agnes ocitá sama, zrazená a opuštěná svými rodiči. Ti ji svěřili do péče otcově sestře a její rodině, nicméně tam ji především strýc dává jasně najevo, že u nich není vítaná. Vzhledem k tomu, že ji komunistický režim zabaví byt a s příbuznými je k nevydržení, rozhodne se vyhledat svou babičku, o které ovšem v rodině panují jen ty nejhorší zvěsti. I přes prvotní nevoli se jí babička Hertha, zvaná Puscha, ujímá a nechává ji u sebe bydlet. Později Agnes odkrývá rodinná tajemství a dozvídá se o existenci svého dědečka. Nemůže odpustit svým rodičům, že ji zanechali v Rumunsku a sami utekli za lepšími životními podmínkami jinde. Sama je ale rozhodnutá svou rodnou zemi nikdy neopustit. Zvyká si na život se svou výstřední babičkou a prožívá svou první lásku, když se zamiluje do svého spolubydlícího Petra. Tak jako Agnes postupně odhaluje pravdu o své rodině, proniká hlouběji do fungování socialistického státu, v němž žije. Pomocí Petra zjišťuje, že život v diktátorském režimu je pod hranicí lidské důstojnosti a společnost funguje na jiných principech, než kdysi věřila. Lidé se podvádějí, donášejí na sebe a jsou vlivem režimu donuceni k dalšímu odsouzeníhodnému chování. Agnes svou

¹³⁸ webové stránky Karin Bruderové „(...) von den Eltern in den Westen verschleppt und zur Assimilation gezwungen.“

¹³⁹ BRUDER 2011, s. 275

neopatrností dokonce způsobí problémy Petrovi, který se angažuje v protistátním odboji. Poté, co je zatčen a odsouzen na patnáct let za rozšiřování letáků, pozná Agnes, že celá její vlast je vězením pro své obyvatele. Jelikož Petre onemocní tuberkulózou, je z vězení propuštěn. Společně s Agnes a dalšími kamarády pak protestuje proti režimu při demonstracích v prosinci 1989. I když už jsou hranice otevřeny, rozhodne se Agnes v Rumunsku zůstat.

Ze všech děl analyzovaných v rámci této diplomové práce je román *Zusammen allein* na první pohled nejméně spojen s časoprostorem Německa, neboť hrdinka svou vlast v Rumunsku neopouští. Přesto konflikt mezi láskou k vlasti a vlastní rodině tvoří ústřední téma tohoto románu.

6.1.2 Několik poznámek ke kompoziční a jazykové komponentě

Ze všech zde analyzovaných děl je *Zusammen allein* nejméně přizpůsobeno dětským či dospívajícím čtenářům. Architektonicky je sice děleno do kapitol, ty ale nenesou žádný název a jsou označeny pouze číslem. Ve srovnání s předchozími analyzovanými díly jsou kapitoly rozsáhlejší, zřejmě proto jsou ještě v rámci kapitol odděleny některé odstavce grafickým zvýrazněním několika počátečních slov. Tyto grafické prvky lze chápat jako pomůcku pro lepší orientaci mladších čtenářů. Absence názvů kapitol také znamená větší prostor pro čtenářovu interpretaci, neboť jejich sdělení či hlavní myšlenka jim zde nejsou explicitně předloženy.

Titul díla *Zusammen allein* lze vyložit jako odkaz na paralelu osudů Agnes a její babičky. Agnes oba rodiče opustili a ponechali ji jejímu osudu. Babička také přišla o oba své rodiče, neboť ti spáchali společnou sebevraždu. Zároveň ji zavrhla její vlastní dcera, Agnesina matka Doris, i širší Dorisina rodina. Obě se tak ocitají samy a nechtěné. Stojí tedy každá sama opuštěná svou rodinou, což je spojuje, ale zároveň jsou samy i jedna vůči druhé. Byť je osud vyslal na společnou cestu životem, jsou si navzájem cizí a

neprojevují si žádné city. Dále lze titul díla vztáhnout na odpůrce komunistického režimu. I když někteří ho kritizují, stejně nemohou nebo nechtějí se proti němu vzbouřit a přistupují tak na jeho nelidská pravidla, aby si zachránili vlastní život. Oproti těmto pasivním odpůrcům ale stojí skupina aktivních, kteří pro změnu podmínek riskují vlastní životy. Mezi ně patří Petre a v závěru příběhu i Agnes. Titul může odkazovat také na německy mluvící menšinu sedmihradských Sasů, kteří žijí v Rumunsku, a k nimž patří i Agnes. Se Sasy a Rumuny je ze strany státu jinak zacházeno, neboť Rumuni mají více výhod. S názvem díla koresponduje i grafická podoba titulní strany knihy. Na ní jsou zobrazeny černé třešně vždy v páru a mezi nimi jedna červená, osamocená.

Vzhledem k tomu, že se jedná o román zachycující soužití více kulturních skupin na jednom území, které se navzájem ovlivňují, jsou v díle obsaženy jednak rumunské výrazy, jednak slova saského nářečí. I když mezi sebou členové Agnesiny rodiny hovoří standardní němčinou, pro označení některých věcí či jevů využívají nářečí. Tyto výrazy jsou tedy začleněny do textu a jejich překlad je uveden ve slovníčku v závěru díla.

Ve srovnání s předešlými zde analyzovanými romány je *Zusammen allein* jazykově nejsložitější. Vypravěčka používá metaforické obraty, což koresponduje s metaforickým jazykem matky v dopisech, které posílá z Německa. Kvůli cenzuře nemůže psát otevřeně, proto používá zástupné obrazy. Aby se Agnes vyrovnala s odchodem rodičů, využívá prostředků humoru ke zlehčení situace. Často se tak uchyluje k ironickým či paradoxním tvrzením, pomocí nichž se snaží se nad své trápení nadnést.

„Im Westen ist das Paradies,“ wiederholte Tata. Die Suppe war kalt geworden, da er immer weitere Beispiele dafür fand, warum eine Übersiedlung essenziell war.

„Was heißt essenziell?“, wollte ich wissen. (...)

Mein Vater kam nie zurück.

Essenziell, dieses harte Vaterwort, nahm ich nie wieder in den Mund.

Ein Jahr später hielt es meine Mutter nicht mehr aus, sie reiste ihm nach.

Servus, sagte sie zu mir. Und ich dachte, sie meint Servus: bis bald. (...)

Das Wort *Servus* benutze ich weiterhin.¹⁴⁰

¹⁴⁰ BRUDER 2011, s. 10

Vypravěčka využívá zajímavých přirovnání, hraje si s jazykem a vytváří i nová originální označení – Erikatante pro svou tetu Eriku, Gicuonkel a později mein ehemaliger Onkel pro svého strýce, který ji vyžene z domu, či der halbseitig gelähmte Großvater pro dědu.

„Ich konnte nicht mehr weiterlesen. Mein Herz klapperte lauter als ein Traktor. Ratatata, machte mein Traktorenherz, und ich hatte den Eindruck, dass in meinem Innern Dinge passierten, für die sich ein Arzt interessiert hätte.“¹⁴¹

Domnívám se, že tento způsob vyjadřování souvisí s jazykovou kulturou v socialistickém Rumunsku, neboť občané využívali vtipy k tomu, aby alespoň humorem sdíleným mezi sebou útočili na režim a zlehčili svou situaci. Některé z těchto vtipů se v díle také objevují.

6.1.3 Tematická komponenta

6.1.3.1 Vypravěč, postavy a časoprostor v klíčových místech románu

Vypravěčkou a zároveň hlavní postavou příběhu je šestnáctiletá Agnes Tauschová. Byť je děj vyprávěn v ich-formě, uchovává si vypravěčka jistý odstup od toho, co sděluje. I když vypráví o vážných tématech, například odchodu rodičů, popisuje je velmi věcně, stroze a zdánlivě bez citové angažovanosti. To působí dojmem, jako kdyby nehovořila o sobě, ale mluvila o nějaké cizí osobě. To může být způsobem, jak se s bolestnými událostmi vyrovnat, ale zároveň také odrazem toho, že vypravěčka nechce své citové prožitky se čtenáři sdílet. Její výrazové prostředky příliš nekorrespondují s jejím chováním. Ačkoliv verbálně vystupuje jako silná osobnost, která neupadá do sebelítosti, potají brečí. Je možné, že odchod rodičů je pro ni natolik traumatizující, že o této záležitosti hovořit ani nemůže, neboť nemá slov, kterými by zachytila svůj vnitřní stav. Pláč je proto pro ni jediným způsobem, jak se se situací vyrovnat.

¹⁴¹ BRUDER 2011, s. 18

„Es gab viele Geschichten über Kinder, deren Mütter oder Väter in den Westen geflohen waren. Nach fünf, manchmal auch schon drei Jahren durften die hier Verbliebenen nachreisen. Ich erinnerte mich aber an keine Erzählung, in der beide Elternteile drüben geblieben waren. War ich etwas Besonderes?“¹⁴²

Vzhledem k tomu, že nezná nikoho, kdo by prošel stejnou zkušeností jako ona, možná ani nechce své myšlenky a pocity slovy vyjadřovat, neboť je stejně nemá komu sdělit.

Dalšími důležitými postavami jsou matka Doris, otec, babička Hertha, zvaná Puscha, a Agnesina láska Petre. Agnesino rodinné prostředí je velmi neutěšené, její rodiče se stále hádají a zdá se, že vůči své dceři neprojevují žádné vřelé city. Dalším důvodem, proč se Agnes vyjadřuje chladně o citově vypjatých momentech, může být absence emocí ze strany jejích rodičů. Nebyla zvyklá na citové projevy, proto je ani sama nedokáže formulovat. Matka i otec se zdají být bezcitnými a sobeckými postavami. Když matka žádá otce, aby si emigraci rozmyslel, ohání se jeho zodpovědností vůči jeho žákům, nezmiňuje ale vůbec, že by měl v zemi zůstat kvůli své dceři. První dopis, který matka z Německa pošle, a v němž odůvodňuje svůj útek, také svědčí o její citové plochosti.

„Mein liebes Kind, ich kann ohne Deinen Vater nicht leben. Er war zuerst da. Dann kamst Du. Er kommt an erster Stelle, auch wenn ich Dich sehr liebe.“¹⁴³

Ačkoliv matka Agnes říká, že ji miluje, zároveň jí také sděluje, že je pro ni až na druhém místě, a tím pádem postradatelná. Chybí jí jakákoliv schopnost empatie a upřednostňuje vlastní štěstí nad štěstím své dcery. V podstatě se zříká své role matky. O její bezohlednosti svědčí i další psaní, která do Rumunska posílá. Nejenže se chlubí tím, co vše si v Německu už pořídila, i když ví, že její dcera trpí nedostatkem všeho, a mnohem rozumnější by tak bylo peníze utratit za potřeby pro Agnes. Kromě toho také detailně popisuje všechny pochoutky, které si dopřává, byť ví, že v Rumunsku obyvatelstvo trpí hladem. Je možné, že tyto pasáže zařazuje do dopisů proto, aby Agnes

¹⁴² BRUDER 2011, s. 12

¹⁴³ BRUDER 2011, s. 17

nalákala k odchodu do Německa. Chce dceři ukázat, že jinde lze žít v blahobytu a motivovat ji tak k emigraci. O tom by svědčil i fakt, že matka podala žádost, aby mohla vycestovat i Agnes. Nikdy ale vůči své dceři neprojeví lítost ani se neomluví za své sobecké chování, proto se domnívám, že se jedná spíš o projev její bezohlednosti.

Oba Agnesini rodiče jsou učitelé. Zatímco matce se podaří získat místo odpovídající její kvalifikaci i v Německu, otec musí pracovat jako pečovatel v domově pro seniory. Jelikož se za tuto skutečnost stydí, je možné považovat to za jeden z důvodů, proč na rozdíl od matky s dcerou kontakt příliš neudržuje a neposílá žádné vlastní dopisy. Absence kontaktu je dokladem o špatném vztahu mezi dcerou a otcem. Toho Agnes charakterizuje jako člověka nahánějícího strach.

„Tata wurde ernst. Sein Profil gleich dem eines Adlers. Seine Nase, spitz und gekrümmt, fordert Respekt. Wenn auch noch die Augen etwas Raubtierhaftes annahmen, sah er zum Fürchten aus.“¹⁴⁴

Agnes je jedináček, proto po odchodu rodičů nemá žádného blízkého příbuzného. Má na ni sice dohlížet teta Erika se strýcem Gicu, ti jsou ale také vykresleni jako bezcitná stvoření, která myslí jen na svůj prospěch. Žije s nimi ještě ochrnutý děda, který vyžaduje péči. Starají se o něj jen v naprosto minimálním rozsahu, aby nezemřel, protože potřebují jeho důchod. Pravidelně ho ale zapomínají někde venku a musí to být Agnes, kdo je upozorní na to, že děda není doma. Zacházejí s ním jako s věcí a nerespektují jeho důstojnost. Využívají ho jen jako zdroj peněz. Postava dědy předznamenává možný Agnesin osud v této rodině. Také ona by byla považována jen za zdroj financí, neboť už nyní je strýcovou největší starostí, zda Agnesina matka poslala nějaké peníze. Strýc Agnes nadává a bere ji jen jako zátěž do rodinného rozpočtu, protože peníze od rodičů nepřicházejí. Vůbec není schopen vcítit se do jejích pocitů, podpořit ji, utěšit a snažit se nahradit jí rodiče. Naopak jí nadává a situaci jí ještě zhoršuje.

¹⁴⁴ BRUDER 2011, s. 7

„Du blöde Kuh hast in der Schule herumerzählst, dass du bei uns wohnst, der Hausmeister hat es mir erzählt. (...) Sie frisst für zwei, dabei bekommen wir nur für eine bezahlt und das auch noch sehr knapp. Hast du gehört, knapp. Ihre Eltern sind Geizhalse. Sie sitzen wie die Maden im Speck, und uns haben sie vergessen.“¹⁴⁵

Není tedy divu, že Agnes raději odejde jinam, byť je pro ni její babička Puscha cizím člověkem. O Pusche toho příliš neví, protože její existence byla v rodině tabu tématem. Když už na ni přišla řeč, vždy byla označována jen jako Hure (děvka). I přes tyto negativní zvěsti se ale Agnes rozhodne ji vyhledat a nastěhovat se k ní. Všichni ji zradili, a tak hledá útěchu u poslední příbuzné, kterou ještě má. Zřejmě už je natolik zocelena hrubým zacházením, že nemá velká očekávání a nedělá si iluze o vřelém přijetí. Zprvu vůči Pusche cítí vztek, protože Agnes nesouhlasí s jejím způsobem života. Později ale přichází na to, že veškeré Puschino nečestné jednání je způsobeno podmínkami, které v zemi panují, a uvědomuje si, jak moc člověka dokáže změnit jeho prostředí. Puschu její dcera zavrhlá, protože ji opustila. Puscha otěhotněla jako mladá a zůstala sama s dítětem, o které se nemohla postarat. Proto svou dceru odložila k příbuzným, kteří se o ni z počátku starali jako o vlastní a dokonce ji adoptovali. I když se Puscha později snažila s dcerou navázat kontakt a vše jí vysvětlit, Doris už o to nestála. Zajímavé je, že Doris na jednu stranu odsuzuje svou matku za to, co provedla, ale ke své dceři se zachová stejným způsobem. Puscha je v díle stěžejní postavou. Díky ní Agnes poznává nejen pravdu o své rodině, ale také pravdu o své vlasti.

K tomu Agnes výrazně pomáhá i spolubydlící Petre, do kterého se zamiluje. S ním prožívá svou první lásku, byť Petre její city ve stejné míře neopětuje. Petre je zobrazen jako odhodlaný mladý muž, jenž aktivně vystupuje proti režimu a podílí se na výrobě a šíření protistátních materiálů. Nehodlá se smířit s tím, jakým směrem se jeho vlast ubírá a jak se z lidí postupně stávají duševní mrzáci, kteří rezignují na vidinu plnohodnotného života a jen přežívají v nedůstojných podmínkách. Petre v protirežimní činnosti spolupracuje se svou přítelkyní, na základě udání jejich spolužáka, jsou oba zatčeni a odsouzeni. Petre se projevuje jako charakterní osobnost, a aby ušetřil svou

¹⁴⁵ BRUDER 2011, s. 27 a 29

přítelkyni vězení, bere veškerou vinu na sebe. Ačkoliv Agnes získala povědomí o praktikách režimu už díky Pusche, teprve díky Petrovi plně poznává, v jaké zemi žije.

„Ich wurde gezwungen, der Wahrheit ins Gesicht zu schauen: Ich lebte in einer Diktatur, in der das Drucken von Flugblättern härter bestraft wurde als ein Mord. Wie war das möglich? War ich schuld? Ich und meine Eltern und Sebastian¹⁴⁶ und alle, die schweigen, die sich nicht trauen, die ...“¹⁴⁷

Z počátečního nezájmu o politické poměry v zemi se Agnesin postoj proti diktatuře vyhrocuje právě díky postavám její babičky a Petra. Při vypuknutí demonstrací v Temešváru se aktivně zapojuje do protestů a riskuje tím i svůj život. Nemůže se ale smířit s tím, že bude dál pasivně trpět režim, který tolik ublížil její lásce a zároveň ji připravil i o domov.

Děj příběhu je situován do Rumunska, odehrává se tedy pouze v časoprostoru vymezeném jedním státem. Spojnici s Německem tvoří jednak původ Agnesiny rodiny a jazyk, kterým hovoří, a také dopisy, jež matka ze Západu posílá. Příběh zachycuje dobu druhé poloviny osmdesátých let, od roku 1986, kdy otec získal výjezdní povolení, do prosince roku 1989, kdy se zhroutil Ceaucescův diktátorský režim. Tato doba je tedy vymezena dvěma zásadními událostmi v Agnesině životě, nejprve je to odchod rodičů, což jí dává určitou svobodu a nutí ji to postavit se na vlastní nohy, a pád režimu, což jí dává i svobodu politickou. Díky odchodu rodičů získala babičku, navázala kontakt se svým dědečkem a prožila první lásku.

6.1.3.2 Domov, vlast a kulturní identita

Na rozdíl od předchozích dvou hrdinek Oyi a Edity vyrůstá Agnes v neutěšeném rodinném prostředí. Její rodina je nefunkční, rodiče neplní své role a místo péče o dceru utečou za vidinou vlastního blahobytu. Poté, co Agnes ztratí duchovní podstatu svého

¹⁴⁶ Agnesin kamarád

¹⁴⁷ BRUDER 2011, s. 202

domova, přijde o něj i ve smyslu fyzického prostoru. Diktátorský režim zlikvidoval právo na soukromý majetek, a tak je její byt krátce po emigraci rodičů zabaven a připraven pro nové nájemníky. Domov za těchto politických podmínek vlastně postrádá svou podstatu. Nejedná se o prostor, který poskytuje bezpečí a je nedotknutelný, ale pouze o místo, v němž jedinec smí pobývat, dokud se nedostane do konfliktu se státem a ten ho o domov zcela nepřipraví.

„Die Schubladen waren aufgerissen, die Betten hochkant gestellt worden. Wertvolles fehlte, Fernseher, Telefon, Eiskasten, aber auch Bücher, Schallplatten, selbst meine Geige.

„Ich geh mit dir zur Polizei,“ schlug Rodica¹⁴⁸ vor. (...)

„Nein,“ rief ich aus. Auf gar keinen Fall wollte ich meine Geige wiederhaben.“¹⁴⁹

Stejně jako v díle *Heimat ist nicht nur ein Land* se objevuje motiv narušeného osobního prostoru a nulové šance se proti tomu nějak bránit. I když se Agnes snaží situaci opět komentovat s humorem, je jasné, že ji ztráta domova musela hluboce zasáhnout. Nicméně zatím se ještě nachází ve fázi, kdy podobné jednání představitelů režimu neodsuzuje, ale vnímá ho jako přirozený následek činů rodičů. Ti se provinili proti zákonu, a proto musí jejich vinu nést Agnes.

„Sie tun doch nur ihre Pflicht, ich bin nun mal das Kind von Flüchtlingen.“¹⁵⁰

Jelikož Agnes prožila v diktatuře celý svůj dosavadní život, zdá se jí tento přístup normální, a možná proto na tento krok byla připravená. Tušila, že o domov přijde, proto pro ni stav bytu, ve kterém ho našla, nebyl překvapením. Zato je pro ni nečekaným zjištěním, že Puscha žije ve vlastním domě. Později se dozvídá, že tomu tak je díky Puschinu manželovi, který jako Rumun a hodnostář režimu požíval mnoha výhod, díky nimž mohl zajistit i svou ženu. Ovšem ani vlastnictví domu Pusche nezajišťuje právo na soukromí. Musí do svého domu přijmout další tři spolubydlící, Petra, jeho otce Mischa a jeho nemocnou matku. Je tedy nucena sdílet svůj osobní

¹⁴⁸ Agnesina sousedka

¹⁴⁹ BRUDER 2011, s. 24

¹⁵⁰ BRUDER 2011, s. 24

prostor se třemi cizími lidmi. Režim kontroluje osobní život občanů a řídí ho do posledního detailu. Nejenže přikazuje, s kým musí jedinec sdílet svou domácnost, zakazuje také návštěvy těch, které by si jedinec domů pozvat chtěl.

„Übernachtungen waren meldepflichtig und durften nur bei Verwandten erfolgen.“¹⁵¹

Ze začátku přijímá Agnes svou vlast nekriticky a akceptuje všechna její pravidla. Dokonce dobrovolně vstupuje do Spolku pracující mládeže (Verband der Werktätigen Jugend) a podílí se na produkci pletených výrobků. Postupně ale nepřemýšlí jen sama o sobě a její horizont se začne rozšiřovat i na její vlast a podmínky, v nichž žije. Dokáže odhlédnout od svých osobních starostí a zájmů odpovídajících jejímu věku a více se zamýšlí nad podobou a uspořádáním své vlasti.

„Seit ich denken konnte, war ich stolz auf den sozialistischen Weg gewesen. Meine Begeisterung hatte sich im Lauf der Jahre verbraucht – ein riesengroßes Glas Marmelade, dessen Inhalt einem nach und nach über wird. (...) Mit der Frage: Was will ich? kam gleichzeitig die Antwort. Ich wünschte mir nichts sehlicher, als dass mein Heimatland wieder gesundete. (...) Dann würden meine Eltern zurückkehren, und alles wäre gut. Ich durfte nicht wegschauen, ich musste mithelfen, den Traum von der Verwirklichung des Kommunismus zu, ja was? ... zu verwirklichen.“¹⁵²

Pro Agnes představuje vlast jiný rozměr než pro hrdinky předchozích zde analyzovaných děl. Agnes vidí, že svůj domov nebude moci získat zpět, aniž by se nejdříve změnila její vlast. Teprve díky změně režimu může získat zpět své rodiče a pokusit se s nimi vytvořit nový domov, či navázat tam, kde skončili. Agnes sice není konfrontována se ztrátou vlasti, při vyrovnávání se se ztrátou domova se ale nemá o koho opřít, s kým se podělit o své trápení a na koho se spolehnout. Agnes raději se smířila se ztrátou domova a rodičů, vlast ale opustit nehodlá.

¹⁵¹ BRUDER 2011, s. 91

¹⁵² BRUDER 2011, s. 22

„Kronstadt würde sich verändern. Viele Deutschstämmige würden auswandern. Alle. Nur ein paar alte würden zurückbleiben. Puscha zum Beispiel. Und ein paar Junge, um sie zu umsorgen. Ich zum Beispiel.“¹⁵³

I když Puscha Agnes opakovaně vyzývá k tomu, aby také odešla na Západ, ta to odmítá. K podobnému kroku ji nabádá i její kamarád, ale nic z toho nedokáže Agnes ovlivnit. Je si vědoma toho, že život v Rumunsku není ideální, ale ideálu se vzdaluje i život v Německu. Uprchlíci z Rumunska tam nejsou přijímáni s otevřenou náručí, lidé se jich straní a sehnat práci dle své kvalifikace je pro mnoho z nich takřka nemožné. Musejí začínat od začátku v zemi, kde nejsou vítáni. Přesto o jejich životních podmínkách kolují v Rumunsku zkreslené informace.

„Und deinen Eltern, denen geht's bestimmt fantastisch, drüben.“

„Das heißt nicht drüben, das heißt neue Heimat oder Westdeutschland. Und meinen Eltern geht's beschissen, nur dass du es weißt. Mein Vater muss jetzt im Altersheim arbeiten, was er verabscheut. Die Lehrerausbildung haben sie ihm nicht anerkannt.“¹⁵⁴

„Dass du auf deine Eltern sauer bist, kann ich gut verstehen, aber dass du auf den Westen sauer bist, das geht mir nicht herein. Glaub mir, wenn ich jünger wäre, würde ich abhauen.“

„Rumänien ist meine Heimat, meine Freunde sind hier,“ log ich, „und ich habe alles, was ich brauche.“¹⁵⁵

Agnes se vzdala svých rodičů, aby mohla zůstat ve své vlasti. Oni ji opustili jako první, proto ani ona nebude následovat je. Z hlediska hledání identity není v *Zusammen allein* tolik tematizován konflikt mezi jednotlivými národnostními skupinami, byť i mezi nimi dochází k určitým rozporům, a to i v rámci smíšených rodin. Agnesin strýc Gicu, Rumun, kritizuje sedmihradské Sasy a uráží tím nejen Agnes, ale i svou manželku.

„Ihr Sachsen sind unser Untergang. Aber jetzt sind wir die Herren, klar?“¹⁵⁶

¹⁵³ BRUDER 2011, s. 267

¹⁵⁴ BRUDER 2011, s. 90

¹⁵⁵ BRUDER 2011, s. 37 a 38

¹⁵⁶ BRUDER 2011, s. 28

Do popředí se tak dostává téma dospívání a hledání vlastní identity a místa ve společnosti. A jedné straně je Agnes ještě dítě, když ji rodiče opustí, na druhé straně se ale musí naučit zacházet se svou novou rolí a postarat se sama o sebe. Na takovouto změnu nebyla připravena a je pro ni těžké se s ní vyrovnat. Je ale odhodlána dokázat sobě i svým rodičům, že to zvládne.

„Das Vogeljunge war ich. Ich konnte noch nicht fliegen, konnte mich nicht selbst ernähren, konnte noch gar nichts, aber ich würde überleben.“¹⁵⁷

Zatímco přechází z role dítěte do role dospělé tím, že se vyrovnává se ztrátou rodičů a jejich lásky, kterou ji nikdy nedali dostatečně najevo, přichází setkání s láskou jiného druhu. Avšak ani ta se pro ni nevyvíjí příliš šťastně. Petre je o několik let starší, jeho názory vůči režimu i světu jsou jasně formulované a vymezené. Agnes je v jeho očích ještě dítětem, které nedokáže nazírat na problémy společnosti v širším kontextu. Propast mezi nimi se ještě prohlubuje poté, co je Petre zatčen. Jeho zkušenost s pobytem ve vězení je pro jeho okolí neuchopitelná, nedokáže se s ním plně identifikovat.

„Die Fremdheit in der Liebe. Eine ewige Begleiterin, die Petre und mir zusetzte. Das, was er erlebt hatte, was ich nicht erlebt hatte, es trennte uns, als stünden wir an gegenüberliegenden Ufern. Langsam, wie ein Reptil nach langem Winterschlaf, richtete Petre sich ein in der Welt der Normalität, die in Rumänien einen besonderen Geschmack besaß. Auf Fragen antwortete er selten. Nur ab und zu, wie aus Versehen, drangen Erinnerungssplitter aus ihm heraus.“¹⁵⁸

I přes jistou odcizenost mezi sebou a Petrem, pociťuje Agnes sounáležitost s dalšími obyvateli Rumunska. Není to ani společný původ, jazyk či tradice, ale pocit strachu a nejistoty, který většina z nich sdílela kvůli praktikám režimu. Pociťování sounáležitosti a identifikace s určitou skupinou tedy nemusí být ani v případě národu založen na dlouhodobých tradicích, ale může se jednat o momentální porozumění a spojení skrze negativní zážitky.

¹⁵⁷ BRUDER 2011, s. 21

¹⁵⁸ BRUDER 2011, s. 230

„Leben mir der Angst. Ich war zu jung, um das System auch nur annähernd zu verstehen. Aber ich verstand etwas von der Angst, die ganz Rumänien fest im Griff hatte und die auch zu meinem Halt geworden war. Gut war, wenn man sich den Gesetzten fügte, wenn man nicht nachdachte, wenn man seinen Kopf nicht aus dem Graben heraussteckte. Das und nichts anderes hatte ich getan.“¹⁵⁹

¹⁵⁹ BRUDER 2011, s. 155–156

7 Shrnutí

Diplomová práce se zabývala tématem domova, vlasti a kulturní identity na příkladu čtyřech současných německy psaných románů pro děti a mládež a mladé dospělé. Díla *Oya. Fremde Heimat Türkei*, *Heimat ist nicht nur ein Land*, *Kommst du mit nach Bosnien?* a *Zusammen allein* byla analyzována na základě kombinace metod strukturní analýzy, obsahové interpretace a teorie čtenářské recepce. Ta vychází z toho, že význam textu dodává až jeho čtenář. Proto byly popsány možné účinky textu na čtenáře a možné interpretace, ke kterým čtenář může dojít. Cílem práce bylo žánrové vymezení interkulturní LPM ve vztahu k tématům domova, vlasti a kulturní identity, jež je uvedeno níže v tomto shrnutí.

Práce byla rozdělena na teoretickou a analytickou část. V teoretické části byly vysvětleny pojmy domov, vlast a kulturní identita a popsány vybrané aspekty literatury pro děti a mládež. Byl zde také definován korpus interkulturní problémově orientované LPM v německy mluvících zemích, k níž všechna zde analyzovaná díla řadím. V analytické části byly představeny jednotlivé romány na základě vybraných aspektů kompoziční, jazykové a tematické komponenty. Vztah postav k tématům domova, vlasti a kulturní identity nebyl ilustrován jen na příkladech hlavních hrdinek, ale i postav vedlejších reprezentovaných jednak jejich rodinami, jednak jejich širším okolím.

Interkulturní literatura pro mládež je vývojovou tendencí současného realistického problémově orientovaného románu. Odráží proměny skutečného světa a reaguje na potřebu pojmenovat nově se formující fenomény. Dosud zažitě představy o světě jsou nabourány, chybí ale terminologie, která by pomohla novou situaci popsat. Rozšiřují se fyzické prostory, které může jedinec poznat. Dříve byla tato možnost limitována prostředím, ve kterém žil. Ostatní svět byl pro něj příliš vzdálený. Dnes díky médiím i díky rozvíjejícím se možnostem cestování a migrace překračuje zkušenost člověka skutečný fyzický prostor, v němž se jedinec nachází. Interkulturní LPM tyto změny reflektuje a snaží se přispět k lepší orientaci jedince v nově se utvářející realitě.

Žánr interkulturní literatury pro mládež vymezují na základě poznatků ze sekundární literatury a analýzy primární literatury jako soubor děl, která se snaží přispět k odstranění bariér mezi cizím a svým a snaží se podpořit rozvoj tolerance u čtenářů vůči ostatním národnostním skupinám. Domnívám se totiž, že rozvoji empatie brání nedostatek informací a zatížení stereotypy a předsudky šířenými o těchto skupinách. Interkulturní LPM dává možnost nahlédnout na životy a vnitřní prožitky příslušníků těchto národnostních skupin, reprezentantů cizího, a tím čtenářům poskytuje tyto chybějící informace a nabízí jim podněty k zamyšlení i nad jejich identitou. Interkulturní LPM charakterizují v souvislosti s tematickou složkou, v níž je ústředním motivem utváření identity jedince na základě setkání s více kulturami. Objevuje se motiv proměny, kterou postavy procházejí a která je zde symbolizována například změnou zaměstnání či představy o zaměstnání. Vymezení interkulturní LPM tedy odvozují od vztahu postav k tématům domova, vlasti a kulturní identity.

Téma domova je ve všech zde analyzovaných dílech spojeno s jeho narušením cizími lidmi. Hrdinové děl přicházejí o pocit bezpečí a jistoty, který jim domov skýtá, a musejí se ho domáhat zpátky, což se ale ne vždy podaří. Ztrátu domova jako fyzického prostoru kompenzuje hrdinům domov v duchovním pojetí, v němž se mohou opřít o svoji rodinu. Osobním prostorem demonstrace svobody dospívajících postav v rámci jejich domova je pak vlastní pokoj, který si mohou zařídit dle svých představ. Domov jako důvěrně známý prostor, v němž se jedinec dobře orientuje, představuje paralelu k většímu prostoru, tedy vlasti. Pokud se postava ocitá mezi dvěma vlastmi, má hlubší vztah k té, s níž byla dříve seznámena. I pokud jsou její rodiče nositelé tradic jiné vlasti, rozhodující roli hrálo prostředí, v němž postava vyrůstala. Při inklinaci k jedné z vlastí tedy rozhoduje prvotní zkušenost, nikoliv doba v ní strávená ani vyšší životní standard, který může pobyt v této vlasti přinášet. Ztráta domova znamená klíčový zlom v sebepojetí postavy.

Změna v sebepojetí hrdiny není dána jen proměnami jeho domova, ale také vlasti. Zatímco domov lze chápat jako nejbližší svět hrdiny, vlast představuje rozšířený

prostor, který domov obklopuje. V ideálním případě by spolu tyto dva prostory či koncepty měly souznít, ale zde stojí v opozici. Proto rozpor mezi domovem a vlastí definují jako jeden ze znaků interkulturní LPM. Jiná role se od hrdinek očekává doma, jinou od nich vyžaduje jejich okolí reprezentované vlastí. Pokud tedy některé hrdinky stojí před volbou mezi rodinou a vlastí, dají přednost své rodině. To ovšem pouze za předpokladu, že rodina plní svou funkci. Pakliže je rodina zradí, obrací se hrdinka na svou vlast jako na instanci, která jí domov nahrazuje. Domov vyjadřuje pro hrdinky základní podstatu jejich lidství, při jeho ztrátě jako kdyby přicházeli i o část své identity a tu se tedy snaží získat jinde.

Na identitě postavy se tedy podílí domov i vlast. Kromě konfliktu, který hrdinkám způsobuje jejich rodina a jejich okolí, považují za další znak interkulturní LPM rozpor mezi tím, jak postavu definuje její okolí a jak ona sama sebe. Okolí má potřebu zařadit osoby do již existujících schémat, která odpovídají jejich vidění světa. Ten se ale stává komplikovanější, a proto se hrdinky veškerým těmito kategoriím vymykají. Díky migraci a generaci potomků migrantů se proměňuje pojetí vlasti jako unikátního fenoménu a jedinec může za svou vlast považovat dva nebo i více územních celků. Je narušena kontinuita rolí, které se předávají z rodičů na děti, neboť ty změnou prostředí přijímají i role dosud neznámé. Rezignují tedy na nutnost jasně vymezit svou identitu vyžadovanou jejich okolím.

Interkulturní LPM vymezují jako texty s vícesměrnou adresností, které mohou být jinak interpretovány příslušníky různých kultur. Čtenáři pocházející ze stejného kulturního prostředí jako hrdinky se s nimi budou snáze identifikovat. Mohou objevit svůj životní příběh v literární postavě a získat tak vzor v přístupu ke světu. Naopak čtenáři pocházející z jiného prostředí bez přímé interkulturní zkušenosti mohou vystoupit ze svých zažitých schémat, zbavit se předsudků a objevit další dimenze reality. Domnívám se totiž, že nepřátelskost vůči jiným kulturám souvisí s nedostatkem informací, které může čtenář v interkulturní LPM získat. Dalším důvodem je podle mého názoru nespokojenost s vlastním životem a identitou. Tato nespokojenost je pak

manifestována odmítáním jiné kultury. Interkulturní LPM tak jednak přispívá k odstranění informační bariéry, jednak poskytuje čtenářům podnět k zamyšlení se nad vlastní identitou.

Kromě interkulturní LPM řadím dvě z děl – *Heimat ist nicht nur ein Land* a *Kommst du mit nach Bosnien?* k žánru Erinnerungsliteratur. Ten definuji jako soubor textů, které zachycují osobní zkušenost autora, zpravidla traumatickou, s níž se autor snaží vyrovnat tím, že na ni s odstupem času nahlédne a uchopí ji tak, aby ji prostřednictvím vypravěče mohl předat čtenářům. V žánru Erinnerungsliteratur není cenná jen osobní zkušenost postavy, ale také zprostředkování historických událostí. Dimenze objektivní reality je zde obohacena o výpověď hrdiny o jeho subjektivních prožitcích. Jedná se o korpus textů, které se vyznačují vysokým podílem faktických událostí zasazených do fikčního světa vytvořeného autorem. I když se tedy hrdinky orientují na přítomnost a plánují budoucnost, návrat do minulosti je tím, co jim může pomoci vysvětlit jejich podstatu. Teprve až když se jedinec vyrovná se svou minulostí a přijme ji, dokáže se posunout dále. Pro Erinnerungsliteratur je tedy typická propojenost minulosti a současnosti a zpětná reflexe minulosti.

Interkulturní LPM považuji za důležitou součást současné literatury, který pravděpodobně získá dále na významu. Její potenciál může být využit také ve školách jako součást výuky cizích jazyků či multikulturní výchovy. Zde může být využita k formování morálních hodnot žáků ve vztahu k odlišným kulturám, rozvoji tolerance, kritického myšlení a interkulturní kompetence. Může být podpořen rozvoj dialogu mezi příslušníky různých národnostních či etnických skupin. Je totiž zároveň důležité být nejen tolerantní, ale zároveň být také schopný kriticky cizí kulturu zhodnotit. Setkání s cizí kulturou by nemělo být chápáno jako ohrožení vlastní identity, ale právě naopak jako příležitost k jejímu obohacení.

8 Schlussfolgerung

Diese Diplomarbeit hat sich mit dem Thema Heim, Heimat und kultureller Identität am Beispiel von vier gegenwärtigen deutschgeschriebenen Werken aus der Kinder- und Jugendliteratur und Literatur für junge Erwachsene beschäftigt. Die Werke *Oya. Fremde Heimat Türkei*, *Heimat ist nicht nur ein Land*, *Kommst du mit nach Bosnien?* a *Zusammen allein* wurden anhand der Kombination von Methoden der Strukturanalyse, Inhaltsinterpretation und Rezeptionsästhetik analysiert. Diese geht davon aus, dass ein Text seine Bedeutung erst durch die Persönlichkeit des Lesers gewinnt. Deshalb wurden hier die mögliche Wirkung der Texte und die möglichen Interpretationen beschrieben. Das Ziel der Diplomarbeit ist die Genredefinition der interkulturellen Jugendliteratur im Zusammenhang mit den Themen Heim, Heimat und kultureller Identität.

Die Arbeit wurde in einen theoretischen und einen analytischen Teil aufgeteilt. Im theoretischen Teil wurden die Begriffe Heim, Heimat und kulturelle Identität erklärt und es wurden die ausgewählten Aspekte der Kinder- und Jugendliteratur beschrieben. In diesem Teil wurde auch die interkulturelle problemorientierte Jugendliteratur in deutschsprachigen Ländern dargestellt. Im analytischen Teil wurden die einzelnen Romane anhand der ausgewählten Aspekte der Kompositions-, Sprach- und Themenkomponente vorgestellt. Die Beziehung der Figuren zu den Themen Heim, Heimat und interkultureller Identität wurde nicht nur an Beispielen der Hauptheldinnen gezeigt, sondern auch an anderen Figuren, die durch ihre Familien und weitere Bekannte repräsentiert werden.

Interkulturelle Jugendliteratur ist eine Entwicklungstendenz des gegenwärtigen problemorientierten Romans. Sie reflektiert die Veränderungen der realen Welt und reagiert dabei auf das Bedürfnis, die neu entstehenden Phänomene zu benennen. Die bisher geltenden Weltvorstellungen werden in Frage gestellt, aber es fehlt die Terminologie, die die neue Situation beschreiben kann. Früher war der Mensch mit dem physischen Raum, in dem er gewohnt hat, limitiert. Die andere Welt war zu weit entfernt

von ihm. Heute hat man aber mehrere Möglichkeiten, wie man die Welt entdecken kann – auf einer Seite dank der Medien, auf der anderen Seite dank der Entwicklung im Reiseverkehr und der damit zusammenhängenden Migration. Die interkulturelle Jugendliteratur reflektiert diese Tendenzen und führt damit zu einer besseren Orientierung des Individuums in der neu entstehenden Realität.

Das Genre der interkulturellen Jugendliteratur bestimme ich aufgrund der Sekundärliteratur und Analyse der Primärliteratur als die Gesamtheit der Werke, die zur Entfernung der Barrieren zwischen dem Fremden und dem Eigenen beitragen. Damit wird durch diese Texte bei den Lesern die Toleranzentwicklung gefördert. Ich vermute nämlich, dass die Toleranzentwicklung durch den Mangel an Informationen und auch durch Vorurteilen und Stereotypen verhindert wird. Die interkulturelle Literatur bietet eine Möglichkeit, die Lebensweise und die inneren Gefühle der Repräsentanten des Fremden dem Leser näher zu bringen und ihm die fehlenden Informationen zu übermitteln. Außerdem kann der Leser auch über seine eigene Identität nachdenken. Die interkulturelle Jugendliteratur wird hier im Zusammenhang mit der Themenkomponente definiert, wobei das führende Motiv die Identitätsbildung aufgrund der Begegnung von mehreren Kulturen ist.

Das Thema des Heims ist in allen hier analysierten Werken mit der Störung durch fremde Leute verbunden. Die Helden verlieren ihr Sicherheitsgefühl, das das Heim leistet und sie wollen dieses zurückbekommen, was aber nicht immer gelingt. Der Heimverlust im Sinne des physischen Raumes wird durch das Heim im geistlichen Sinne ersetzt. Die Helden suchen Trost in ihrer Familie. Das Heim als vertrauter Raum stellt eine Parallele zur Heimat dar. Falls die Figuren zwischen zwei Heimatorten entscheiden müssen, wählen sie die Heimat, die sie als erste kennen gelernt haben. Auch wenn die Eltern zu einer anderen Kultur gehören, spielt die Umgebung der Figur eine große Rolle. Bei der Zuneigung zu einer Heimat ist die erste Erfahrung am wichtigsten, nicht die Länge der Zeit, die man dort verbracht hat. Das gilt auch für den Lebensstandard, den

die Heimat anbieten kann. Der Heimverlust ist ein Schlüsselbruch in der Selbstauffassung der Person.

Im idealen Fall sollen Heim und Heimat übereinstimmen, hier stehen sie aber in Opposition. Diesen Widerspruch definiere ich als ein Hauptmerkmal der interkulturellen Jugendliteratur. Eine Rolle wird von den Heldinnen zu Hause verlangt, eine andere von ihrer Umgebung. Falls die Heldinnen zwischen ihrem Heim und ihrer Heimat wählen müssen, bevorzugen sie das Heim und ihre Familie. Wenn die Familie aber nicht funktioniert, wendet sich die Heldin ihrer Heimat zu.

Für ein anderes Merkmal der interkulturellen Jugendliteratur halte ich den Widerspruch zwischen der Selbstauffassung der Figur und der Vorstellung ihrer Umgebung. Die Leute in ihrer Umgebung benutzen die bereits existierenden Schemata, die ihrer Weltanschauung entsprechen. Diese Welt ist aber mehr kompliziert, deshalb kann man die Heldinnen in diese Kategorien nicht einordnen. Dank den Migranten und der Generation der Leuten mit Migrationshintergrund verändert sich die Heimatauffassung und man kann sogar von zwei oder mehreren Heimaten sprechen. Die Rollenkontinuität zwischen Eltern und ihren Kindern wird gestört, weil die Kinder neue Rollen annehmen müssen. Damit hängt auch zusammen, dass sie ihre Identität nicht definieren wollen.

Interkulturelle Jugendliteratur definiere ich als Texte mit der mehrfachen Adressierung. Diese können nämlich von verschiedenen Kulturen anders interpretiert werden. Die aus dem gleichen Kulturgebiet stammenden Leser können sich mit der Figur besser identifizieren. Die anderen Leser können neue Lebensweisen entdecken und über ihr eigenes Leben und eigene Identität nachdenken. Ich vermute, dass die Ausländerfeindlichkeit durch den Mangel an Informationen verursacht wird, dabei aber auch durch die Unzufriedenheit mit dem eigenen Leben. Die interkulturelle Jugendliteratur kann Anlässe anbieten, die eigene Identität zu reflektieren.

Außer interkultureller Literatur ordne ich zwei Werke, *Heimat ist nicht nur ein Land* und *Kommst du mit nach Bosnien?*, dem Genre der Erinnerungsliteratur zu. Hier

wird die eigene Erfahrung des Autors, welche oft traumatisch ist, reflektiert. Der Autor vermittelt diese Erfahrung dem Leser, wobei er das Ereignis neu betrachtet, was ihm bei dem Prozess der Auseinandersetzung helfen kann. Die objektive Realität wird in diesem Genre durch die subjektive Perspektive bereichert. Es kombiniert die einzigartige Erfahrung mit dem kollektiven Gedächtnis. Erst wenn man seine Vergangenheit akzeptiert, kann man sich in seiner Gegenwart besser orientieren.

Die interkulturelle Jugendliteratur ist ein wichtiger Teil der Gegenwartsliteratur, die in der Zukunft noch wichtiger werden kann. Sie kann auch in der Schule im Rahmen des multikulturellen Unterrichts benutzt werden. Sie kann zur Wertebildung und der interkulturellen Kompetenz der jungen Generation dienen. Es soll der Dialog zwischen den Kulturen gefördert werden, wobei aber das kritische Denken beachtet werden soll. Die Begegnung mit der fremden Kultur sollte nicht als Bedrohung der eigenen Kulturen wahrgenommen werden, sondern als eine Möglichkeit zu ihrer Bereicherung.

9 Seznam použitých informačních zdrojů

Primární zdroje

BRUDER, Karin. *Zusammen allein*. Mnichov : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2011. 272 s. ISBN: 987-3-423-62450-3.

KÖNIG, Karin; STRAUBE, Hanne; TAYLAN, Kamil. *Oya: Fremde Heimat Türkei*. Mnichov : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2002. 144 s. ISBN 3-423-07887.

KUSTERER, Karin; DUGALIC, Edita. *Heimat ist nicht nur ein Land*. Vídeň : Dachs Verlag, 1994. 127 s. ISBN: 3-85191-007-9.

KUSTERER, Karin; DUGALIC, Edita. *Kommst du mit nach Bosnien?* Vídeň : Dachs-Verlag, 1997. 141 s. ISBN: 3-85191-114-8.

Sekundární zdroje

BAČOVÁ, Viera. Identita v sociální psychologii. In VÝROST, Jozef; SLAMĚNÍK, Ivan (eds). *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha : Grada, 2008. ISBN: 978-80-247-1428-8.

BACHORZ, Stefanie. Zur Analyse der Figuren. S. 51–66. IN WENZEL, Peter. *Einführung in die Erzähltextanalyse: Kategorien, Modelle, Probleme*. Trier : Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2004. ISBN: 3-88476-700-3.

BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace (k modernímu prozaickému textu)*. Brno : Host, 2003. 358 s. ISBN: 80-7294-080-5.

BLICKLE, Peter. *Heimat: A Critical Theory of the German Idea of Homeland*. Rochester : Camden House, 2002. ISBN: 1-57113-225-2.

BUČKOVÁ, Tamara. *Dětské světy a fenomény reality v německy psané problémově orientované literatuře pro mládež v poslední třetině 20. a na začátku 21. století. Model*

literární komunikace ve vyučování němčině jako cizímu jazyku. Praha, 2009. 331 s. UK-PedF. Vedoucí dizertační práce PhDr. doc. Gabriela Veselá, CSc.

BURWIZ-MELZER, Eva. Interkulturelle Lernziele bei der Arbeit mit fiktionalen Texten. S. 43–86. In BREDELLA, Lothar; CHRIST, Herbert; LEGUTKE, Michael (eds). *Fremdverstehen zwischen Theorie und Praxis*. Tübingen : Günter Narr Verlag, 2000. ISBN: 3-8233-5310-1.

ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha : Portál, 2006. ISBN: 80-7367-095-X.

DAHRENDORF, Malte. *Vom Umgang mit Kinder- und Jugendliteratur*. Berlin : Volk und Wissen Verlag, 1996. ISBN: 3-06-102818-8.

DAUBERT, Hannelore. „Es verändert sich die Wirklichkeit...“ Themen und Tendenzen im realistischen Kinder- und Jugendroman der 90er Jahre. S. 89–105. In RAECKE, Renate (ed.). *Kinder- und Jugendliteratur in Deutschland*. Mnichov : Arbeitskreis für Jugendliteratur, 1999.

DODERER, Klaus. *Literarische Jugendkultur, kulturelle und gesellschaftliche Aspekte der Kinder- und Jugendliteratur in Deutschland*. Weinheim; Mnichov : Juventa Verlag, 1992. ISBN: 3-7799-0446-2.

EWERS, Hans-Heino. Vom „guten Jugendbuch“ zur modernen Jugendliteratur. Jugendliterarische Veränderungen seit den 70er Jahren – eine Bestandsaufnahme. S. 385–399. In KÖHNEN, Ralph (ed.). *Wege zur Kultur. Perspektiven für einen integrativen Deutschunterricht*. Frankfurt nad Mohanem : Lang, 1998. ISBN: 3-631-32675-0.

EWERS, Hans-Heino. *Literatur für Kinder und Jugendliche. Eine Einführung*. Mnichov : Wilhelm Fink Verlag, 2000. ISBN 3-7705-3483-2.

FORSTER, E. M. *Aspects of the Novel*. Middlesex : Penguin Books, 1990. [ISBN neuvedeno].

FREUND, Winfried. *Deutsche Kinder- und Jugendliteratur der Gegenwart*. Bonn : Inter Nationes, 1996. [ISBN neuvedeno].

GANSEL, Carsten. Jugendliteratur und jugendkulturelle Wende. 13–42. In EWERS, Hans-Heino. *Jugendkultur im Adoleszenzroman: Jugendliteratur der 80er und 90er Jahre zwischen Moderne und Postmoderne*. Weinheim; Mnichov : Juventa Verlag, 1997. ISBN: 3-7799-0448-9.

GANSEL, Carsten. *Moderne Kinder- und Jugendliteratur: Vorschläge für einen kompetenzorientierten Unterricht*. 4. vyd. Berlin : Cornelsen Verlag, 2010. ISBN: 978-3-589-22927-7.

GÖSSMANN, Wilhelm. *Literarisches Schreiben aus regionaler Erfahrung*. Frankfurt : Schoeningh, 1996. ISBN: 3-506-73410-5.

HERMAND, Jost; STEAKLEY, James (eds.). *Heimat, Nation, Fatherland. The German Sense of Belonging*. New York: Peter Lang, 1996. ISBN: 0-8204-3373-X.

JENKINS, Richard. *Social Identity*. 3. vyd. New York : 2008. ISBN: 978-0-415-4488-8-2.

KAFADAR, Enisa. Bosnisch, Kroatisch, Serbisch – Wie spricht man eigentlich in Bosnien-Herzegowina? S. 95–107. IN HENN-MEMMESHEIMER, Beate; FRANZ, Joachim (ed). *Die Ordnung des Standards und die Differenzierung der Diskurse*. Frankfurt nad Mohanem : Peter Lang Verlag, 2009. ISBN: 978-3-631-59917-4.

KAMINSKI, Winfred. *Einführung in die Kinder- und Jugendliteratur: Literarische Phantasie und gesellschaftliche Wirklichkeit*. 4. vyd. Mnichov; Weinheim : Juventa Verlag, 1998. ISBN: 3-7799-0748-8.

KLARER, Mario. *Einführung in die Grundlagen der der Literaturwissenschaft. Theorien, Gattungen, Arbeitstechniken*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011.

ISBN: 978-3-534-23631

KOTEN, Jiří. *Jak se fikce dělá slovy. Pragmatické aspekty vyprávění*. Brno: Host, 2013. ISBN: 978-80-7294-846-8.

- KÜMMERLING- MEIBAUER, Bettina. *Kinder- und Jugendliteratur*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2012. ISBN: 978-3-534-23546-9.
- LAUNER, Christoph. „Heimat“ als Thema der Kinder- und Jugendliteratur. S. 128–161. In KURT, Franz; LANGE, Günter; PAYRHUBER, Franz-Josef (eds). *Kinder- und Jugendliteratur zur Jahrhundertwende: Autoren – Themen – Vermittlung*. Hohengehren : Schneider-Verlag, 2000. ISBN: 3-89676-335-0.
- MANQUARDT, Manfred. *Handbuch Kinder- und Jugendliteratur*. Troisdorf : Bildungsverlag EINS, 2010. ISBN: 978-3-427-08121-0.
- NEUMEYER, Michael. *Heimat. Zu Geschichte und Begriff eines Phänomens*. Kiel : Universität Kiel, 1992. ISBN: 3-923887-26-4.
- OSSOWSKI, Herbert. Interkulturelle (und interreligiöse) Erziehung durch Kinder- und Jugendbücher. S. 175–195. In KURT, Franz; LANGE, Günter; PAYRHUBER, Franz-Josef (eds). *Kinder- und Jugendliteratur zur Jahrhundertwende: Autoren – Themen – Vermittlung*. Hohengehren : Schneider-Verlag, 2000. ISBN: 3-89676-335-0.
- PAUKNER, Gertrud. Die realistische Kindergeschichte und die Erzählung für junge Menschen. S. 72–112. In INTERNATIONALES INSTITUT FÜR JUGENDLITERATUR UND LESEFORSCHUNG (ed.). *Einführung in die Kinder- und Jugendliteratur der Gegenwart*. Viedeň : Verlag Jugend, 1998. ISBN: 3-7100-0002-5.
- PAYRHUBER, Franz-Josef. Moderne realistische Jugendliteratur. S. 106–124. In LANGE, Gunter (ed.). *Kinder- und Jugendliteratur der Gegenwart*. Schorndorf : Schneider Verlag, 2011. ISBN: 978-3-8340-0788-9.
- PELCOVÁ, Naděžda. Fenomén domova. [online]. PAIDEIA: PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY, 3–4/V/2008. [cit. 15. 11. 2014]. ISSN 1214-8725.
- PEPRNÍK, Michal. *Směry literární interpretace XX. století*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0968-2.

RAUCH, Marja. *Jugendliteratur der Gegenwart*. Mnichov : Klett; Kallmeyer, 2012. ISBN: 978-3-7800-4933-9.

SCHEINER, Peter. Realistische Kinder- und Jugendliteratur. In HAAS, Gerhard (ed.). *Kinder- und Jugendliteratur*. Stuttgart : Reclam Verlag, 1984. ISBN: 3-15-010325-8.

ZIELKE-NADKARNI, Andrea. Migrantenliteratur – Kinder- und Jugendliteratur für den Deutschunterricht? 116–129. In CROMME, Gabrielle; LANGE, Gunter (eds.). *Kinder- und Jugendliteratur: Lesen, Verstehen, Vermitteln*. Hohengehren : Schneider Verlag, 2001. ISBN: 3-89676-509-4.

Online zdroje

ASSMANN, Aleida. *Die Vergangenheit begehbar machen: Vom Umgang mit Fakten und Fiktionen in der Erinnerungsliteratur*. Konrad Adenauer Stiftung. Nr. 500/501. Červenec/srpen 2011. S. 77–85. [online]. Cit. 3. 4. 2015. Dostupné z [www <http://www.kas.de/wf/doc/kas_23346-544-1-30.pdf?110901123141>](http://www.kas.de/wf/doc/kas_23346-544-1-30.pdf?110901123141).

HRBÁČEK, Josef. Recepce textu, jeho analýza a interpretace. [online]. [2005]. Cit. 7. 4. 2015. *Naše řeč*. Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR. Dostupné z [www <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7813>](http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7813).

VÁLOVÁ, Kateřina. Přístupy k analýze prostoru v literatuře. [online]. [30. 9. 2012]. Cit. 1. 3. 2015. *Akademický bulletin*. Akademie věd ČR. Dostupné z [www <http://abicko.avcr.cz/sd/novinky/hlavni-stranka/news_0877.html>](http://abicko.avcr.cz/sd/novinky/hlavni-stranka/news_0877.html).

Webové stránky Karin Bruderové <<http://karinbruder.net/seiten/erste.htm>>. Cit. 13. 3. 2015.

10 Seznam příloh

- Příloha 1 Obal knihy *Oya. Fremde Heimat Türkei.*
- Příloha 2 Obal knihy *Heimat ist nicht nur ein Land.*
- Příloha 3 Obal knihy *Kommst du mit auch Bosnien?*
- Příloha 4 Obal knihy *Zusammen allein.*

Příloha 1

Obal knihy *Oya. Fremde Heimat Türkei.*

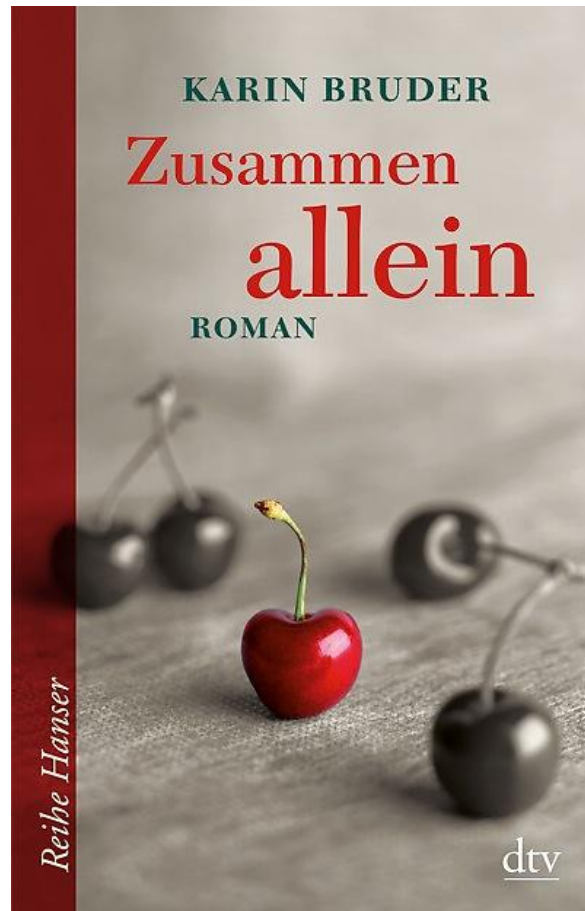
(Zdroj: <http://www.zvab.com/buch-suchen/titel/oya-fremde-heimat-tuerkei/autor/karin-koenig>)

(Zdroj: <http://www.ebay.at/itm/Karin-Kusterer-Edita-Dugalic-Heimat-ist-nicht-nur-ein-Land-/390458867062>)

(Zdroj: <http://www.amazon.de/Kommst-Du-mit-nach-Bosnien/dp/3851911148>)

(Zdroj: http://www.dtv-dasjungebuch.de/buecher/zusammen_allein_40278.html)